

Csehország
szibériai

A. P. Cséhov

SZIBÉRIA

TEREBESS KIADÓ
BUDAPEST, 1998

Fordították
Devecseriné Guthi Erzsébet
Makai Imre
Király Zsuzsa

Az utószót írta
Király Zsuzsa

Szerkesztette
Sántha István

Az illusztrációkat a ZSIVOPISZNAJA ROSSZIJA
OTYECSESZTVO NASE című kiadvány 12. kötetéből vettük.
Megjelent: Sz. Petyerburg – Moszkva, 1895

Hungarian translation © Király Zsuzsa, valamint
Devecseriné Guthi Erzsébet és Makai Imre jogutódjai, 1998

Szibéria

I

– Miért van ilyen hideg itt maguknál, Szibériában?

– Mert az Isten így akarja! – feleli a kocsis.

Igen, már május van, Oroszországban már zöldell az erdő, csattog a fülemüle, délen már rég virágozik az akác meg az orgona, de itt, a Tyumenyből Tomszkba vezető út mentén még szürkésbarna a föld, még csupasz az erdő, a tavakat még tompa fényű jég fedi, a szurdokokban még hó hever...

Viszont világéletemben sem láttam még ily tömérdek vadmadarat. Látom, ahogy a vadrucák totyognak a mezőn, úszkálnak a tócsákon meg az útszéli árkokban, vagy fel-felröppennek közvetlenül a fogat mellől, és lomhán a nyíresbe szállnak. Hirtelen ismerős, dallamos hang töri meg a csendet, az ember felnéz, alacsonyan repülő darupárt lát a feje fölött, és elszomrodik, maga se tudja, miért. Majd pedig vadlibák suhannak tova, és gyönyörű, hófehér hattyúk sora úszik el a levegőben... Mindenütt sárszalonkák korrogása, sirályok sikítása hallik... Utolérünk két kibitkát meg egy csapat parasztot és fehércselédet. Telepesek.

– Melyik kormányzóságból jönnek?

– A kursz kiből.

Leghátul egy paraszt kullog, aki nem hasonlít a többihez. Álla borotvált, bajusza ősz, daróckabátján, hátul furcsa dragony – hogy került az oda? – hóna alatt egy-egy kendőbe bugyolált hegedű. Nem is kell kérdezni, kicsoda és honnan

vette ezt a két hegedűt. Kallódó, teddide-teddoda ember, göthös, fázós, nem veti meg a papramorgót, nyúlszívű, egész életében ötödik kerék volt előbb az apjánál, aztán a bátyjánál. Nem kapott jussot, meg se házasították... Mihaszna fráter! A munkához nem fült a foga, két kupicától már megkótyagosodott, összehordott hetet-havat, csak hegedülni tudott, meg a gyerkőccökkel hancúrozni a kemencén. Hegedült a csapszékben, lagzikon, még a mezőn is, és milyen szépen játszott! De hát a bátyja eladta a házat, a jószágot, az egész gazdaságát és most megy családotul a távoli Szibériába. És megy ez az agglegény is – hová legyen máskülönben. Magával viszi két hegedűjét is... Ha megérkeznek, meghül a szibériai hidegben, hektikát kap és meghal csendesen, szótlánul, észre se veszi senki, a hegedűi pedig, amelyekkel hol felvidította, hol elszorította szülőfalvát, hús kopejkáért egy idegen írnok vagy egy száműzött kezébe kerülnek, az idegen gyermekei letépi a húrokat, letörik a nyeret, vizet öntenek a belsejébe... Fordulj vissza, bácsi!

Telepeseket már akkor is láttam, amikor a Kámán hajóztam egy gőzösön. Eszembe jut egy szőke szakállú, negyvenéves paraszt, ott ül a gőzösön, egy padon; a lábánál házi cókmokkal megtömött zsákok, a zsákokon meg bocskoros gyermekek fekszenek, dideregnek a Káma sivár partjáról fújó metsző-hideg szélben. A paraszt arca azt fejezi ki: „Én már beletörődtem a sorsomba.” Szemében gúny csillog, de ez a gúny befelé, a lelkébe, egész addigi életére irányul, amely olyan kegyetlenül becsapta.

– Rosszabb már úgyse lehet! – mondja és mosolyog, de csak a felsőajkával.

Telepések útközben

Válasz helyett csak hallgat az ember, nem is kérdez semmit, de ő egy perc múlva megint megismétli:

– Rosszabb már úgyse lehet!

– De! Lesz még rosszabb is! – feleli a másik padról egy éles tekintetű parasztocska; ő nem telepes. – Lesz még rosszabb is!

Ezek, akik most az úton, a kibitkáik mellett vánszorognak, nem szólnak semmit. Arcuk komoly, gondba merült... Elnézem őket és azt gondolom: csakis rendkívüli ember tud szakítani azzal az étellel, amely rendellenesnek látszik, csakis hős tudja feláldozni ezért a szülőföldjét, a családi fészket...

Aztán kisvártatva egy rabszállítmányt érünk utol. Bilincseit csörgetve, harminc-egyven rab halad az úton, kétoldalt puskás katonák, hátul két szekér. Az egyik rab örmény paphoz hasonlít, a másikat – nagy homloka, sasorra van – mintha már láttam volna valahol egy gyógyszerárban a bolti asztal túlsó oldalán; a harmadiknak sápadt, kimerült és komoly az arca, mint egy önsanyargató szerzetesé. Nincs idő arra, hogy szemügyre vegyem valamennyit. A rabokból is meg a katonákból is kiveszett minden erő; rossz az út, nem bírnak menni... Még tíz versztányira van az a falu, ahol majd meghálnak. Mihelyt odaérnek, sebtiben falatoznak egy keveset, isznak rá préselt tea-levet, aztán mindjárt ledőlnek aludni, és nyomban ellepik őket a poloskák, ádáz és legyőzhetetlen ellenségei mindazoknak, akik elgyötrődtek és módfelett szeretnének aludni.

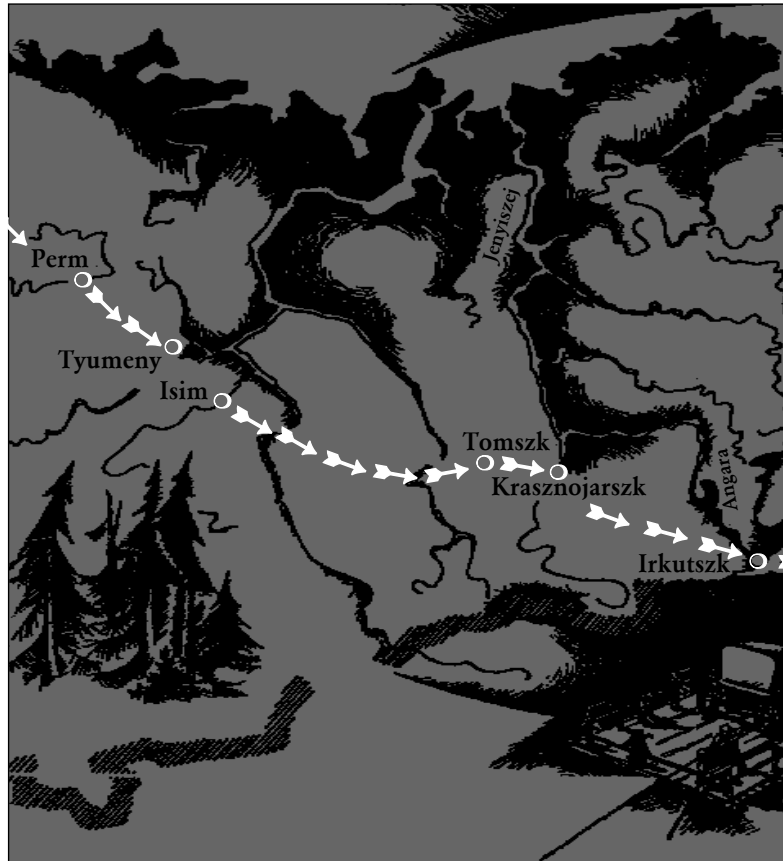
Este fagyni kezd a föld, és a sár szinte zsombékká csomósodik. Zötyög, zörög a szekér és hol ilyen, hol olyan hangon nyikorog. Hideg van! Sehol egy hajlék, szembe se jön senki... Semmi se moccan az éji sötétben, egyetlen hangot sem ad semmi, csak az hallatszik, ahogy a fagyos földön kattog a kerék, és néha, mikor cigarettára gyújt az ember, az út mellett nagy lármával felrebben két-három vadruca, mert felriasztja a láng...

Közeledünk egy folyóhoz. Kompon kell átkelni a túlsó oldalra. Egy lélek sincs a parton.

– Átladikáztak a túlsó partra, a bú ölje meg őket! – mondja a kocsis. – No, ordítsunk, nagyságos uram.

„Ordít” itt mindezt jelenti: bömböl fájdalomában, sír, segítségért kiált, vagy csupán hív valakit; ezért hát Szibériában nemcsak a medve ordít, hanem a veréb és az egér is. „Macska mancsába került, hát ordít” – mondják az egérre. Hát „ordítani” kezdtünk. Széles a folyó, a sötétségben nem látszik a túlsó part... A nyirkosságtól megdermed az ember lába, majd az egész teste... Ordítunk egy félórát, egy órát, de a komp még nincs sehol. Hamarosan megunjuk a vizet is, a csillagokat is, amelyekkel tele van szórva az ég, megunjuk ezt a nyomasztó, síri csendet. Unalmamban beszédbe elegyedem az öreggel, meg-

A . P . C S E H O V Ú T J A

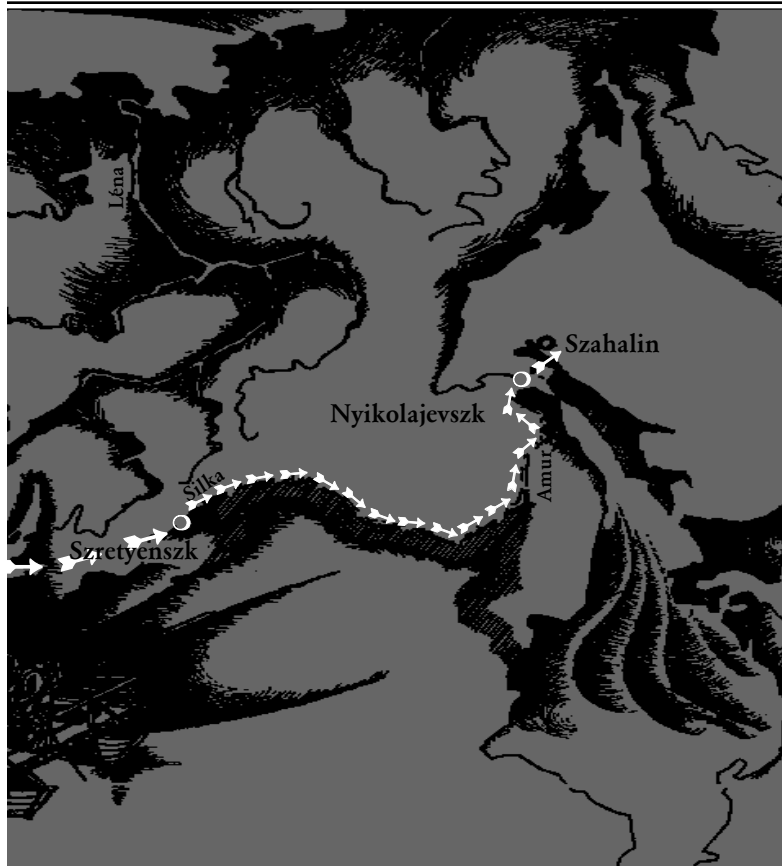

tudom, hogy tizenhat éves korában nősült, tizennyolc gyermeke volt, három meghalt; apja-anyja él, szülei „kirzsákok”, vagyis szakadárok, világeletükben se láttak más várost, csak Isimet, nem dohányoznak, de ő – az apóka – mint afféle fiatalember, megengedi magának ezt a „kicsapongást”, ő dohányzik. Megtudom tőle, hogy ebben a sötét, zord folyóban kecsge, fehér lazac, menyhal és csuka tenyészik, de nincs, aki fogja őket, nincs is mivel.

Végre-valahára egyenletes csobbanások hallatszanak, és a folyón feltűnik egy ormótlan, sötét valami. A komp. Olyan, mint egy kis uszályhajó, öt evezőse van, két-két széles lapátú evezőjük a rák ollójához hasonlít.

Az evezősöknek, mihelyt kikötnek a parton, az az első dolguk, hogy elkezdenek veszekedni. Dühösen veszekszenek, minden ok nélkül, bizonyára azért, mert nagyon álmosak. Ha az ember ezeket a válogatott szidalmakat hallgatja, azt gondol-

S Z I B É R I Á B A N , 1 8 9 0

hatná, hogy nemcsak az én kocsisomnak, a lovaimnak, meg maguknak az evezősöknek van anyjuk, hanem a víznek, a kompnak meg az evezőlápnak is. A legenyhébb, a legártatlanabb szitok ezeknek az evezősöknek a szájában: „A rosseb essen beléd”, vagy „rosseb a pofádba!” Nem sikerült megértenem, milyen sebet átkoznak itt egymásra, pedig érdeklődtem iránta. Ködmönt, nagy csizmát és kucsmát viselek; a sötétben nem lehet látni, hogy „nagyságos úr” vagyok, hát az egyik evezős, rekedt hangon, így fordul hozzám:

– Hé, mit tátod ott a szád, hogy a rosseb... Fogd ki azt a lógóst, hallod?!

Felhajtunk a kompra. A révészek szitkozódva az evezőkért nyúlnak. Ezek nem helybeli parasztok, hanem száműzöttek, akiket bűnös életük miatt küldött ide a társadalom igazságszolgáltatása. Abban a faluban, ahol lajstromba vették őket, nem élet az élet, unatkoznak, szántani-vetni nem tudnak, vagy

elszoktak tőle, de meg nem is kedves ez az idegen föld, ide jöttek hát révésznek. Arcuk elnyűtt, sovány, olyanok, mintha összeverték volna mind. És milyen az arckifejezésük? Látszik, hogy ezek az emberek, mialatt párosával összebilincselve, rabszállító bárkán hajóztak, mialatt az országutat rótták állomásról állomásra – parasztházakban háltak, ahol testüket túrhetetlenül csípték a poloskák – csontjuk velejéig elfásultak; most pedig éjjel-nappal hideg vízben lézengenek, és a kopár partokon kívül nem látnak semmit. Mindörökre elveszítették mindazt a melegséget, ami volt bennük, és nem maradt egyéb az életükben, csak a pálinka meg a lány, a lány meg a pálinka... Ezen a világon ők már nem emberek, csupán vadállatok; a kocsisom, az apóka véleménye szerint pedig a másvilágon is a rövidebbet húzzák: bűneik miatt a pokolba kerülnek.

II

Arbatszkoje nagyközségből (háromszázhetvenöt versztányira van Tyumenytől) május 6-ra virradó éjjel tovább szállít a hatvanéves öreg. Mielőtt befogott volna, gőzfürdőt vett és megköpölyözte magát. Mivégett kellett ez a köpöly? Azt mondja, fáj a keresztcsontja. Korához képest igen fürge, mozgékony, beszédes, de a járása sehogy se tetszik: bizonyára hátgerinc-sorvadása van.

Födetlen, magas utazókocsiban ülök. Két ló húzza. Az öreg meglengeti az ostort, rikkant egyet, de már nem akkorát, mint azelőtt, jóformán csak nyög és bűg, akár a párjavesztett gerlice.

Az út két oldalán és messze, a szemhatár szélén, kígyózó tűz villan fel: az avar ég, amelyet ezen a tájon szántsándékkal föl szoktak gyújtani. Nyirkos az avar, nem egykönnyen emészt meg a tűz, így hát lassan kúsznak a tűzkígyók, hol ízekre szakadoznak, hol lelohadnak, hol megint fellobbannak. Szikrát hány minden tűzkígyó, és mindegyik felett egy-egy fehér füstfelhő lebeg. De szép, amikor a tűz hirtelen egy-egy magas szárú dudvába kap bele, öles tűzoszlop szökken a föld fölé, nagy füstgomolyt lök fel magából az égre, majd mindjárt leomlik – akárha a föld nyelte volna el. Hát még amikor e kígyók a nyíresben kúsznak; átvilágítják az egész erdőt; tisztán látszanak a fehér nyírfatörzsek, árnyékuk meg hullámzik a fényfoltok között.

A hepehupás úton zörögve, lóhalálában egy postatrojka száguld felénk. Az öreg iparkodik jobbra térni; abban a pillanatban elrobog mellettünk az ormótlan nagy, nehéz postakocsi; csak egy kocsis ül rajta – ez már visszaút. De újabb kocsizörgés hallik: egy másik trojka rohan szemközt, az is

lólhalálában. Igyekszünk mielőbb jobbra tért, de a trojka, nagy meglepetésemre és rémületemre nem jobbra, hanem balra tart és egyenest felénk robog. Mi lesz, ha összeütközünk? Alighogy mindezt elgondolom, máris recsenés hallatszik, a mi két lovunk meg a posta hármassfogata egyetlen sötét tömeggé kavardik, az utazókocsi felágaskodik, én a földre zuhanok, rám meg a bőröndjeim, csomagjaim... Mialatt elbódulva ott fekszem a földön, hallom, hogy rohan ám felénk egy harmadik trojka is. „No – gondolom – ez biztosan agyongázol.” De hálistennek, fel tudtam állni a földről, mert nem törött el semmim, meg se ütöttem magam túlságosan. Felpattanok hát és félreszaladok.

– Állj, állj! – kiáltom. Magam sem ismerem rá a hangomra.

Az üres postakocsi aljáról felkászolódik egy alak, a gyeplőért nyúl – és a harmadik postakocsi megáll, csaknem éppen az én holmijaim mellett.

Két perc csendben telik el. Bambán bámulunk, mintha egyikünk sem értené, mi történt. A rudak eltörtek, a hám szétszakadt, a csengős hámigák a földön hevernek, a lovak zihálnak; azok is megrökönyödtek, sőt láthatólag meg is sérültek. Az öreg nyögve és jajongva feltápáskodik: az első két trojka visszafordul, majd odaér egy negyedik, végül egy ötödik is...

Akkor aztán kitört az éktelen szitkozódás.

– Hogy a rosseb!... – ordítja az a kocsis, aki belénk hajtott. – A rosseb a pofádat! Hová tetted a szemed, te vén kutya?!

– Hát ki a hibás? – kiáltja sírós hangon az öreg. – Te vagy a hibás, és még te káromkodol?

Ahogy a szitkokból ki lehetett hámozni, az összeütközés oka a következő volt. Ez az öt trojka postát szállított, most pedig üresen visszafelé, Arbatszkojéba igyekezett. A visszaúton szabály szerint lépésben kellett volna hajtaniuk, de a legelső kocsis, mivel már unta a döcögést, és mielőbb meleg hajlékba akart jutni, vágta ereszetté lovait, a mögötte haladó négy trojka kocsisai pedig aludtak, és nem volt, aki irányítsa a lovakat: az első után inaszakadtából nekiiramodott a többi négy is. Ha én véletlenül alszom a tarantászbán, vagy ha a harmadik trojka közvetlenül a második nyomában rohan, akkor persze igen rosszul járok.

A kocsisok teli torokból üvöltve káromkodnak, úgy, hogy bizonyára tíz versztányira is lehet hallani. Túrhetetlenül káromkodnak. Mennyi szellemesség, düh és lelki mocskok kellett ahhoz, hogy kitalálják ezeket az ocsmány szavakat és mondatokat, amelyeknek csakis az a céljuk, hogy megbántsák az embert, beszennyezzék mindazt, ami kedves, drága és szent előtte! Így csak a szibériai kocsisok és révészek tudnak szitko-

zódni: azt mondják, a fegyencektől tanulták. A kocsisok közül éppen a vétkes káromkodik a legádázabban.

– Ne káromkodj, te bolond! – vág vissza az öreg.

– Hát mért ne? – kérdezi a ludas, egy tizenkilenc éves kamasz, és fenyegető arccal odamegy az öreghez, szemtől szembe áll vele. – Mért ne káromkodjak?

– Mert ez már több a soknál!

– Hát aztán?! Azt mondd meg: különben mi lesz? Felkapom azt a törött rudat, és föbe kólintalak vele, hogy a rosseb!...

Baljós a hangja – ezek öltre mennek! Éjjel, pitymallat tájban a szitkozódó, vad banda közt vesztegelve, közeli és távoli tüzet látok, de ezek egy cseppet se melegítik fel a hideg éjszakai levegőt e nyughatatlan, szilaj lovak körül, amelyek egy csomóba verődtek és nyihognak: oly elhagyatottnak érzem magam, hogy le sem írhatom.

Az öreg, dörmögve, lábát – a betegség miatt – magasra emelve téblábol az utazókocsi meg a lovak körül, ahol lehet, leoldja a zsinegeket, szíjakat, hogy összekötözze az eltört rudat, aztán egyik szál gyufát a másik után gyújtogatva, hasmánt kúszik az úton, keresi az istrángot. Az én csomagkötöző szíjaimnak is dolguk akad. Keleten már felderengett a hajnal, a felébredt vadlibák már régóta gágogtak, amikor végre továbbhajtottak a kocsisok, de mi még mindig ott álltunk az úton, s javígtattuk szerszámainkat. Már útnak is indultunk, de az összemadzagolt rúd – reccs!... Megint meg kellett állni... De hideg van!

Valahogy elvergődünk a faluig. Megállunk egy emeletes ház előtt.

– Itthon vannak a lovai, Ilja Ivanics? – kérdezi az öreg.

– Itthon! – felel valaki tompán odabentről.

A házban egy vörös inges, mezítlábas, magas férfi fogad: félálmban mosolyog valamin.

– Megesznek ezek a poloskák, cimborá! – mondja vakarózva, és még szélesebb mosolyra húzza száját. – Pedig éppen miattuk nem fűtünk a szobában. Ha hideget éreznek, nem járnak.

Itt a poloska meg a csótány nem mászik, hanem jár: az utasok nem utaznak, hanem szaladnak. Azt kérdik: „Hová szalad, nagyságos úr?” Ez azt jelenti: „Hová utazik?”

Mialatt az udvaron megkenik a szekér kerekeit, csörömpölnek a csengőkkel, mialatt felöltözik Ilja Ivanics, aki aztán mindjárt beljebb vezet, a szegletben kényelmes fekvőhelyet keresek, fejemet lehajtom egy zsákra – valószínűleg gabona van benne – és mindjárt mély álomba merülök: álomban látom a szobámat, az ágyamat, azt álmodom, hogy otthon

ülök az asztalnál, és elbeszélem házam népének, hogyan ütközött össze fogatom a postatrojkával: de alig telik el két-három perc, máris azt érzem, hogy Ilja Ivanics rángatja a ruhám ujját és azt mondja:

– Kelj fel, cimbora, vár a fogat!

Micsoda gúnyolódás ez lustaságomon és undoromon a hideggel szemben, amely úgy csúszkál a hátamon keresztül-kasul, mint egy kígyóporonty! Megint indulok tovább... Már megvirradt, napkelte előtt aranyszínt öltött az ég. Az utat, a mező fűvét és a szegény zsenge nyírfákat dér lepi, mintha porcukorral hintették volna be. Valahol fajdkakasok dürrögnek.

III

A szibériai országúton, Tyumenytől Tomszkig, nincs se település, se tanya, csak nagyközségek vannak, ezek húsz-huszonöt, sőt néha negyven versztányira esnek egymástól. Udvarház sincs az út mentén, mert errefelé nincsenek földesurak; nem látunk gyárat, malmot és vendégfogadót sem... Egész úton csupán a versztakövek, meg a szélben zúgó távíróhuzalok emlékeztetnek arra, hogy emberek laknak e tájon.

Mindegyik faluban van templom, néhol kettő is; iskola is van, azt hiszem, minden községben. A házakat – akad köztük emeletes is – szálfákból rótták össze: a födelük zsindeyes. Minden ház táján, a kerítésen, vagy a nyíresben seregélydúc áll, olyan alacsonyan, hogy kézzel is el lehet érni. A seregély errefelé általános szeretetnek örvend, még a macska se bántja. Kertek nincsenek.

A fagyos éjszaka és a kimerítő utazás után reggel öt órakor egy fuvaros házában ülök és teát iszom. A nagyház világos, tágas szoba, olyan a berendezése, amilyenről a mi kurszki vagy moszkvai parasztjaink legfeljebb csak ábrándozhatnak. Meglepő a tisztaság: sehol egy porszem vagy maszat. A fal fehér, a padló mindenütt deszkából van, és vagy befestik, vagy virágmintás vászonszőnyeggel terítik le: két asztal, dívány, több szék, egy pohárszék áll a szobában, az ablakban meg virágcserepek. A sarokban van az ágy, rajta pehely-derékaljából, piros cihájú párnákból egész hegy emelkedik, székre kell állni, hogy az ember felmásszék erre a hegyre: ha pedig lefekszik, belesüpped. A szibériaiak szeretnek puha ágyban aludni.

A sarokban függő szentképek mellett jobbra is, balra is képnymatok sorakoznak: ott van az uralkodó arcképe – mindig több példányban – Sárkányölő Szent György képe, „európai uralkodók”, akik közé valamiképpen odakerült a perzsa sah képe is, majd latin és német felírású szentképek, Battenberg¹,

Parasztbáz belseje

Szkobeljev² mellképe, aztán ismét szentek következnek... A fal díszítésére felhasználják a cukorkáspapírt, a vodka-címkét, a cigaretta-árufegyvet is: ez a szegényesség sehogy se vág össze a tekintélyes ágygal, meg a festett padlóval. De mit tegyenek? Érdeklődnek itt a művészet iránt még nagyon is, de az Isten nem ad művészeket. Tekintsünk csak az ajtóra: egy kék és piros virágú fa van rárajzolva, meg holmi madarak, amelyek nem annyira madárhoz, mint inkább halhoz hasonlítanak, a fa egy vázából nő ki: ezen a vázán jól látható, hogy európai, vagyis száműzött rajzolta. Ugyancsak a száműzött pingálta azt a kört is a mennyezetre meg a mintás díszet a kemencére. Együgyű kis mázolvány, de az itteni paraszttól még ennyi sem telik ki. Kilenc hónapon át le se húzza a kesztyűt, ki sem egyenesíti ujjait: hol negyven fokos hideg van, hol húsz versztányira előnti az árvíz a réteket, ha pedig beköszönt a rövid

nyár, a paraszt dereka belefájdul a sok robotba, és majd megszakad az ina. Ugyan mikor rajzolna hát? Nem fest, nem muzsikál, nem énekel, mert az egész kerek esztendőben szinte öldöklő harcot vív a természettel. A faluban ritkán hall az ember harmonikasztót, és hiába várja, mikor gyújt már nótára a kocsis.

Nyitva áll az ajtó, a pitvaron túl belátok a másik, szintén deszkapadlós, világos szobába is. Ott pezseg a munka. A gazdasszony, egy huszonöt éves, megnyerő, szelíd arcú, magas, soványkás nő, tésztát gyúr az asztalon: a reggeli nap a szemébe, a mellére, a karjára tűz, úgy tetszik, mintha a napfényt is belegyúrná a tésztába: a házigazda húga, egy fiatal leány, lángost süt, a szakácsnő leforrázza az imént leszúrt malacot, a gazda marhaszorból nemezsizmás ványol. Csak az öregek nem csinálnak semmit. Nagyanyó a kemencén ül, lelógatja a lábát és csak nyög meg sóhajtozik; nagyapó a polc-ágyon fekszik és köhécse, de amikor engem meglát, lemászik és a pitvaron át a nagyszobába jön. Kedve támadt egy kis csevegésre... Azzal kezd, hogy az idén olyan hideg a tavasz, amilyen már régóta nem volt. Csak gondoljuk meg: holnap Miklós napja, holnapután Urunk mennybemenetele, és az éjjel mégis hó esett, az úton pedig megfagyott egy asszony, aki a faluba igyekezett: a jószág összeesik, mert nincs legelnivaló, a borjúk meg hasmenést kapnak a nagy hideg miatt... Majd tőlem kérdezősködik, honnan jövök, hová „szaladok”, és miért; van-e feleségem, és igazat beszél-e a fehérség, hogy nemsokára háború lesz.

Gyermeksírás hallik. Csak most veszem észre, hogy az ágy és a kemence között egy kis bölcső függ. A gazdasszony ott hagyja a tésztát, és beszalad a nagyszobába.

– Hallgassa csak meg, kereskedő uram, mi történt nálunk! – mondja, meghintálja a függőbölcsőt és szelíden elmosolyodik. – Két hónappal ezelőtt idejött hozzánk Omszkból egy asszony ezzel a kisgyermekkel... Úgy öltözött, mint egy dáma... A gyermeket Tyukalinszkban hozta a világra, ott is kereszteltette meg: szülés után megbetegedett az úton, és itt lakott nálunk, a nagyszobában. Azt mondta, férjes asszony, de ki tudja? Nincs a homlokára írva, az igazolványa meg nem volt nála. Lehet, hogy törvénytelen gyermek a kicsi.

– Ez nem tartozik ránk – dörmögi nagyapó.

– Itt lakott egy hétig – folytatja a háziasszony – aztán azt mondja: „Megyek vissza Omszkbba, a férjemhez, de Szása hadd maradjon itt: egy hét múlva majd érte jövök. Félttem, hátha megfagy az úton...” Azt mondom neki: – „Ide hallgass, asszonyom, az Isten gyermekkel áldja meg az embereket, némelyiknek tized, sőt tizenkettőt is ad, de nekem meg az uramnak

egyed sem adott; hagyd itt Szását, fiúknak fogadjuk.” Gondolkozott egy kicsit, aztán azt mondta: „Várjanak, megkérdezem a férjemtől, és egy hét múlva megírom levélben. A férjem beleegyezése nélkül nem merem.” Itthagya Szását és elutazott. De lám, már két hónap is eltelt, és ő még se maga nem jött vissza, se levelet nem küld. Majd megveri érte a Jóatya! Mi úgy megszerettük Szását, mintha édesgyermekünk volna; most már magunk se tudjuk, a mi gyermekünk-e vagy a másé.

– Levelet kellene írniok annak az asszonyságnak – tanácsolom.

– Bizony, kéne! – feleli a pitvarból a gazda. Bejön a nagyházba és némán rám néz: nem adok-e még valamilyen tanácsot.

– De hát hogy írjunk neki – szól a gazdasszony. – Nem mondta meg, kinek hívják. Marja Petrovna – csak ennyit tudunk. De hát Omszk nagy város – minnek is mondjam – nem egykönnyen akad rá a posta. Szalmakazalban gombostűt!...

– Bizony, nemigen találják meg! – szól egyetértőleg a gazda, és úgy néz rám, mintha azt akarná mondani: „Segíts hát, az isten áldjon meg!”

– Megszoktuk Szását – folytatja a háziasszony, és cuclit ad a gyermek szájába. – Ha ríni kezd akár éjjel, akár nappal, mindjárt másképp ver a szívem, még a házat is mintha kicserélnék. Pedig hát – mit lehet tudni – visszajön az asszony, és elviszi tőlünk...

A gazdasszony szeme vörös lesz, megtelik könnyel, gyorsan ki is megy a szobából. A gazda utána int a fejével, elmosolyodik és azt mondja:

– Megszokta... Bizony már sajnálná!

Ő is megszokta, ő is sajnálná, de hát ő férfi, őneki kényelmetlen volna beismernie.

Milyen derék emberek! Mialatt teámat iszom, és Szása történetét hallgatom, poggyászom odakint az udvaron, a szekéren hever. Azt kérdelem: nem lopják-e el.

– Ugyan ki lopná el? – felelik mosolyogva. – Mifelénk még éjszaka se lopnak.

Csakugyan: az egész útvonalon sehol se hallottam, hogy utasembert megloptak volna. E tájon csodálatosan szép erkölcs uralkodik, jó hagyományok vannak ebben a tekintetben. Szent meggyőződésem az, hogy ha a szekéren elveszíteném a pénzemet, a fuvaros, mihelyt megtalálná, menten visszaadná, még csak bele se kukkantana bugyellárisomba. Postafogaton keveset utaztam, de a postakocsisokról is csak azt mondhatom: azokban a panaszkönyvekben, amelyeket az állomásokon

unalmamban fellapoztam, csak egy ilyesféle panasz ütött elém: egy utasnak elveszett a zsákja, benne a csizmája; de ennek a panasznak se volt következménye, mert amiként a főnökség válaszából kitűnik, a zsákot mihamar megtalálták és visszaszolgáltatták a panasztevő utasnak. Útonállásról e tájt nem is esik szó. Hallomásból sem ismerik.

A kósza csavargók – pedig hogy ijesztgettek velük, amikor ide indultam – csak annyira ártalmasak az utasra, akár a nyúl vagy a vadruca.

A teához lángost, túrós és tojásos pirogot, fánkot, vajaskalácsot adnak. A lángos vékony és zsíros, a kalács mind ízével, mind alakjával arra a sárga, lyukacsos perecre emlékeztet, amelyet Taganrogban és Doni-Rosztovban a piacon árulnak a hoholok. A kenyeret az egész szibériai útvonal mentén igen ízletesre sütik. Mindennap sütnek kenyeret, igen sokat. Itt olcsó a búzaliszt: harminc-negyven kopejka egy pud. De üres kenyérral nem lakik jól az ember. Ha délben kér valami főtt ételt, csak „rucalevest” kínálnak mindenütt, semmi egyebet. De ezt a levest nem lehet megenni: zavaros lé, benne vadruca darabjai, zsigerei úszkálnak, amelyeket nem is tisztítottak meg teljesen a rajtuk levő felesleges dolgoktól. Nem ízlik, még ránézni is émelyítő. Minden háznál vadat főznek. Szibériában nem ismernek semmilyen vadásztörvényt, egész éven át lövik a madarakat. De aligha irtják ki egyhamar ezt a sokat. Tyumeny és Tomszk között, azon az ezerötszáz versztás távolságon igen sok a vadmadár, de nem akad egyetlenegy valamirevaló puská sem, és száz vadász közül csak egy tudja röptében lelőni a madarat. A vadász rendszerint hasmánt kúszik a rucákhoz a zsombékon meg a nyirkos fűvön, csak bokor mögül lő húsz-harminc lépésnyiről az ülő madárra, fertelmesen rossz puskája ötször is csütörtököt mond, ha pedig mégis elsül, erősen meglöki a vadász vállát és arcát; ha sikerül célba találnia, az csak újabb vesződéssel jár: húzhatja le a csizmáját meg a nadrágját, mászhat bele a hideg vízbe. Vadászkutya nincsen erre felé.

IV

Éles, hideg szél fúj, megkezdődött az esőzés, hull éjjel-nappal szakadatlanul. Az Irtistől tizennyolc versztányira egy Fjodor Pavlovics nevű paraszt, akihez a fuvarosom vitt, azt mondja, hogy nem lehet továbbmenni, mert az Irtis partján víz alá kerültek a rétek; Kuzma tegnap Pusztinszkójából hazafelé jövet kis híján beleveszett lovastul; várni kell.

– De hát meddig kell várni? – kérdezem.

– Azt csak a Jóisten tudja.

Bemegegyek a házba. A nagyszobában egy vörös inges öregember ül, zihál, köhög. Adok neki Dover-port – enyhült is valamit, de ő nem hisz az orvostudományban és azt mondja, csak azért lett jobban, mert „kiülte magát”.

Ülök ott és gondolkozom: ottmaradjak éjszakára? Hisz az öreg egész éjjel köhögni fog, talán poloska is van itt, meg aztán ki kezeskedik azért, hogy holnap nem árad még széjjelebb a víz. Inkább megyek tovább!

– Gyerünk, Fjodor Pavlovics! – mondom a házigazdának.
– Én nem várok.

– Ahogy tetszik – egyezik bele szerényen. – Csak aztán ne-hogy a vízben háljunk!

Megyünk. Az eső nem *esik*, hanem, ahogy mondani szokták, szakad, mintha dézsából öntenék; az én utazókocsimnak meg nincsen fedele.

Az első nyolc versztát sáros úton tesszük meg, de mégis ügésben.

– Hát ez szép idő! – mondja Fjodor Pavlovics. – Bevallom, én magam rég nem jártam arra, nem láttam a kiöntést, de hát Kuzma rám ijesztett. Ha Isten is megsegít, csak átjutunk.

De ekkor egy széles tó tárul szemünk elé: az elárasztott rétek. A szél ott kószál és zúg felette, fodrozza a víz színét. Hol itt, hol ott kis szigetek látszanak: földsávok, amelyeket még nem öntött el a víz. Az út irányát a hidak mutatják, meg a rőzsegátak, amelyek már szétáztak, szétbomlottak és csaknem mind elsodródtak a helyükről. Messze a tavon túl az Irtis mogorva, magas, barna partja húzódik, fölötte meg nehéz, szürke fellegek függnék; a parton itt-ott még hófoltok fehér-
lenek.

Nekivágunk a tónak. A kerék nem süpped mélyre, csak egy negyedrófnyire ér a víz. Egészen elviselhető volna így az utazás, ha nem volnának a hidak. Minden hídnál ki kell szállni a tarantászból, bele kell állni a sárba vagy a vízbe; ahhoz, hogy feljuthassunk a hidra, felfelé álló széléhez először oda kell támasztani azokat a deszkákat vagy gerendákat, amelyek ugyanott, a hídon hányódnak. A lovakat egyenként vezetjük át rajta. Fjodor Pavlovics kifogja a két lógóst és ideadja, hogy tartsam őket; tartom is sáros, hideg gyepelőszerűknél fogva, de ezek makrancos csikók, hátrafarolnak, a szél meg majd letépi rólam a ruhát, az eső is szinte fájóan veri az arcomat. Ne forduljunk vissza mégis? De Fjodor Pavlovics hallgat, bizonyára azt várja, hogy én ajánljam a visszatérést, de én se szólok egy szót sem.

Rohammal elfoglaljuk az első, aztán a második, majd a har-

madik hidat... Egy helyütt megrekedtünk a sárban, hajszaál híján felborultunk, másutt a lovak makacsolták meg magukat, a vadrucák és a sirályok meg úgy szálldostak felettünk, mintha kacagnának rajtunk. Fjodor Pavlovics arcán, ráérős mozdulatain, szótlanóságán látom, hogy nem először veszkődik így; hogy néha még cudarabb dolgokon is át kell esnie; réges-rég megszokta már ő ezt a járhatatlan sártengert, a vizet meg a hideg esőt. Nem ingyen él ám ő sem!

Felkaptatunk egy kis szigetre. Egy födelevesztett viskó áll itt; a nedves trágyán két ázott ló ógyeleg. Fjodor Pavlovics hívására előjön a viskóból egy nagy szakállú paraszt hosszú pálcával és munkához lát: mutatja nekünk az utat. Némán előremegy, pálcájával megméri a víz mélységét, kikapasztalja, milyen a talaj – mi meg utána. Egy hosszú, keskeny sávra vezet fel bennünket, amelyet „hátnak” nevez; haladjunk ezen a háton, ha pedig a végére érünk, balra tartsunk, aztán jobbra és kapaszkodjunk fel arra a másik hátra, mely egészen a révig nyúlik.

Egyre sötétedik; eltűntek a vadrucák is, a sirályok is. A nagy szakállú paraszt elmagyarázta, merre kell mennünk, és már rég visszafordult. Végére értünk az első hátnak, megint a vízben tocsogunk, először balra, aztán jobbra tartunk. Végre itt van a második hát. Ez egészen a part széléig húzódik.

Széles az Irtis. Ha Jermak³ áradás idején úszik át rajta, bizony belevész, ha nincs is rajta páncéling. A túlsó part magas, meredek és teljesen sivár. Egy hajlást látunk; Fjodor Pavlovics szerint abban a hajlásban halad a hegyre vezető út, egyenest Pusztinnojéba, ahová éppen mennem kell. Az innenső part meneteles, alig egy rőffel magasabb a folyó szintjénél. Kopár, vízmarta, és csúszósna látszik; a fehér tarajú, zavaros hullámok dühödten csapdossák, aztán hirtelen visszapattannak róla, mintha elundorodnának attól, hogy hozzáérjenek ehhez a suta, nyálkás parthoz, amelyen – külsejéből ítélve – csak varangy meg nagy bünösök kóbor lelke tanyázhat. Az Irtis nem zúg, nem is bömböl, csak mintha koporsókon kopogna, amelyek a fenekére süllyedtek. Cudar benyomás!

Odahajtottunk ahhoz a házhoz, ahol a révészek laknak. Kijön az egyik és azt mondja, nem lehet átmenni a túlsó oldalra a zivatar miatt, reggelig várni kell.

Ottmaradok hát éjszakára. Egész éjjel hallgatom, hogy horkolnak a révészek meg az én kocsisom, hogy dobol az eső az ablakokon, hogy üvölt a szél, hogy kopog a koporsókon a felbőszült Irtis... Jókor reggel kimegyek a folyó partjára; az eső még mindig zuhog, a szél ugyan már csendesedett, de még mindig nem lehet kompra szállni. Csónakon visznek át.

A rév itt egy parasztgazdákból álló szövetkezeté; a révészek közt nincs egyetlen száműzött se, mind honiak. Derék, szíves nép. Amikor a folyón átcsonakázva felkapaszkodom a síkos domboldalon, hogy kivergődjek az útra, ahol egy ló vár, még szerencsés utat is kívánnak meg jó egészséget, sikert a munkámhoz... De az Irtis háborog...

V

Istenverése ez az áradás! Kolivanyban nem adnak postalovat; azt mondják, hogy az Ob partját is elöntötte az ár; nem lehet arra menni. Még a postát is visszatartották, és külön parancsot várnak.

A postaállomás írnoke azt tanácsolja, hogy fuvarossal menjek el valami Vjunba, onnan meg Krasznij Jarba; Krasznij Jarból majd csónakon elvisznek tizenkét versztányira Dubrovinóba, ott aztán majd kapok postalovat. Úgy is teszek: elmegyek Vjunba, aztán Krasznij Jarba... Elvisznek egy Andrej nevű paraszthoz, akinek van csónakja.

– Van csónak, van! – mondja Andrej, egy szőke szakállú, ötven év körüli, inas-eres paraszt.

– Van csónak! Korán reggel elvitték rajta Dubrovnóba az ülnök írnokat, de nemsokára visszajönnek. Addig várjon és igyék egy kis teát.

Megiszom a teát, aztán felmászok a dunyha- és párnahegyre... Felébredek, kérdezem, megjött-e már a csónak. Még nem. A nagyszobában, hogy ne legyen hideg, befűtötték a kemencét az asszonyok, és mivel így kapóra jött, egy füst alatt kenyeret is sütnék. Bemelegedett a szépszoba, már a kenyér is kisült, de a csónak még mindig nincs sehhol.

– Nem arravaló legényt küldtünk vele! – sóhajtozik a házigazda, és csak csóválja a fejét. – Olyan anyámasszony katonája, tunya legény, biztosan megijedt a széltől, és azért nem jön. Igaz, fúj is a szél, de nagyon! Igyál még egy kis teát uram, jó? Vagy talán bánt valami?

Egy darócköpenyes, toprongyos, mezítlábás bolond, aki bőrig ázott az esőben, fát meg vödör vizet cipel a pitvarban. Minduntalan be-bekukkant hozzám a nagyházba; megmutatja fésületlen, boglyas fejét, hadar valamit, elbődül, akár a boci – és visszahúzódik. Úgy rémlik, hogy ázott arca, merev szeme láttára, hangja hallatára az ember maga is mindjárt félrebeszél.

Délután egy nagyon magas és nagyon kövér férfi jön a házigazdához, nyakszirtje széles, akár egy bikáé, ökle óriási – elhajasodott orosz csaplároshoz hasonlít. Pjotr Petrovicznak hívják. A szomszéd faluban lakik, testvérével együtt tizenöt lovat

tart, fuvarozgat is, meg a postaállomásnak is kölcsönöz egy-egy hármásfogatot, szánt-vet, marhával kupeckedik; most éppen Kolivanyba megy valamilyen adásvételi ügyben.

– Oroszországból jön? – kérdezi tőlem.

– Onnan.

– Sose voltam ott. Mifelénk, aki Tomszkban megfordult, az már annyira fenn hordja az orrát, mintha bejárta volna a kerek világot. De azt írja az újság, nemsokára vasutat építenek erre felé⁴. Mondja, jó uram, igaz ez? Azt értem, hogy gőz hajtja a gépet. De ha – teszem azt – egy falun kell keresztül haladnia, akkor összerontja a házakat, agyongázolja az embereket.

Megmagyarázom neki a dolgot, figyelmesen hallgatja, aztán azt mondja: „Ejha!” A beszélgetés során megtudom, hogy ez a hájas ember járt már Tomszkban is, Irkutzkban is, Irbitben is; már nő is volt, amikor magamagától megtanult írni-olvasni. A házigazdára, aki csak Tomszkban járt, kissé félvállról néz, nem is szívesen hallgatja a szavát. Ha kínálják valamivel, vagy felszolgálnak valamit, udvariasan csak annyit mond: „Ne fáradjanak.”

A házigazda és vendége teához ül. A fiatal menyecske, a gazda fiának a felesége teszi eléjük a teát egy tálcán, és mélyen meghajlik. Ők meg felveszik a csészéjüket, és szótlánul isznak. Oldalt, a kemence mellett duruzsol a szamovár. Én megint felmászom a dunyhák és párnák halmára, lefekszem és olvasok, aztán leszálok az ágyról és írok; sok idő telik el, nagyon sok, de a kis menyecske még mindig meg-meghajlik, a házigazda és vendége pedig még mindig issza a teát.

– Be-be-ee! – kiáltja a pitvarból a bolond. – Mee-eee!

De a csónak még mindig nincs sehoh! Odakint már sötétedik, a nagyházban meggyújtják a faggyúgyertyát. Pjotr Petrovics sokáig kérdezősködik: hová utazom és miért, lesz-e háború, mennyibe került a revolverem, de aztán ő is elunja a csevegést; szótlánul ül az asztalnál, öklével alátámasztja arcát és elgondolkodik. A gyertya bele hamvat eresztett. Zajtalanul kinyílik az ajtó, bejön a félkegyelmű és leül a ládára. Karján egészen vállig felhúzza a ruhája ujját; olyan vékony a karja, mint egy pálca. Leül és a gyertya fényébe mered.

– Eredj innen, eredj! – szól rá a gazda.

– Mee-eee! – mekeg a bolond, aztán összegörnyedve kimegy a pitvarba. – Bee-beee.

Az eső még mindig dobol az ablakon. A házigazda és vendége leül vadrucalevest enni; egyikük sem éhes, és csak úgy unalomból eszegetnek... Aztán a kis menyecske dunyhából, párnából ágyat vet a padlóra; a házigazda és vendége levetkezik és lefekszik egymás mellé.

Micsoda unalom! Hogy felvidítsam magam, gondolatban hazaszállok szülőföldemre, ahol már tavasz van, ahol a hideg eső nem veri az ablakot, de szinte csakazértis az élet ernyeteg, szürke oldala, hiábavalósága jut eszembe; úgy rémlik, ott is hamvat ereszt a gyertyabél, ott is azt kiáltják „mee, beee”. Semmi kedvem sincs visszafordulni.

Leterítem a ködmönömet a földre, lefekszem és a fejemhez állítom a gyertyát. Pjotr Petrovics felemeli a fejét és rám néz.

– Azt akarom még elmondani... – kezdi halkán, hogy a gazda ne hallja. – Itt Szibériában buta ám a nép, semmihez sincs tehetsége. Oroszországból hozzák ide a ködmönt is, a kartont is, az edényt is, a szöveget is, mert ez a nép nem ért semmihez. Csak a földet túrja, meg fuvarozik, semmi egyebet nem csinál... Még halászni se tud. Gyámoltalan az istenadta, de milyen gyámoltalan! Ha itt él közte az ember, csak hízik, akár a malac, de a léleknek, az észnek – nem jut itt semmi! Szánalom rájuk nézni, jó uram! Pedig derék emberek ezek, olyan a szívük, akár a vaj, nem lopnak, nem bántanak meg senkit, még csak nem is nagyon isznak. Aranyemberek ezek, de hát csak úgy elkallódnak, semmihasznára, elpusztulnak, akár a légy vagy a szúnyog. Kérdezze csak meg tőlük: miért élnek?

– Dolgoznak, jóllaknak, jól ruházkodnak – mondom. – Mi kell még egyéb?

– Mégiscsak meg kellene érteniök, mivégett élnek. Oroszországban bizonyára tudják, miért élnek.

– Nem, nem tudják.

– Lehetetlen – mondja Pjotr Petrovics némi töprengés után. – Az ember nem ló. Lehet mondani, hogy nálunk egész Szibériában nincs igazság. Ha volt is valamilyen, már rég megfagyott. Hát ezt az igazságot kellett keresnie az embernek. Én gazdag, tehetős paraszt vagyok, az ülnök előtt van szavam, ezt a gazdát is meghurcolhatom, akár holnap is: tömlőcben rothad el, a gyermekei meg koldusbotra jutnak. És nincs ellenem semmi törvény, őt meg nem védi semmi, mert mi – igazság nélkül élünk... Igaz, az anyakönyvbe be van írva, hogy emberek vagyunk, az egyiket Pjotrnek hívják, a másikat meg Andrejnak, de valójában farkasok vagyunk. Rajtunk csak az Isten ítél... Nem tréfadolog ez. Szörnyűség ez. És lám, a gazda nyugodtan lefekszik, csak háromszor keresztet vet, mintha ezzel aztán minden rendben volna. Gyűjti a pénzt és eldugja, talán nyolcszáz rubelt is összekuporgatott már; új lovakat akar venni, de nem kérdi magától, miért? Hisz a másvilágra nem viheti át! De ha megkérdezném, akkor se felelhetne rá: rövid az esze...

Sokáig beszél Pjotr Petrovics... De végre ő is befejezi. Már pitymallik, szól a kakas is.

– Mece – meceg a félkegyelmű. – Bece.
És még mindig nincs itt a csónak!

VI

Dubrovinóban lovakat kapok és tovább utazom. De Tomszktól negyvenöt versztányira megint azt hallom, hogy nem lehet tovább menni, mert a Tom folyó elöntötte a réteket meg az utakat. Megint csónakon kell folytatnom utamat. De itt ugyanaz esik meg velem, ami Krasznoj Jarban: a csónak átment a túlsó partra, de nem térhet vissza, mert erős szél fúj, és a folyón magas hullámok tornyosulnak... Várjunk!

Reggel hó esik és másfél hüvelyknyire befödi a földet (május 14-én!), délben eső esik és elmosza az egész havat, este meg, napnyugtakor, amikor a parton állok és nézem, hogy küszködik az árral a felénk igyekvő csónak, eső is hull meg dara is... És ekkor olyan természeti tünemény keletkezik, amely sehogy se vág össze a hóval meg a hideggel: világosan hallom a mennydörgést. A kocsisok keresztet vetnek és azt mondják, ez meleg időt jelent.

A csónak nagy. Belerakják előbb a húsz pudos postaszállítmányt, aztán az én poggyászatot, és az egészet leterítik nedves gyékénytakaróval. A postás – magas, koros férfi – leül egy kötegre, én meg a bőröndömre. A lábamnál egy csupa szeplő kis katona helyezkedik el. Köpenye csuromvíz, sapkájáról meg a nyakába csurog az eső.

– Isten nevében! Induljunk!

Ár mentén, fűzcserjés mellett csónakázunk. Az evezősök azt mondják, hogy az imént, alig tíz perccel előbb a vízbe fúlt két ló, a szekéren ülő fiúcska pedig egy fűzfabokorba kapaszkodva csak nagy nehezen menekült meg.

– Evezzetek, evezzetek, fiúk, majd később beszélgethettek! – mondja a kormányos. – Minden erőt bele!

A folyón, ahogy vihar előtt gyakran megesik, szélroham söpör végig... A csupasz fűzbokor a vízre hajlik és zúg, a folyó hirtelen elsötétül, összevissza csapódnak a hullámok...

– Kanyarodjatok a bokrok közé, fiúk! – szól halkán a kormányos. – Várni kell!

Már-már a füzes felé kanyarodunk, amikor az egyik evezős megjegyzi, hogy zivatar esetén egész éjjel ott rostokolhatunk a füzesben, és mégiscsak elmerülünk, így hát ne haladjunk-e inkább előre? Azt javasolják, hogy szótöbbséggel döntsünk – a továbbhaladás mellett döntünk...

A folyó egyre sötétebb lesz, az erős szél és eső az oldalunkat veri, a part meg még messze van, és a bokrok, amelyekbe baj

esetén belekapaszkodhatnánk, mögöttünk maradnak... A postás, aki sok mindent megért már élete során, csak hallgat mozdulatlanul, mintha kővé vált volna, az evezősök se szólnak semmit... Látom, ahogy a kis katona nyaka hirtelen bíborvörösé válik. Elszorul a szívem, csak arra gondolok, hogy ha felborul a csónak, akkor először a ködmönömet vetem le, aztán a kabátomat, aztán...

De lám, mind közelebb és közelebb érünk a parthoz, az evezősök vígabban dolgoznak; lassanként leesik a lelkemről az a nyomasztó teher, és amikor már csak három ölnyire van tőlünk a part, egyszeriben könnyedséget, jókedvet érzek, és most már azt gondolom:

„Jó gyávnak lenni! Nem sok kell neki ahhoz, hogy egy csapásra jókedve kerekedjék!”

VII

Nem szeretem, amikor az értelmiségi száműzött az ablaknál áll, és a szomszédos ház tetejét bámulja szótlanul. Min töpreng olyankor? Nem szeretem, amikor badarságokról cseveg velem, mialatt olyan arckifejezéssel néz a szemembe, mintha azt akarná mondani: „Te hazatérsz, de én nem.” Azért nem szeretem, mert ilyenkor végtelenül megsajnálom.

Az a gyakran használt kifejezés, hogy a halálbüntetést manapság csak kivételes esetekben alkalmazzák, nem egészen pontos; a legszigorúbb büntető rendszabályok, amelyek a halálbüntetést felváltották, továbbra is tartalmazzák a halálbüntetés legfontosabb, leglényegesebb ismertető jelét, mégpedig az életfogytiglani, örökidőkre szóló jellegét, és valamennyinek az a célja – amelyet egyenest a halálbüntetéstől örököltek – a bűnös eltávolítása a normális emberi környezetből egyszer s mindenkorra, és az az ember, aki súlyos bűnt követett el, *csak* elpusztul annak a társadalomnak az érdekében, amelyben született, felnőtt, ugyanúgy, mint a halálbüntetés uralma idején. A mi, viszonylag emberséges orosz igazságszolgáltatásunkban a legszigorúbb büntetések, a büntetőjogiak is, a javító jellegűek is, csaknem mind életfogytiglanra szólnak. A kényszermunka feltétlenül együtt jár az örökidőkre szóló száműzetéssel; a száműzetés is, éppen életfogytiglani jellege miatt, rettenetes; a fegyencet büntetésének kitöltése után, ha a társadalom nem hajlandó visszafogadni a maga körébe, Szibériába száműzik; a jogfosztásnak csaknem minden esetben életfogytiglani jellege van stb... Ily módon a legszigorúbb büntető rendszabályok egyike sem ad a bűnösnek örök nyugodalmat a sírban, vagyis éppen azt nem adja meg, ami az én emberi érzésemet kibékít-

Telepesek éjszakai szállása

hetné a halálbüntetéssel, de másfelől az életfogytiglani jelleg, annak a tudata, hogy a jobb jövőben való remény teljesen hiábavaló; hogy bennem örökre meghalt az állampolgár, és hogy semmilyen személyes erőfeszítéssel sem támaszthatom fel magamban – arra a gondolatra vezetnek: az európai halálbüntetést nálunk sem törölték fel, csak más, az emberi érzés számára kevésbé visszataszító formába öltöztették. Európa túlságosan régóta megszokta már a halálbüntetést, semhogy hozszadalmas és kimerítő herce-hurca nélkül lemondana róla.

Szentül hiszem, hogy büntetéseink életfogytiglani jellegére ötven-száz év múlva ugyanolyan értetlenül, ugyanolyan kényelmetlen érzéssel néznek majd, amilyennel mi nézünk az orrlyuk felszakítására, vagy a bal kéz valamelyik ujjának levágására. Ugyancsak szentül hiszem: bármilyen őszintén és világosan belátjuk is, hogy az olyan idejétmúlt jelenségek, mint az életfogytiglani büntetés, elavultak és előítéletekből fakadnak – semmiképpen sem tudunk segíteni ezen a bajon. Jelenleg nincs meg sem a tudásunk, sem a tapasztalatunk, következésképpen a bátorságunk sem ahhoz, hogy ezt az életfogytiglani jelleget ésszerűbb és az igazságosságnak jobban megfelelő büntetéssel váltsuk fel; az ilyen irányú, bizonytalan és egyoldalú kísérletek csak súlyos hibákra és szélsőségekre

vezetnének – ez a sorsa minden olyan kezdeményezésnek, amely nem a tudáson és a tapasztalaton alapszik. Bármilyen szomorú és különös – még jogunk sincs ahhoz, hogy eldöntsük azt a divatos kérdést, mi felel meg jobban Oroszországnak: a börtön-e, vagy a száműzetés, mivel egyáltalán nem tudjuk, mi az a börtön és mi az a száműzetés⁵. Vessenek csak egy pillantást a börtönnel és a száműzetéssel foglalkozó irodalmunkra: micsoda kuldusszegénység! Két-három név; két-három cikkecske; de az is olyan üres, mintha Oroszországban híre-nyoma se volna se börtönnek, se száműzésnek, se kényszermunkának. A gondolkodó értelmiség már húsz-harminc év óta ismételteti azt a frázist, hogy minden bűnöző a társadalom terméke, de milyen közönyös e termékkel szemben! A börtönökben meg a száműzetésben sínylődőkkel szemben tanúsított, egy keresztény államban és keresztény irodalomban teljesen érthetetlen közömbösségnek az oka a mi orosz jogászaink elképesztő műveletlenségében rejlik; keveset tudnak, és épp annyira nem mentesek a szakmai előítéletektől, mint a megvesztegethető hivatalnok, akit ők csalán-magnak csúfolnak. A mi jogászunk csak azért teszi le az egyetemi vizsgákat, hogy tudjon törvényt ülni az ember felett, és börtönre meg száműzetésre ítélje; miután szolgálatba lép és szedi a fizetését, egyebet se tesz, csak törvényt ül és ítélkezik, de hogy hová kerül a bűnös az ítélet után és miért; mi az a börtön, és mi az a Szibéria, arról fogalma sincs, nem is érdekli; ez nem tartozik az ő hatáskörébe – ez már a kísérek meg a rezes orrú börtönőrök dolga!

A helyi lakosok, hivatalnokok, fuvarosok, kocsisok tanúsága szerint, akikkel alkalmam volt beszélni, az értelmiségi száműzöttek – mind volt tiszték, hivatalnokok, jegyzők, könyvelők, az aranyifjúság képviselői, akiket hamisítás, sikkasztás, csalás stb. miatt száműztek ide – zárkózott, szerény életet folytatnak. Csak a Nozdrjov⁶ vérmérsékletével rendelkező egyének a kivételek, ezek mindenütt, minden életkorban és minden helyzetben azok maradnak, akik; de ezek nem ülnek meg egy helyben, kóbor-cigányéletet folytatnak Szibériaszerte, és annyira mozgékonyak, hogy még a figyelő szem is alig látja meg őket. A Nozdrjovokon kívül gyakran akadnak az értelmiségi „szerencsétlenek” között csontjuk velejéig romlott, erkölcstelen, leplezetlenül aljas emberek is, de ezeket csaknem mind számon tartják, ezeket ismeri mindenki, és ujjal mutogatnak rájuk. Óriási többségük, ismétlem, szerényen él.

Az értelmiségiek, ha megérkeznek száműzetésük helyére, zavarba esnek, szinte megdöbbennek; félénkek, csaknem meghunyászkodók. Javarészüik szegény, tehetetlen, rosszul képzett,

és nincs egyebe, csak a keze írása, de jobbadán az sem ér semmit. Némelyik azzal kezdi, hogy darabonként eladogatja hollandi vászonból varrt ingeit meg a lepedőit, zsebkendőit és azzal végzi, hogy két-három év múlva szörnyű nyomorban meghal (ahogy a minap Tomszkban meghalt Kuzovljev⁷, aki fontos szerepet játszott a taganrogi vámpörben; egy nagylelkű ember – szintén száműzött – költségén temették el); a másik lassan-lassan szert tesz valami foglalkozásra és talpra áll. Az ilyenek kereskedéssel, ügyvédkedéssel foglalkoznak, írnak a helyi lapokban, írnoki állást vállalnak stb. Keresetük ritkán haladja meg a havi harminc-harmincöt rubelt.

Unalmas az életük. A szibériai természetet az oroszhoz képest egyhangúnak, szegényesnek, némának találják; Mennybemenetelkor már fagy, Pünkösdkor pedig még havas eső esik. A városi lakások pocsékok, az utcák piszkosak, a boltokban minden drága, semmi sem friss, minden szűkösen van, sőt sok mindent, amit az európai ember megszokott, itt semennyi pénzért sem lehet találni. A helybeli értelmiség, a gondolkodó és a nem gondolkodó egyaránt, reggeltől éjszakáig folyton vodkát iszik; nem izléseken issza, hanem mértéktelenül, otrombán és bután vedeli, de sose részegszik le; a helybeli értelmiség mindjárt az első két mondat után okvetlenül megkérdezi: „Ne igyunk egy kis vodkát?” És unalmában együtt iszik vele a száműzött, eleinte ugyan fancsalog, de aztán megszokja, végül persze berúg. Ami az iszákosságot illeti, nem a száműzöttek züllesztik a lakosságot, hanem a lakosság a száműzötteket. A nő itt éppolyan unalmas, akár a szibériai természet; hideg, nincs benne semmi szín, nem tud öltözni, nem énekel, nem nevet, nem csinos, és ahogy egy őslakos kifejezte magát, amikor beszélgettünk: „érdes, ha megtapintja az ember”. Ha idővel Szibériának is megteremnek a maga regényírói és költői, az ő regényeikben és költeményeikben nem lesz hősnő; ez a nő nem fog magasztos cselekedetekre lelkesíteni, buzdítani, nem fogja megmenteni a hőst, nem megy vele a világ végére. A városokban nincs semmilyen szórakozási lehetőség, hacsak a silány fogadókat, a családi fürdőket meg a sok nyilvános és titkos bordélyházat nem számítjuk, amelyek annyira kedvel a szibériai ember. A száműzött a hosszú őszi és téli estéken vagy otthon ül vagy elmegy egy őslakóhoz vodkát inni; kettesben megisznak két palack vodkát meg hat palack sört, aztán felhangzik a szokásos kérdés: „Ne menjünk *oda*?” vagyis az örömtanyára. Unalom, csak fájó unalom! Mivel vidítsa fel a lelkét az ember? A száműzött elolvasson egy vacak kis könyvet, például Ribot-tól *Az akarat betegsége* it⁸, vagy az első verőfényes tavaszi napon felhúzza a világos

nadrágját – ennyi az egész. Ribot unalmas, meg aztán minék olvasson az akarat betegségeiről, ha egyszer hiányzik itt maga az akarat is? A világos nadrágban fázik, de ez azért mégiscsak – változatosság!

VIII

A szibériai főútvonal a legnagyobb, és azt hiszem, a legcsúnyább út az egész világon. Tyumenytól Tomszkig – hála a vidék természeti viszonyainak és nem a hivatalnokoknak – még túrható az út, itt erdőtlen síkság terül el; ha reggel esik is az eső, estére már felszárad; és ha május végéig az olvadó hó miatt jéghegyek borítják az útvonalat, nyugodtan haladhat az ember a mezőn, e nagy térségen választhat akármilyen kerülő utat. Tomszknál pedig kezdődnek a dombok meg a tajga; itt nem egyhamar szárad fel a talaj, kerülő utat itt nem lehet választani, akarva, nem akarva – az úton kell haladni. Ez az oka, hogy csak Tomszk után kezdenek veszekedni az utasok, és szorgalmasan írogatnak a panaszkönyvbe. A hivatalnok urak gondosan elolvassák panaszait, és mindegyikre azt írják: „Intézkedés nem szükséges.” Minek annyit írni? A kínai hivatalnokok már rég bevezették volna a bélyegzőt.

Tomszktól Irkutszkig velem utazik két hadnagy meg egy katonaoorvos. Az egyik hadnagy gyalogos; bozontos kozákkucsmát visel; a másik térképész. Amikor a lassú utazástól és a rázástól elgyötörve, átázva, sárosan, álmosan ledülünk a pamlagra, felháborodva azt mondjuk: – „De pocsek, de szörnyű út!” A postaállomás írnokai és a sztaroszták pedig azt mondják:

– Ez még semmi, várjanak csak, azt nézzék meg, mi lesz Kozulkában!

Tomszk óta minden állomáson Kozulkával ijesztgetnek az írnokok rejtélyesen mosolyogva, a szembejövő utasok meg kárörömmel, mintha ezt mondanák: „Én már átvergődtem rajta, most rajtad a sor!” És annyira rémületbe ejtik a jó fantáziájú embert, hogy az a titokzatos Kozulka álmában is megjelenik – hosszú csőrű, zöld szemű madár alakjában.

Kozulkának a Csernorecsenszkaja és Kozulkaja állomások közötti huszonkét versztányi távolságot nevezik (Acsinszk és Krasnojarszk városok között). E szörnyű hely előtt már két-három állomással előbb jelentkeznek az előhírnökök. Az egyik szembejövő azt mondja, hogy négyszer is felborult, a másik panaszkodik, az ő kocsijának a tengelye eltörött, a harmadik mogorván hallgat, és arra a kérdésre, jó-e az út, azt feleli: „Nagyon jó, hogy az ördög vigye el!” Rám sajnálkozva néznek, mint a halottra, mert nekem saját fogatom van.

– Biztosan összetörök, és maga ott ragad a sárban! – mondják sóhajtván. – Jobb, ha postakocsin utazik tovább!

Minél közelebb érünk Kozulkához, annál félelmetesebbek az előjelek. Csernorecsenszkaja állomás közelében, este, a szekér útítársaimmal együtt felborul, a hadnagy, az orvos, és velük a poggyászuk, csomagjuk, kardjuk meg egy hegedű tokostul a sárba repül. Éjjel rám kerül a sor. A kocsis közvetlenül Csernorecsenszkaja állomásnál hirtelen bejelenti, hogy elgömbült szekerem kakasa (az a vasszög, amely a szekér elejét hozzárósi a tengelyrészhez; ha ez elgömbül vagy eltörik, a szekér „szüggyel” a földre omlik.) Az állomáson megkezdődik a szekér javítása. Öt kocsis – úgy árad belőlük a vöröshagyma- és a fokhagymabűz, hogy az ember majd megfullad, és a gyomra felfordul tőle – oldalára dönti a szekeret, és kalapáccsal kiveri belőle az elgömbült kakast. Azt magyarázzák, hogy a szekéren megrepedt még valami alátét, megereszkedett a csúsztató, lepattant három csavar, de én nem értek semmit, nem is akarok érteni... Sötét van, hideg, unom az egészet, aludni szeretnék...

Az állomás szobájában homályosan ég a kis lámpa. Petróleum, fokhagyma, vöröshagyma bűze terjeng. Az egyik díványon a kucsmás hadnagy alszik, a másikon egy szakállas ember ül és lustán húzza fel a csizmáját; épp az imént kapott parancsot, hogy induljon valahová, javítsa meg a távirót, pedig ő aludni szeretne, nem pedig indulni. A térképészhadnagy meg az orvos az asztalnál ül, elnehezült fejét a karjára fekteti és szunyókál. Hallom, ahogy horkol a kucsmás, ahogy kopácsolnak a kalapáccsal odakint.

Beszélgetnek... Ezek az állomási beszélgetések mindenütt, minden útvonalon mindig egy tárgyról folynak: bírálják a helyi hatóságot és szidják az utat. A legjobban a postatávíró hivatalra jár rá a rúd, holott az a szibériai főútvonalon csak uralkodik és nem kormányoz. A kimerült utas fülének csupa rémség hallani mindazt, amit az állomásokon beszélnek, pedig Irkutszkig még több, mint ezer verszta van hátra. Ilyesfélét beszélnek: a Földrajzi Társaság egyik tagjának, aki a feleségével együtt utazott, kétszer is összetört a szekere, végül is kénytelen volt az erdőben tölteni az éjszakát; egy hölgynek a rázásától betörött a feje; egy adóhivatalnok tizenhat órát ült a sárban, huszonöt rubelt adott a parasztoknak azért, hogy kihúzzák a fogatát és elvigyék az állomásig; egyetlen fogat tulajdonosa sem jutott el szerencsésen az állomásig – és az ehhez hasonló elbeszélések mind olyan visszhangot keltenek az ember lelkében, mint a vészmadár vijjogása.

Az elbeszélésekből ítélve a posta szenved a legtöbbet. Ha akadna egy derék ember, aki fáradságot nem kímélve nyomon

követné a szibériai posta útját Permtől Irkutzkig, és feljegyzné benyomásait, olyan regényt kanyaríthatna belőle, hogy sírva fakadna minden olvasója. Kezdjük azon, hogy ezek a bőrsákok és bálák, amelyek a vallást, a műveltséget, a kereskedelmet, a rendet és a pénzt viszik Szibériába, teljesen szükségtelenül egész napot vesztegelnek Permben csak azért, mert a lusta gőzhajók sosem érik el a vonatcsatlakozást. Tyumenytől Tomszkig tavasszal egészen júniusig a folyók szörnyűséges kiöntésével, az átgázolhatatlan sárral küszködik a posta; emlékszem rá, az árvíz miatt egy állomáson két álló napot kellett várnom; velem együtt várt a posta is. A folyókon, az elöntött réteken át kis csónakon szállítják a nehéz postaküldeményeket; a csónakok csak azért nem borulnak fel, mert a postásokért bizonyára hőn imádkozik az édesanyjuk. Tomszktól Irkutzkig pedig tíz-húsz órát vesztegelnek a sárban megrekedt postaszekerek a különféle Kozulkák és Csernorecsenszkaják környékén, amelyeknek se szeri se száma. Május 27-én az egyik állomáson azt mondták nekem, hogy a Kacse-patak hídja nemrég lerogyott a posta alatt. Hát ez a legmegszokottabb kalandok közé tartozik, a szibériai posta már réges-rég megszokta az efféléket. Amikor Irkutzkból tovább utaztam, hat napon át nem ért utol a moszkvai posta; ez azt jelenti, hogy több mint egy hetet késett, és egész héten keresztül különféle kalandokon esett át.

A szibériai postások mártírok. Nehéz kereszt nyomja valamennyit. Hősök ezek, de a haza makacsul nem akarja elismerni őket. Sokat dolgoznak, úgy küzdenek a természettel, mint senki más, néha kibírhatatlan szenvedést viselnek el, de sokkal gyakrabban elbocsátják vagy büntetik, mint jutalmazták őket. Tudják, mennyi fizetést kapnak? És láttak már éremmel kitüntetett postást? Bizonyára sokkal hasznosabbak, mint azok, akik azt írják: „Intézkedés nem szükséges”, de nézzék meg, milyen félenkek az utasok jelenlétében, nézzék meg, mennyire megfélemlített emberek ezek...

No, végre azt jelentik, hogy kész a szekér. Indulhatunk tovább.

– Keljen fel! – serkentgeti az orvos a kucsmás hadnagyot. – Minél hamarabb átvergődünk azon az átkozott Kozulkán, annál jobb.

– Kedves uraim, nem olyan fekete az ördög, mint amilyenek festik – vigasztal bennünket egy szakállas ember. – Igazán: Kozulka semmivel se rosszabb, mint a többi állomás. Meg aztán, ha annyira félnek, azt a huszonkét versztát gyalog is megtehetik...

– Igen, ha nem ragadnánk bele a sárba... – teszi hozzá az írnök.

Az égen már dereng a hajnal. Hideg van... A kocsisok még el se indultak az udvarról, de máris azt mondják: „No, ez olyan út lesz, hogy az Isten mentsen meg tőle!” Először a falun haladunk végig... A híg sár, amelybe beleragad a kerék, száraz földbüttyökkel és gödrökkel váltakozik; a gátakból és a kis hidakból, amelyek elmerülnek a latyakban, mint bordák állnak ki a gerendák, amelyeken eltörik a szekér tengelye, az embernek meg a lelke is majd kiszakad...

No de a falu végére értünk, ott vagyunk azon az iszonyatos Kozulkán.

Az út valóban fertelmes, de én nem találok rosszabbnak, mint például a marijinszki vagy a csernorecsenszkajai utat. Képzelsenek el egy széles erdei vágást, amelynek hosszában egy négy öl széles, agyagból és szemétből vert töltés nyúlik végig – ez az út. Ha oldalról nézzük ezt a töltést, úgy tetszik, mintha a földből – akárcsak egy nyitott zenélő dobozból – kiemelkedne egy orgonaszzerű nagy sánc. Két oldalát árok szegélyezi. A sánc hosszában félrófnyi mély vagy még mélyebb kerékvágás húzódik; ezeket számtalan keresztút szeli át, és ily módon az egész sánc valóságos hegyláncot alkot, amelynek megvannak a maga Kazbekjei és Elbruszai; a hegyek csúcsai már kiszáradtak és ropognak a kerekek alatt, a tövükben még ott locsog a víz. Csak a legügyesebb bűvész tudná ezen a töltésen úgy felállítani a szekeret, hogy egyenesen álljon; de a szekér rendszerint olyan helyzetben van, hogy az ember, amíg meg nem szokja, minden pillanatban így kiált fel: – „Kocsis, felborulunk!” – Hol a jobb kerekek rogyannak bele a mély kerékvágásba, a bal kerekek meg a hegyek csúcsán állnak, hol két kerék ragad bele a sárba, a harmadik meg egy csúcson van és a negyedik a levegőben kerepel... Ezerféle helyzetbe zöttyen a szekér, az utas meg ezalatt hol a fejéhez kap, hol az oldalához, hajlong a szélrózsa minden irányába, meg-megharapja a nyelvét, a bőröndje és ládái meg zendülést csapnak, és hol egymás hegyére-hátára torlódnak, hol pedig a gazdájukra. De nézzük csak a kocsist: hogy sikerül megülnie ennek az ügyes akrobatának a bakon!

Ha valaki messziről nézne bennünket, azt mondaná, hogy mi nem utasok vagyunk, hanem örültek. Igyekszünk hát minél messzebb maradni a töltéstől, az erdőszélen hajtunk, próbálunk kerülő utat találni; de itt is – kerékvágás, földbüttyök, gerendaborda, kishidak vannak. A kocsis megáll, pedig még nem is értünk messzire; gondolkozik egy percig, aztán tehetetlenül krárogva, olyan arckifejezéssel, mintha valami nagy gaztettet akarna elkövetni, az út felé, egyenest az ároknak hajt. Recsegés hallatszik, előbb az első kerék, aztán a hátsó kerék

döccen egy nagyot – az árkon haladunk át. Aztán ugyanolyan zörgéssel felkapaszkodunk a töltésre. A lovakról dől a pára, a hámfá majd leszakad, a hám meg a hámiga oldalt csúszik... – „Gyú te, szentem! – kiáltja a kocsis, és teljes erejéből csapkodja a lovakat az ostorral. – Gyú te! Hogy a rosseb essen beléd!” A lovak húzzák még a szekeret vagy tíz lépésnyire, aztán megállnak: most aztán ütheted, szólíthatod őket akárhogy – egy tapodtat se mennek tovább. Nincs mit tenni, megint az árokba hajtunk, leereszkedünk a töltésről, megint kerülő utat keresünk, aztán megint következik a töprengés és a visszafordulás a töltés felé – és így folyik ez a végtelenségig.

Nehéz az utazás, nagyon nehéz, de még nehezebbé válik, ha arra gondol az ember, hogy ez a csúnya, rücskös földszáv, ez a fekete himlő csaknem az egyetlen ér, amely Európát összeköti Szibériával! És azt mondják, ezen az éren át áramlik Szibériába a civilizáció. Igen, ezt mondják és még sok mindent mondanak, de ha hallanák ezek a kocsisok, postások, vagy ezek az ázott, sáros parasztok, akik térdig gázolnak a sárban az Európába teát szállító szekérsorok mellett, akkor furcsa véleményük lenne Európáról és Európa őszinteségéről!

Nézzük csak például ezt a szekérkaravánt. Vagy negyven, teásládákkal megrakott szekér sora húzódik a töltésen... A kerekék félig eltűnnek a mély kerékvágásban, az ösztövék gebék előrenyújtják a nyakukat... A szekerek mellett gyalog haladnak a kocsisok; már rég kiveszett belőlük az erő, mert szüntelen ki kell rángatniok a lábukat a sárból, és segíteniök kell a lovaknak... Most megáll a szekérkaraván egy része. Mi történt? Az egyik szekérnek eltörött egy kereke... Nem! – jobb, ha nem is nézi az ember!

Valaki, csak azért, hogy csúfot üzzön az elgyötört kocsisokból, postásokból, fuvarosokból és lovakból, úgy rendelkezett, hogy az út mindkét oldalán téglá- és kőtörmelékkel kell felhalmozni. Ez csak arra jó, hogy minden pillanatban arra emlékeztesse az embert: hamarosan még rosszabb lesz az út. Azt hallom, a szibériai útvonal mentén városokban és falvakban egyaránt vannak emberek, akik fizetést kapnak azért, hogy megjavíttatják az utat. Ha ez igaz, akkor fel kell emelni a fizetésüket, csak ne fáradjanak ezzel, mert ettől a javítástól egyre rosszabb és rosszabb lesz az út. A parasztok szerint az út, például a kozulkai út javítása, a következőképpen történik. Június végén vagy július elején, az aprólégy – az itteni egyiptomi csapás – legfőbb tenyészidejében „kihajtják” a falvakból a népet, és azt parancsolják neki, hogy a kiszáradt kerékvágást meg a gödröket töltsse be rőzsével, téglatörmelékkel és kővel – amely különben porrá morzsolódik az ember ujjai közt is;

a javítás nyár végéig tart. Aztán esik a hó és olyan kátyúk keletkeznek, amelyeknek nincs párjuk sehol a világon – tengeri betegséget kap, aki végigzötyög rajtuk; aztán jön a tavasz meg a sár, majd megint a javítás – és így folyik ez évről évre.

Tomszk felé menet alkalmam volt megismerkedni egy ülnökkel, két-három állomáson át együtt is utaztunk. Emlékszem rá, amikor egy zsidó házában ültünk, és sügérből készült hallevest ettünk, bejött a rendőrbiztos és jelentette, hogy az út itt és itt teljesen elromlott, és hogy a karbantartó vállalkozó nem akarja megjavítani.

– Hívd csak ide! – rendelkezett az ülnök.

Kisvártatva belépett egy ferde ábrázatú, boglyas hajú, alacsony parasztocska. Az ülnök felugrott a székről és nekironzott...

– Hogy mered azt mondani, te gazember, hogy nem javítod meg az utat? – rikácsolta szinte sírós hangon. – Nem lehet járni rajta, nyakát töri az ember, rám ír a kormányzó, rám ír a rendőrkapitány, mindenki engem okol, te meg, te bitang, hogy a rosseb a pofádat, hogy a nyavalya törjön ki – csak tátod a szádat?! Mi?! Utolsó szemét! Holnapra megjavítod nekem azt az utat! Holnap visszafelé utazom, és ha azt látom, hogy az út még mindig nincs megjavítva, véresre verem a pofád, összetöröm a csontod, te zshivány! Ta-ka-rodj!

A parasztocskát kiverte a verejték, csak pislogott és még jobban elferdült a képe, aztán kisurrant az ajtón. Az ülnök visszajött, az asztalhoz leült és mosolyogva azt mondta:

– Hát persze a péterváriak meg a moszkvaiak után nem nagyon tetszenek magának az itteni nők, de ha jól szétnéz az ember, itt is csak talál valamirevaló kislányt...

Kíváncsi vagyok rá, mit sikerült végeznie a parasztocskának másnapig? De mit is lehet végezni ilyen rövid idő alatt? Nem tudom, hogy szerencséjére-e vagy szerencsétlenségére a szibériai útvonalnak – az ülnökök nem sokáig ülnek egy-egy helyen; gyakran leváltják őket. Azt beszélik, hogy egy újonnan kinevezett ülnök, amikor megérkezett a kerületébe, kihajtotta a parasztoikat, és árkot ásott velük az út mindkét oldalán; utóda, nem akarván mögötte maradni eredetiségben, szintén kihajtotta a parasztoikat, és betemettette az árkot. A harmadik azt parancsolta, hogy az ő kerületében félrőfnyi agyagréteggel burkolják be az utat. A negyedik, az ötödik, a hatodik, a hetedik – mindegyik iparkodott behordani a kasba – maga mézporcióját.

Az út egész éven át járhatatlan: tavasszal a sár, nyáron a bűtykök, gödrök és a javítás, télen meg a kátyúk miatt. Az a lélegzetelállító gyors utazás, amelyről annak idején F. F.

Vigel,⁹ később meg I. A. Goncsarov ír, manapság csak télen képzelhető el, amikor az első hó leesik. Igaz, a mai írók is elvannak ragadtatva a szibériai utazás gyorsaságától, de ennek csupán az az oka, hogy Szibériát járva mégiscsak kényelmetlen dolog nem tapasztalni az utazás gyorsaságát – ha csak képzeletben is...

Alig-alig remélhetjük, hogy Kozulka egyszer csak nem töri el többé a tengelyeket meg a kerekeket. Hiszen a szibériai hivatalnokok világéletükben sem láttak jobb utat; nekik ez is tetszik, a panaszkönyvek, a levelezgetés meg az utasok bírálata Szibériában éppoly keveset használ az utaknak, mint azok az összegek, amelyeket a javításukra költenek...

Amikor megérkezünk a kozulkai állomásra, már magasan áll a nap. Útitársaim továbbutaznak, de én ott maradok, hogy megjavíttassam a szekeremet.

IX

Ha az út mentén elterülő táj nemcsak utolsó sorban érdekli az embert, akkor Oroszországból Szibériába való utazása alatt csak unatkozik az Uráltól egészen a Jenyiszejig. Hideg síkság, görbe nyírfák, pocsolyák, néhol tavak, májusban is hulló hó, meg az Ob mellékfolyóinak sivár, szomorú partjai – ennyi az egész, ami az első kétezer versztából megmarad az ember emlékezetében. Az a táj, amelyet úgy istenítenek a más nemzetiségűek, úgy kedvelnek a mi szökevényeink, és amely idővel kiaknázzhatatlan aranybányája lesz a szibériai költőknek, az eredeti, a fenséges táj csak a Jenyiszejnél kezdődik.

Ne sértődjenek meg a Volga féltékeny tisztelői, de én még soha életemben nem láttam pompásabb folyót a Jenyiszejnél. A Volga takaros, szerény, szomorú szép nő, a Jenyiszej meg hatalmas, szilaj vitéz, aki nem tudja, mit kezdjen túláradó ifjú erejével. A Volga mentén szilaj kedvvel kezdi az ember, de sóhajjal végzi, amelyet dálnak hívnak; aranyragyogású reményeit ernyedtség váltja fel, amelyet orosz pesszimizmusnak szoktak nevezni; a Jenyiszejnél pedig sóhajjal kezdődik az élet, és olyan szilaj kedvvel végződik, amelyet álmodni se merne az ember. Legalábbis így gondoltam én a széles Jenyiszej partján állva, mikor mohón néztem a vizét, amely szörnyű gyorsasággal és erővel rohan a zord Jeges-tenger felé. A Jenyiszej szűknek érzi a medrét. Alacsony hullámai kergetik egymást, összehorolódznak és csigavonalakat írnak le, szinte furcsának látszik, hogy ez a vasgyúró nem mosta még el partjait, nem fúrta át a meder fenekét. Az innenső parton épült Krasznojarszk, a legszebb és a legkülönb szibériai város; a túlsó parton hegyek

emelkednek, amelyek a Kaukázusra emlékeztetnek – olyan párásak, ábrándosak. Ott álltam és azt gondoltam: milyen okos, merész és teljes élet ragyogja be idővel ezeket a partokat! Irigyeltem Szibirjakovot¹⁰, aki – mint olvastam – Pétervárról gőzhajón a Jeges-tengerre ment, hogy onnan a Jenyiszej torkolatába jusson; sajnáltam, hogy az egyetem Tomszkban nyílt meg és nem itt, Krasznajarszkban. Sokféle gondolatom támadt, összetorlódtak, összekavarodtak, akár a Jenyiszej hullámai, és jól éreztem magam...

Mindjárt a Jenyiszej után kezdődik a híres tajga. Sokat beszéltek és írtak már róla, így hát nem azt várja tőle az ember, amit adni tud. Eleinte egy kissé szinte kiábrándító. Az út két oldalán megszakítás nélkül közönséges gyantásfenyő-, vörösfenyő- és nyírfaerdők húzódnak. Nincsenek itt olyan fák, amelyeket öt ember sem érne át, nincsenek olyan koronák, amelyekre ha felnéz az ember, szédülni kezd; ezek a fák semmivel se nagyobbak, mint azok, amelyek Moszkva környékén, Szokolnyikiban nőnek. Azt mondták nekem, hogy a tajga néma, és hogy itt a növényeknek nincsen illatuk. Ezt vártam, de egész tajgai utazásom alatt állandóan énekeltek a madarak, zümmögtek a rovarok; a napsütötte tűlevelek sűrű gyantaillattal töltötték meg a levegőt; a tisztásokat meg az erdő szélét az út mentén halványkék, rózsaszínű és sárga virágok borították, amelyek nemcsak a szemet gyönyörködtették. Akik a tajgáról írtak, bizonyára nem tavasszal, hanem nyáron figyelték meg, amikor Oroszországban is némák az erdők és nem is illatoznak.

A tajga ereje és varázsa nem faóriásokban, nem a síri csendben rejlik, hanem abban, hogy csak a vándormadarak tudják, hol is van a vége. Az első napon nem is veszi figyelembe az ember; de másnap, harmadnap már álmélkodik rajta, a negyedik, ötödik napon pedig olyan hangulatot érez, mintha sohase vergődne ki ebből a zöld szörnyetegből. Felkapaszkodik egy erdőborította magas halomra, előre, kelet felé tekint, az út irányába, és lent erdőt lát, távolabb megint egy halmot, amelyet bodros erdő borít, mögötte egy másik, ugyanolyan bodros halmot, a mögött meg a harmadikat – és így tovább, a végtelenségig; egy nap múlva ismét előrenéz egy halomról – megint csak ugyanaz a kép... Mégis tudja, hogy ott vár rá az Angara és Irkutszk; de hogy az út két oldalától észak és dél felé húzódó erdőkön túl mi van, és hogy hány száz versztányira húzódnak, azt még a tajgában született kocsisok és parasztok se tudják. Az ő képzeletük merészebb, mint a mienk, de még ők sem merik csak úgy találmra meghatározni a tajga méreteit, és kérdésünkre csak azt felelik: „Nincs annak vége!” Csak azt

tudják, hogy télen messzi északról emberek jönnek a tajgán keresztül szarvasfogatokon, hogy gabonát vegyenek; de hogy mifélek ezek és honnan jönnek, azt még az öregek se sejtik.

Lám ott a gyantásfenyőknél egy szőkevény vánszorog; hátán tarisznya, csajka. Milyen kicsinynek, jelentéktelennek látszik az óriási tajgához képest az ő gaztette, szenvedése, és ő maga is! Elpusztul itt a tajgában, de ebben épp annyira nincsen semmi különös, semmi borzalmas, mint egy szűnyog pusztulásában. Amíg nincs itt sűrű lakosság, addig erős és legyőzhetetlen a tajga; és az a mondás, hogy „az ember a teremtés koronája”, sehol sem hangzik olyan hamisan és szégyenlősen, mint itt. Ha, tegyük fel, mindazok, akik a szibériai út mentén laknak, összebeszélnének, hogy kiirtják a tajgát, és fejszét is ragadnának, meg a tüzet se kímélnék, akkor annak a cinegének a története ismétlődne meg, amelyik fel akarta gyújtani a tengert. Megesik, hogy a tűz felfal az erdőből vagy öt versztányit, de az egésznek a tömegében a tűznek ez a nyoma alig észrevehető; tíz év múltán pedig új erdő nő a leégettnek a helyén – sűrűbb és sötétebb a réginél. Egy tudós a keleti parton való tartózkodása idején véletlenül felgyújtotta az erdőt; az egész látható zöld tömeg egy pillanat alatt lángba borult. A rendkívüli látványtól megrendült tudós „szörnyű szerencsétlenség okozója”-nak nevezte magát. De mit számít az óriási tajgának holmi tíz verszta? A tűzvész helyén most már bizonyára járhatatlanul sűrű erdő áll, zavartalanul kószálnak benne a medvék, szálldosnak a császármadarak, és a tudós művei sokkal nagyobb nyomot hagytak a természetben, mint az őt annyira megrémítő szerencsétlenség. A tajgát nem lehet a megszokott emberi mértékkel mérni.

És hány meg hány titkot rejteget a tajga! Lám, itt a fák között egy ösvény vagy út lopózik tova és eltűnik az erdő homályában. Hová vezet ez az ösvény? Titkos pálinkafőzdehez, vagy egy faluba, melynek létezéséről nem hallott még sem a rendőrkapitány, sem az ülnök; vagy talán egy aranybányához vezet, amelyre a csavargók egyik csapata bukkant rá? Milyen szeretlen, elbűvölő szabadság árad az ösvényből! A kocsisok elbeszélései szerint a tajgában medve, farkas, szarvas, coboly és vadmacska él. Az út mentén lakó parasztok, ha nincs egyéb dolguk, egész heteket töltenek a tajgában és lövöldözik ott a vadakat. A vadászművészet is nagyon egyszerű: ha a puska elsül, akkor hála Istennek, ha meg csütörtököt mond, akkor rimánkodhatsz a medvének kegyelemért! Egy vadász panaszkodott nekem, hogy az ő puskája ötször is csütörtököt mond egymás után, és csak hatodjára sült el; hát ilyen drágakincsel vadászatra indulni, kés vagy parittyá nélkül – nagyon kocká-

zatos. A messziről ideszállított puskák rosszak és drágák, ezért gyakran lehet találni az útvonal mentén olyan kovácsokat, akik értenek a puskakészítéshez. A kovácsok általában tehetséges emberek; itt a tajgában pedig különösen kitűnik, hogy nem kallódtak el a többi talentumok tömegében. A szükség úgy hozta magával, hogy ha futólag is, meg kellett ismerkednem egy kováccsal, akit a fuvaros így ajálott: „Tyú, ez csak a nagy mester! Még puskát is tud csinálni!” A fuvaros arckifejezése és hangja engem a híres művészekről szóló beszélgetésekre emlékeztetett. Eltörött a kocsim, meg kellett javítani, és a fuvaros ajánlata alapján megjelent nálam az állomáson egy ideges mozgású, sovány, sápadt ember; minden jel arra vallott, hogy tehetséges és nagyívó. Mint a jó orvos, aki unja gyógyítani a nem érdekes betegségeket, futólag, ímmel-ámmal körülnézte a tarantászomat, kurtán és világosan megállapította a diagnózist, gondolkozott egy kicsit, aztán se szó, se beszéd, lustán elindult az úton visszafelé. Majd hátratekintett és odaszólt a kocsisnak:

– No mi az? Hozd oda a műhelyhez!

Négy ács segített neki megreparálni a kocsit. Hanyagul, kelletlenül dolgozott, mintha a vas az ő akaratától függetlenül venné fel a különféle formákat; sűrűn rágyújtott, teljesen szükségtelenül elturkálgatott egy csomó ócskavas közt, felnézett, ha siettettem – így szenelegnek a színészek, ha arra kéri őket, hogy énekeljenek, vagy olvassanak fel valamit. Néha, mintegy kacérságból vagy azért, hogy ámulatba ejtsen engem

Templom Albazinban

is meg az ácsokat is, magasra lendítette kalapácsát, és csak úgy szórta a szikrát mindenfelé – egy csapásra végzett valami nagyon bonyolult és fogas feladattal. A suta, nehéz ütéstől – azt hittem, mindjárt szétmállik tőle az üllő és megindul a föld – a könnyű kis vaslemez megkapta a szükséges formát, úgyhogy nem volt abban semmi kivetni való. Hatodfél rubelt fizettem a munkájáért. Ötöt magának tartott meg, a felet odaadta a négy ácsnak. Azok megköszönték, visszavontatták a kocsit az állomásra. Láthatólag irigyelték a tehetséget, aki a tajgában is tudja, mit ér ő, és éppolyan kényúri módon viselkedik, akárcsak nálunk a nagy városokban.

Június 20.

Elbeszélések

GUSZEV

I

Már besötétedett, hamarosan itt az éjszaka.

Guszev, leszerelt közkatona, felemelkedik fekhelyén, és halkán mondja:

– Pavel Ivanics, hallod, amit beszélek? Szucsanóban egy katona elmondta nekem, hogy az ő hajójuk menet közben egy óriási halra futott, s attól összetört a hajófenék.

Az ismeretlen rangú ember, akihez beszél, s akit a hajókórházban mindenki Pavel Ivanicsnak nevez, nem szól, mintha semmit se hallott volna.

És megint csend van... Szél fújja a kötélzetet, kattog a hajócsavar, csapkodnak a hullámok, nyikorognak az ágyak, de a fül mindezt már régen megszokta, és úgy tűnik, hogy köröskörül mindenki alszik, és hallgatásba burkolózik. Ez nagyon unalmas. Hárman a betegek közül – két katona és egy matróz – akik egész nap kártyáztak, már alszanak, és zagyván beszélnek álmukban.

Úgy látszik, a hajó kezd dülöngélni. Guszev alatt az ágy lassan emelkedik és süllyed, mintha lélegzene – s ez így megy egyszer, kétszer, háromszor... Valami a padlónak ütődött és megcsörrent: nyilván egy kés esett le.

– A szél letépte láncát... – mondja Guszev figyelmesen hallgatózva.

Pavel Ivanics ezúttal köhint, és ingerülten feleli:

– Hol azt beszéled, hogy a hajó egy nagy halra futott, hol

meg azt, hogy a szél letépte láncát... Tán vadállat a szél, hogy letépi a láncát?

– Így szokták mondani a keresztények.

– Azok ugyanolyan tudatlanok, mint te... Összevissza fecsegnek mindenfélét. Úgy való, hogy az embernek helyén legyen az esze, és tudjon gondolkodni. Ostoba fráter.

Pavel Ivanics hajlamos a tengeribetegségre. Ha a hajó dülöngél, ő rendszerint haragszik, és minden semmiség indulatba hozza. Márpedig, Guszev véleménye szerint, határozottan semmi oka sincs arra, hogy haragudjék. Például, mi az érthetetlen vagy különös abban a halban vagy a szélben, amely letépi a láncát? Tegyük fel, hogy az a hal akkora, mint egy hegy, s a gerince olyan kemény, mint a tokhalé; tegyük fel azt is, hogy ott, ahol vége van a világnak, vastag kőfalak állnak, s a gonosz szelek ezekhez a falakhoz vannak láncolva... Ha nem tépték el a láncukat, akkor ugyan miért száguldoznak olyan eszeveszettül az egész tengeren, üvöltve, akár a kutyák? S ha nem láncolják őket a falakhoz, akkor ugyan hova tűnnek szélcsend idején?

Guszev sokáig gondolkodik a hegymagasságú halakról és a vastag, rozsdás láncokról, aztán ezt megunja, és elkezd gondolkodni a szülőföldjéről, ahova most van visszatérőben, miután öt évig szolgált a Távolszeleken. Képzletben maga előtt látja a hóval befűjt óriási tavat... A tó egyik oldalán a porcelángyárat, a téglaszín falakkal, a magas kéménnyel és fekete füstfelhőkkel; a másik oldalon a falut... Az udvarból, legszéletről, az ötödikből, szánon hajt ki fivére, Alekszej, mögötte ül fiacskája, Vanyka, óriási nemezcsizmában, és kislánya, Akulka, szintén nemezcsizmában. Alekszej jól felöntött a garatra, Vanyka nevet. Akulka arcát nem látja, be van bugyolálva.

„Csak meg ne fázzanak a gyerekek... – gondolja magában Guszev. – Istenem – suttogja – világosítsd meg elméjüket, hogy tiszteljék szüleiket, és ne legyenek okosabbak apjuknál-anyjuknál...”

– Ide új talpak kellene – mondja lázálmában mély, öblös hangon a beteg matróz. –Igen, igen!

Guszev gondolatainak fonala megszakad, s képzetében a tó helyett egyszerre csak érthetetlen módon egy szem nélküli, nagy bikafej jelenik meg, a ló a szánnal pedig már nem előre halad, hanem kering valami fekete füstben. De ő mégis örül, hogy látta kedveseit. Az örömtől elakad a lélegzete, testén mintha hangyák futkosnának, ujjai reszketnek.

– Megengedte az Úr, hogy lássam őket! – dünnyögi, de aztán nyomban kinyitja szemét, s a sötétben vizet keres.

Iszik, visszafekszik, és megint szalad a szán, megint ott a szem nélküli bika, a füst, a felhők... És ez így megy hajnalig.

II

A sötétben először csak kis kékes kör látszik – az a kerek ablakocská; aztán Guszev lassanként felismeri ágyszomszédját, Pavel Ivanicsot. Ez az ember ülve alszik, mert fekvő helyzetben el-elakad a lélegzete. Arca szürke, orra hosszú, hegyes, szeme, mivel szörnyen lesoványodott, óriási; halántéka besüpedt, szakálla ritkás, haja hosszú... Ha az ember az arcáról ítélve próbálja megállapítani, kiféle-miféle, sehogy se tudja eldönteni: úr, kupec vagy paraszt? Arckifejezéséből és hosszú hajáról ítélve, mintha böjtölő szerzetes, kolostori szerzetes-jelölt volna, de ha beszél, azt a benyomást kelti, hogy mégsem az. A köhögéstől, a fullasztó hőségtől és betegségétől legyen-gült, nehezen, zihálva lélegzik, és száraz ajkait egyre mozgatja. Mikor észreveszi, hogy Guszev ránéz, felé fordítja arcát, és azt mondja:

– Kezdek tisztán látni... Igen... Most már mindent nagyon jól értek.

– Mit ért jól, Pavel Ivanics?

– Megmondom... Mindig furcsállottam, hogy ti, súlyos betegek, ahelyett, hogy kórházban volnátok, erre a hajóra kerültetek, ahol a fülledt levegő, a hőség, himbálózás, egyszóval minden halállal fenyeget benneteket; de most már minden világos előttem... Igen... Orvosaitok azért küldtek benneteket ide, a hajóra, hogy megszabaduljanak tőletek. Már unták, hogy veletek, barmokkal vesződjenek... Pénzt nem látnak az ilyen betegektől, akik ráadásul a halálukkal még rontják is az ő jelentéseiket – akiket tehát barmoknak tekintenek! Megszabadulniuk tőletek nem nehéz. Ehhez csak az kell, hogy először is, ne legyen bennük lelkiismeret és emberszeretet, másodsor, hogy félrevezessék a hajóparancsnokságot. Az első feltétellel nem is kell törődni, ebben a tekintetben művészek vagyunk, a második meg mindig sikerül, ha az ember egy kicsit ügyes. Négy száz egészséges katona és matróz között öt beteg föl se tűnik; hát titeket ideszállítottak a hajóra, az egészségesekkel vegyest, sebtiben megszámlolták az embereket, s a nagy zűrzavarban semmi gyanúsat nem vettek észre, csak mikor a hajó már úton volt, akkor látták, hogy a fedélzeten bénultak, sorvadásosak vannak, akik már a végét járják...

Guszev nem érti Pavel Ivanicsot; azt gondolja, hogy korholják, és mentegetőzve mondja:

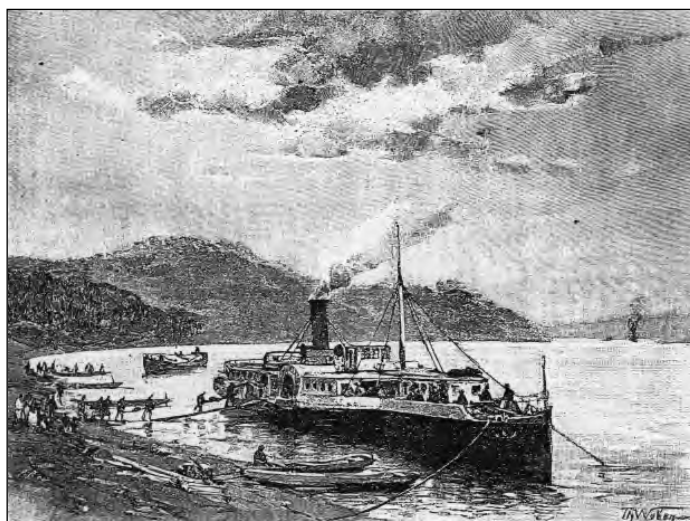
– Azért feküdtem le a fedélzeten, mert már nem volt erőm; mikor az uszályról a hajóra raktak bennünket, szörnyen dideregtem.

– Fölháborító! – folytatja Pavel Ivanics. – Hiszen a parancs-

nokságon nagyon jól tudják, hogy ti nem lesztek képesek átvészelni ilyen hosszú út viszontagságait, mégis ideraktak benneteket! No, tegyük fel, hogy az Indiai-óciánig még csak kibírjátok, de aztán mi lesz? Elgondolni is borzasztó... És ez a hála a hűséges, becsületes szolgálatért!

Pavel Ivanics szemében düh villog, arcát megvetően elfintorítja, és zihálva mondja:

– Ezeket kellene az újságban kisserkeszteni, de úgy, hogy megemlegessék!

A Muravjov hajó az Amuron

A két beteg katona meg a matróz felébredt, és már kártyáznak is. A matróz felkönyököl az ágyán, a katonák pedig a padlón ülnek előtte, a legkényelmetlenebb helyzetben. Az egyik katonának a jobb keze kötésben van, pólyából valóságos sapkát tekertek a csuklójára, úgyhogy a kártyát a jobb hónalja alá vagy a könyökhajlásába szorítva tartja, és bal kézzel húzza a lapokat. A hajó erősen himbálózik. Nem lehet se felállni, se teát inni, sem orvosságot bevenni.

– Te tisztiszolga voltál? – kérdezi Guszevtől Pavel Ivanics.

– Az, tisztiszolga.

– Istenem, Istenem! – mondja Pavel Ivanics, és bánatosan csóválja a fejét. – Kiráncigálni az embert a családi fészekből, elhurcolni tizenötezer versztányira, aztán tüdővészbe hajszolni és... és az a kérdés, mire jó mindez? Arra, hogy tisztiszolgává képezzék valamiféle Kopejkin kapitány vagy Dirk tengerész-zászlós számára! Roppant logikus!

– Nem nehéz szolgálat az, Pavel Ivanics. Az ember fölkel

reggel, kitisztítja a csizmákat, begyűjtja a szamovárt, kitakarítja a szobákat, aztán már nincs semmi munka. A főhadnagy egész nap tervrajzokat készít, a szolga pedig, ha akar, imádkozik, ha akar, olvas, ha akar, kimegy az utcára. Adja Isten, hogy mindenkinek ilyen élete legyen.

– Igazán nagyszerű! A főhadnagy tervrajzokat készít, te meg egész nap a konyhában gunnyasztasz, és emészt a honvágy... Tervrajzot... Nem a tervrajz a fontos, hanem az, hogy emberi életet éljünk! Az élet nem ismétlődik meg, vigyázni kell rá.

– Hát persze, Pavel Ivanics, a rossz magaviseletű ember számára nincs kímélet sem otthon, sem a szolgálatban, de aki tisztességtudó, engedelmes, azt ugyan miért kéne bántani? Arra nem haragszanak a művelt urak... Én öt év alatt egyetlenegyszer sem ültem áristomban, verést pedig, hála Istennek, összevissza egyszer kaptam.

– Miért?

– Verekedés miatt. Hirtelenkező vagyok, Pavel Ivanics. Az udvarunkba négy manysi ember jött be, fát hoztak vagy mit, már nem emlékszem. Én unatkoztam, hát szájon kaptam őket, egyiküknek, az átkozottnak, eleredt az orrávére. Láta ezt a főhadnagy az ablakból, megharagudott rám és képen vágott.

– Te ostoba, te szerencsétlen... – suttogja Pavel Ivanics. – Semmit nem értesz.

Teljesen elerőtlenedett a himbálástól, és behunyta szemét; feje hol hátrahanyatlík, hol előreesik a mellére. Néhányszor megkísérli, hogy fekvve maradjon, de sehogy se sikerül: ha fekvő helyzetben van, fuldoklik.

– És miért verted meg azt a négy embert? – kérdezi rövid hallgatás után.

– Csak. Bejöttek, hát megvertem őket.

Elhallgatnak... A kártyázók vagy két óra hosszat játszanak, szenvedélyesen és káromkodva, de a himbálás őket is kimeríti; félreteszik a kártyát és lefekszenek. Guszev lelki szemei előtt újra megjelenik a nagy tó, a gyár, a falu... Megint szalad a szán, Vanyka megint nevet, Akulka, a butácska, kigondolta bundáját és előrenyújtotta lábait, mintha azt mondaná; nézzétek, jóemberek, az én nemezcsizmám nem olyan, mint Vanykáé, ez új.

– Elmúltál ötéves, és még mindig nincs elég eszed! – dünynyögi Guszev zavarosan. – Ahelyett, hogy a lábaidat mutogatod, inkább innivalót hoznál a katona bácsinak. Majd adok valami ajándékot.

Most meg Andront látja, vállán kovápuska, egy lelőtt nyulat visz, utána roskatag öreg zsidó, Iszajcsik megy, azt ajánlja neki, hogy a nyulat cserélje ki egy darab szappanra; itt a fekete

kis test a pitvarban, itt meg Domna egy ingen varrogat, és nem tudni, miért, sír, aztán itt van megint a szem nélküli nagy bikafej, a fekete füst...

Odafenn valaki hangosan kiáltott, néhány matróz fut arra, úgy rémlik, a fedélzeten valami ormótlan terhet vonszolnak végig, vagy valami meghasadt. Újabb futkosás. Csak nem történt valami szerencsétlenség? Guszev felemeli a fejét, hallgatózik, és látja, hogy a két katona meg a matróz megint kártyázik: Pavel Ivanics ül és mozgatja ajkát. A fullasztó hőségben nincs ereje lélegzeni, szeretne inni, de a víz langyos, undorító... A himbálózás nem enyhül.

Egyszerre csak a kártyázó katonával valami különös történik... Körre kárót dob, belezavarodik a számításba, leejti a kártyákat, aztán ijedten, ostobán elmosolyodik, és mindenkin végigjártatja a tekintetét.

– Mindjárt, barátocskáim... – mondja, és elterül a padlón.

Mindnyájan értetlenül bámulnak rá. Szólítják, de nem felel.

– Sztyepan, talán rosszul érzed magad? Igen? – kérdezi a másik katona, akinek kötés van a kezén. – Talán hívjunk papot? Igen?

– Igyál egy kis vizet, Sztyepan... – mondja a matróz. – Ne-sze, testvér, igyál.

– Mit ütögeted a fogához a korsót? – mérgelődik Guszev. – Hát nem látod, tökféj?

– Mit?

– Mit! – kiáltja Guszev ingerülten. – Hát hogy nem lélegzik, meghalt. Még hogy mit! Ilyen ostoba népség, Uramisten!...

III

Megszűnt a himbálózás, és Pavel Ivanics felvidult. Már nem haragos. Arckifejezése kérkedő, kötekedő és gúnyos. Mintha azt akarná mondani: „Úgy ám, most olyan históriát mondok el nektek, hogy halálra fogjátok kacagni magatokat.” A kerek ablakocska nyitva van, és Pavel Ivanicsra könnyű szellő fújdogál. Hangok hallatszanak és evezőcsapások a vízen... Éppen az ablak alatt valaki kellemetlen, vékonyka hangon cincogni kezd: bizonyára egy kínai énekel.

– Igen, most a révnél vagyunk – mondja Pavel Ivanics gúnyosan mosolyogva. – Még körülbelül egy hónap, és Oroszországban vagyunk. Úgy bizony, mélyen tisztelt közkatona urak. Mihelyt megérkezem Odesszába, onnan egyenesen Harkovba utazom. Harkovban van egy irodalmár barátom. Odamegyek hozzá, és azt fogom mondani neki: no, testvér, egy

időre hagyd abba csömörletes írásaidat, amelyek női kacérkodásról meg a természet szépségeiről szólnak, és rántsd le a leplet a két lábon járó gonoszságról... Ez aztán neked való téma...

Egy pillanatig gondolkozik valamin, aztán így szól:

– Guszev, tudod-e, hogyan szedtem rá őket?

– Kiket, Pavel Ivanics?

– Hát ezeket... Tudod, itt, a hajón csak első és harmadik osztály van, és a parasztoknak, vagyis faragatlan fickóknak csakis harmadik osztályon szabad utazniuk. De ha az emberen kiskabát van, és csak messziről is úrnak vagy polgárnak látszik, akkor tessék, utazhatik az első osztályon. Ha megszakad belé, akkor is le kell fizetnie ötszáz rubelt. Kérdezem tőlük: miért rendezték ezt így? Tán csak nem ezzel akarják az orosz értelmiség tekintélyét emelni: „Egyáltalán nem. Egyszerűen azért van ez így, mert rendes embernek nem lehet a harmadik osztályon utaznia: ott minden nagyon is csúf és visszataszító.” Úgy? Köszönöm, hogy így szívükön viselik a rendes emberek sorsát. De már akár csúnya ott, akár szép, nekem nincs ötszáz rubelem. A kincstárt nem raboltam ki, idegen nemzetiségűeket nem zsákmányoltam ki, csempészetrel nem foglalkoztam, senkit se vertem agyon, hát ítéljék meg: van-e jogom az első osztályon trónolni, mi több, magamat az orosz értelmiséghez tartozónak számítani? De az ő észjárásukra semmivel se lehet hatni... Hát csaláshoz kellett folyamodnom. Ujjasba bújtam, nagy csizmát húztam, és úgy tettem, mintha részeg volnék, szemtelen pofát vágtam, elmentem az ügynökhöz és mondom: „Adj egy jegyecskét, nagyságos uram...”

– És magának mi a foglalkozása? – kérdi a matróz.

– Egyházi személy vagyok. Apám becsületes pópa volt. Mindig szemébe mondta az igazat mindenkinek, az egész világnak, és emiatt sokat kellett szenvednie.

Pavel Ivanics belefáradt a beszédbe és liheg, de azért mégis folytatja:

– Igen, én mindig szemébe mondom az igazat mindenkinek... Nem félek senkitől és semmitől. Ebben a tekintetben köztem és köztetek óriási a különbség. Ti tudatlanok vagytok, vakok, elnyomottak, semmit se láttok, amit pedig láttok, azt nem értitek... Ha valaki azt mondja nektek, hogy a szél letépte láncát, hogy ostobák vagytok, barmok, és ezt ti el is hiszitek, ha nyakon vágnak benneteket, ti kezecskéket csókoltok érte; ha kifoszt benneteket valami mosómedvebundás marha, aztán odavet nektek tizenöt kopejkát borralalóul, ti meg: „Köszönjük alássan, nagyságos úr.” Páriák vagytok, szájalomra méltó emberek... Én, az egészen más. Én öntudatosan élek, és mindent látok, mint a sas vagy a héja, mikor a föld felett repül, és

mindent értek. Én a megtettesült tiltakozás vagyok. Ha erőszakot látok – tiltakozom; ha szenteskedést, képmutatást látok – tiltakozom; ha egy diadalmaskodó disznót látok – tiltakozom. És rendíthetetlen vagyok, semmiféle spanyol inkvizíció nem kényszeríthet arra, hogy elhallgassak valamit. Nem... Ha kivágják a nyelvemet – arcjátékkal fogok tiltakozni; ha befalaznak egy pincébe – onnan fogok kiabálni, de úgy, hogy egy versztányira is elhallatszik, vagy éhhalállal pusztítom el magamat, hogy fekete lelkükre egy puddal nagyobb súly nehezedjék; ha megölnék – megjelenek, mint kísértet. Az ismerőseim mind azt mondják nekem: „Elviselhetetlen ember maga, Pavel Ivanics!” Büszke vagyok, hogy ilyen a hírem. Három évig szolgáltam a Távol-Keleten, de száz évre való emléket hagytam magam után: mindenkivel összeveszttem. Barátaim azt írják Oroszországból: „Ne gyere!” De lám, én fogom magam, és csak azért is megyek... Úgy bizony... Ez igen, ez élet, szerintem. Ezt már lehet életnek nevezni.

Guszev nem figyel, kinéz az ablakocskán. Az átlátszó, halvány türkizkék vízen, amelyet vakító, forró napfény áraszt el, egy csónak himbálózik, benne csupasz kínaiak állnak, kalitkákat nyújtanak fel kanárimadarakkal és kiáltoznak:

– Énekel! Énekel!

A csónak nekiütközött egy másik csónaknak, kis gőzhajó suhant el mellettük. Aztán még egy csónak: abban kövér kínai ül, és evőpálcikákkal rizst eszik. Lustán hömpölyög a víz, lustán szállnak fölötte a fehér sirályok.

„Ezt a hájast jó lenne nyakon vágni...” – gondolja Guszev a kövér kínaira pillantva és ásítva.

Szunyókál, és úgy rémlik neki, hogy az egész természet szendereg. Gyorsan repül az idő. Észrevétlenül múlik el a nap, észrevétlenül száll le a sötétség... A hajó már nem áll egy helyben, hanem megy tovább.

IV

Eltelik két nap, Pavel Ivanics már nem ül, hanem fekszik; szeme lehunyva, orra mintha egyenesebb volna.

– Pavel Ivanics! – szólítja Guszev. – No, Pavel Ivanics!

Pavel Ivanics kinyitja szemét, és mozgatja ajkát.

– Rosszul van?

– Dehogy – feleli Pavel Ivanics zihálva. – Nem, sőt ellenkezőleg... jobban... Látod, már feküdni is tudok... Könnyebben érzem magam...

– No, hála Istennek, Pavel Ivanics.

– Ha összehasonlítom magam veled, sajnállak... szegény

szerencsétlen. Az én tudóm egészséges, ez a köhögés a gyomor miatt van... Kibirom én a poklot is, nemhogy a Vörös-tengert! Ráadásul megvan a saját véleményem a betegségemről is, a gyógyszerekről is. De te... te tanulatlan vagy... Nehéz a sorod, nagyon-nagyon nehéz!

A hajó már nem himbálózik, viszont olyan fülledt a levegő, olyan tikkasztó a hőség, akár a gőzfürdőben; nemcsak beszélni nehéz, hanem a beszédet hallgatni is. Guszev átöleli a térdét, fejét ráhajtja, és szülőföldjére gondol. Istenem, ilyen fullasztó hőségben milyen élvezet a hidegre és a hóra gondolni! Suhan az ember a szánon; a lovak hirtelen megijednek valamitől, és vágatni kezdenek... Nem törődnek sem az úttal, sem az árkokkal, szakadékokkal, száguldanak, mint az örültek, végig az egész falun, a tavon át, a gyár mellett, aztán a mezőn... „Fékezz! – kiáltják torkuk szakadtából a gyárbeliek és a szembejövők. – Fékezz!” De minek fékezne! Csak hadd csapjon arcába és csípje ki kezeit a metsző hideg szél, a lovak patái alól röpködő hógöröngyök csak hadd hulljanak sapkájára, gallérja mögött a nyakába, a mellére, hadd sivítson a szántalp, hadd szakadjon el az istráng, pattanjon meg a hámfá, bánja az ördög! És milyen gyönyörűség, mikor a szán felborul, és az ember teljes lendülettel egy hóbuckába vágódik, arccal a hóba, aztán mikor feltápászkodik, csupa fehér, a bajuszán jégcsapok csillognak; lemaradt róla a sapkája is, kétujjas kesztyűje is, öve is kioldódott... Hahotáznak az emberek, a kutyák ugatnak...

Pavel Ivanics félig kinyitja az egyik szemét, úgy néz Guszevre, és halkán kérdezi:

– Guszev, a te parancsnokod lopott?

– Ki tudhatja azt, Pavel Ivanics! Mi nem tudjuk, hozzánk nem jut el a híre.

Ezután hosszú ideig hallgatnak. Guszev ábrándozik, kuszán gagyog, és időnként vizet iszik; nehezebbre esik beszélni is, más szavát hallgatni is, azt kívánja, bárcsak ne szólnának hozzá. Eltelik egy óra, egy második is, egy harmadik is; leszáll az est, aztán az éjszaka, de ő ezt nem veszi észre, csak ül, ül, és folyton a hóra-fagyra gondol.

Most úgy rémlik, hogy valaki belépett a betegszobába, hangok hallatszanak, de vagy öt perc múlva minden elcsendesedik.

– Az örök világosság fényeskedjék neki – mondja a felkötött kezű katona – nyugodjék békével. Nyugtalan ember volt!

– Kicsoda? – kérdezi Guszev. – Mi van vele?

– Meghalt. Most vitték fel.

– Hát meghalt – mormogja Guszev ásítva. – Nyugodjék békében.

– Neked mi a véleményed, Guszev? – kérdezi a felkötött kezű katona. – Bejut-e a mennyországba vagy nem?

– Kiről beszélsz?

– Pavel Ivanicsról.

– Bejut... sokáig kínlódott. Azt is tekintetbe kell venni, hogy egyházi ember volt, és a pópáknak sok rokonuk van. Azok majd imádkoznak érte.

A felkötött kezű katona Guszev ágya szélére ül, és halkán mondja:

– A te napjaid is meg vannak számlálva, Guszev. Nem érsz te már Oroszországba.

– Talán az orvos vagy a felcser monda? – kérdezi Guszev.

– Nem mondta senki, de látni azt... Ha egy ember nem-sokára meghal, azt mindjárt látni rajta. Nem eszel, nem iszol, lesoványodtál – nézni is borzasztó. Egyszóval tüdővész. Nem azért mondom, hogy megijesszelek, hanem azért, mert talán áldozni akarsz, és felvenni az utolsó kenetet. És ha van pénzed, legjobb lenne átadnod az első tisztnek.

– Nem írtam haza... – sóhajt Guszev. – Meghalok, és otthon nem is fogják tudni.

– De fogják tudni – mondja mély hangon a beteg matróz. – Mikor meghalsz, azt itt beírják a hajónaplóba, Odesszában az állományból való kijelentést átadják a katonai parancsnoknak, az meg majd elküldi a járásodnak vagy a községednek...

A beszélgetés után Guszevet rettegés fogja el, és valami kívánság kezd gyötörni. Vízet iszik – nem ez; a kerek ablakcskához kúszik és belélegzi a forró, párás levegőt – nem ez; igyekszik szülőföldjére meg a jégre, óra gondolni – nem ez... Végül úgy érzi, hogy ha még egyetlen percig a betegszobában kell maradnia, akkor feltétlenül megfullad.

– Rosszul vagyok, testvér – mondja. – Felmennék. Krisztus nevére kérlek, vezess fel!

– Jól van – bólint beleegyezően a felkötött kezű katona. – Ha te nem győzöd erővel, majd én viszlek. Kapaszkodj csak a nyakamba.

Guszev a katona nyakába kapaszkodik, az meg átnyalábolja őt az egészséges karjával és viszi fölfelé. A fedélzeten összezúfolva alszanak a tartósan szabadságolt katonák és matrózok; olyan sokan vannak, hogy alig lehet lépni közöttük.

– Lassan gyere mögöttem – mondja a bekötött kezű katona halkán – kapaszkodj az ingembe...

Sötét van. Nincs semmi fény sem a fedélzeten, sem az árbocon, sem körös-körül a tengeren. A hajó orrán áll az őrszem, mozdulatlanul, akár egy szobor, de mintha aludnék.

A hajót pedig mintha szabadjára engedték volna, s oda menne, ahova neki tetszik.

– Most majd a tengerbe dobják Pavel Ivanicsot... – mondja a bekötözött kezű katona. – Előbb a zsákba, aztán a vízbe.

– Igen. Ez a szokás.

– De jobb otthon feküdni a földben. Az embernek mégis legalább az anyja kijön a sírjához és siratja...

– Persze.

Egyszerre csak trágyaszag és szénaillat kezd terjengeni. A hajópárkánynál, fejüket lehorgasztva, bikák állnak. Egy, kettő, három... nyolc darab! Meg egy kis lovacska is. Guszev kinyújtja a kezét, hogy megsimogassa, de a ló a fejét rázza, felhúzza ínyét, és meg akarja harapni Guszev karját.

– Átkozott... – fakad ki Guszev haragosan.

Mindketten, ő meg a katona, csöndesen tapogatóznak előre a hajó orrához, aztán megállnak a párkánynál, és némán néznek hol fel, hol le. Fenn a magas égbolt, a fényes csillagok, csend és nyugalom – pontosan ugyanolyan, mint odahaza a faluban, de lenn sötétség és zűrzavar. Nem tudni, miért zúgnak a magas hullámok. Bármelyik hullámra néz az ember, mindegyik igyekszik magasabbra emelkedik az összes többiekénél, és kergeti, szétzúzza az előtte levőt; őrá meg zúgva, fehér sörényét csillogtatva zúdul a harmadik, amely ugyanolyan szilaj és erőszakos.

A tengerben nem lakozik sem értelem, sem könyörület. Ha a gőzhajó kisebb és nem súlyos vasból készült volna, a hullámok irgalmatlanul szétzúznák, és minden utasát elnyelnék, jámborokat és bűnösöket egyaránt, válogatás nélkül. A hajó kifejezése is ostoba és kegyetlen. Ez a hegyes orrú szörnyeteg csak törtet előre, útján a hullámok millióit hasítja; nem fél sem a sötétségtől, sem a széltől, sem a végtelen tértől, sem a magányosságtól, neki mindez nem jelent semmit, és ha az óceánnak emberi lakói volnának, ez a szörnyeteg összezúzná őket, szintén válogatás nélkül, jámborokat és bűnösöket egyaránt.

– Most hol vagyunk? – kérdezi Guszev.

– Nem tudom. Nyilván az óceánon.

– Nem látni földet...

– Hova gondolsz? Azt mondják, földet csak hét nap múlva fogunk látni.

Mindkét katona a foszforeszkáló, fehér habokat nézi; hallgatnak és töpregenek. A csöndet Guszev töri meg.

– Semmi sem olyan borzasztó – mondja. – Csak az a rossz, hogy olyan az egész, mintha valami sötét erdőben volna az ember, de ha, tegyük fel, most dereglyét bocsátanának a vízre, és a tiszt azt parancsolná, hogy menjek száz versztányira a

tengeren halászni – én mennék. Vagy ha egy keresztény most a vízbe esne – én utána ugranék. Egy németet vagy manysit nem mentenék ki, de egy keresztényért beugranék a vízbe.

– És meghalni félsz?

– Félek. Sajnálom a gazdaságot, az otthoniakat. Tudod, a fivérem nem elég komoly ember; iszákos, az asszonyt ok nélkül veri, szüleinket nem tiszteli. Ha én nem vagyok ott, minden elpusztul, öreg szüleim világgá mennek. Hanem, testvér, már nem állok a lábamon, és olyan fullasztó hőség van itt... Menjünk aludni.

V

Guszev visszamegy a betegszobába, és ágyba fekszik. Még mindig az a bizonytalan sóvárgás gyötri, és sehogy se képes rájönni, mi az, ami után kívánczik. Mellében nyomást érez, a fejében kalapál valami, szája úgy kiszáradt, hogy a nyelvét alig tudja mozdítani. Szendereg, félrebeszél, és a kínzó láz-álmoktól, köhögéstől és fullasztó hőségtől kimerülve, reggelre mélyen elalszik. Azt álmodja, hogy a kaszárnyában éppen az imént szedték ki a kemencéből a kenyeret, ő meg bemászott a kemencébe, ott vesz gőzfürdőt, és nyírfavesszőnyalábbal csapkodja magát. Vagy két napig alszik. A harmadik nap délben matrózok jönnek le érte, és kiviszik a betegszobából.

Vitorlavászonba varrják, s hogy súlyosabb legyen, két vasrostélyt tesznek mellé. Mikor már bevarrták a vitorlába, alakja egy répához vagy retekhez hasonlít: felül széles, alul keskeny... Napnyugta előtt kiviszik a fedélzetre, s egy deszkára fektetik; a deszka egyik vége a hajópárkányon, a másik egy zsámolyra állított ládán nyugszik. Körülötte áll a tartósan szabadságoltak csoportja és a legénység, fedetlen fővel.

– Áldassék a mi urunk, Istenünk – kezdi a lelkész – most és mindörökké!

– Ámen! – énekli három matróz.

A leszerelt katonák és a legénység keresztet vetnek, és oldalra néznek, a hullámokra. Különös, hogy egy embert vitorlába varrtak, és most mindjárt a hullámokba fog repülni. Talán bizony ez bármelyikükkel megtörténhetik?

A lelkész földet szór Guszev tetemére és térdet hajt. „Nyugodj békével!” – éneklük.

Az őrszem kissé felemeli a deszka végét. Guszev lecsúszik róla, repül fejjel lefelé, bukfencczik a levegőben és – zsupsz! Tajték borítja el, s egy pillanatig úgy tűnik, mintha csipkébe volna bugyolálva, de ez a pillanat tovaszállt, s ő eltűnik a hullámokban.

Gyorsan süllyed a tengerfenék felé. Vajon odaér-e? Azt mondják, a tengerfenék négy versztányi mélységben van. Miután vagy nyolc-tíz ölnyi utat tett meg, a test egyre lassabban és lassabban ereszkedik alá, ütemesen himbálózik, mint ha tétovázna, aztán magával ragadja a tengerár, úgyszólván már gyorsabban halad oldalvást, mint lefelé.

De most útközben egy kis csapat törpe kabeljaunak nevezett hallal találkozik. A halak, mikor megpillantják a sötét testet, megállnak, mintha kővé meredtek volna, majd hirtelen valamennyien egyszerre visszafordulnak és eltűnnek. De egy perc se telik belé, újra ott teremnek, nyílsebesen rohannak Guszevre, és cikcakkosan suhannak körülötte a vízben...

Ezután megjelenik egy másik sötét test. Egy cápa. Úgy tesz, mintha észre se venné a tetemet, büszkén és hanyagul alája úszik, az pedig háton lebegve ereszkedik lejjebb; a cápa megfordul hassal fölfelé, kedvtelve ringatózik a langyos, átlátszó vízben, és lustán kitátja száját, amelyben két sor fog meredezik. A kis halak örvendeznek; megállnak és nézik, mi lesz itt. A cápa kicsit játszadozik a tetemmel, aztán hanyagul alátolja állkapcsát, óvatosan megérinti fogaival, mire a vitorlaburok felszakad a test egész hosszában, fejtől lábíg; az egyik vasrostély kiesik, és az ijedt kabeljau-csapat, a cápa oldalát súrolva, gyorsan siklik le a mélybe.

Ugyanekkor pedig odafenn a magasban, azon az oldalon, ahol lemegy a nap, felhők gomolyognak; az egyik diadalívre hasonlít, a másik oroszlánra, a harmadik ollóra... A felhők mögül széles zöld sugár árad, és egészen az égbolt közepéig húzódik; mellette kis idő múlva ibolyaszínű – amellet aranyos – majd rózsaszínű fény jelenik meg... Az ég lágy, halványlila árnyalatot ölt. E gyönyörű, elbűvölő égbolt láttára az óceán kezdetben elkomorodik, de nemsokára maga is olyan igézetes, leheletfinom, ujjongó, lobogó színekben pompázik, hogy azokat emberi nyelven még megnevezni is nehéz.

ASSZONYOK

Rajbuzs faluban, éppen a templommal szemközt, emeletes, kőalapzatú, bádogtetőjű ház áll. A földszinten maga a házigazda, Filip Ivanov Kasin – gúnynevén Gyugya – lakik családjával, az emeleten pedig, ahol nyáron mindig nagyon meleg, télen nagyon hideg van, átutazó hivatalnokok, kupecok és földbirtokosok szoktak megszállni. Gyugya telkeket bérel, kocsmát vezet a főúton, kátránnyal, mézzel, szarvasmarhával, szarkákkal kereskedik, és már ezernyolcszáz rubelt gyűjtött össze, amelyet a városban, a bankban őriznek számára.

Idősebbik fia, Fjodor, egy gyárban dolgozik, ahol főgépész, és mint a parasztok mondják róla, nagyon magasan hordja az orrát, úgyhogy mostanában szólni se lehet hozzá; felesége, Fjodora Szofja, csúnya, beteges asszony, otthon lakik, apósa mellett, egyre sír, és vasárnaponként beutazik a kórházba gyógykezelésre; Gyugya másodszülött fia, a púpos Aljoska, otthon lakik, apja mellett. Nemrégén megházasították, szegény családból való feleséget választottak neki, Varvarát: fiatal, szép asszonyka, egészséges és cicomázkodó. Mikor hivatalnokok és kupecsek szállnak meg a háznál, mindig azt kívánják, hogy a szamovárt okvetlenül Varvara vigye be nekik, és az ágyukat is ő vesse meg.

Egy júniusi este, amikor lement a nap, s a levegőben széna, meleg trágya és frissen fejt tej illata terjengett, Gyugya udvarába egyszerű kis kocsi gördült be, hárman ültek benne; egy harminc év körüli férfi, vitorlavászon öltönyben, mellette egy hét-nyolc éves kisfiú, nagy csontgombokkal díszített, hosszú kabátban, a bakon pedig egy fiatal legény, vörös ingben.

A legény kifogta a lovakat, az utcára vezette őket itatni, az utas pedig megmosakodott, fohászt mondott, pokrócot terített a kocsi mellé, és leült vacsorázni a fiúval együtt; nyugodtan, ráérősen evett, és Gyugya, aki már sok átutazót látott életében, viselkedéséből megállapította róla, hogy gyakorlati érzékkel bíró, komoly ember, aki tudatában van saját értékének.

Gyugya a tornáclépcsőn ült mellényben, sapka nélkül, és várta, mikor szólal meg az utas. Megszokta, hogy az átutazók esténként, lefekvés előtt mindenféle történeteket beszélnek el, és ez kedvére volt. Felesége, Afanaszjevna, és menyé, Szofja, az eresz alatt a teheneket fejték, Varvara az emeleten, a nyitott ablakban ült, és napraforgómagot eszegetett.

– Ez a gyerek nyilván a te fiacskád, ugye? – kérdezte Gyugya az utastól.

– Nem, fogadott gyerek, árva. Magamhoz vettem, hogy majdan üdvözüljek.

Társalogni kezdtek. Az utas közlékenynek és ékesszólónak bizonyult, Gyugya a beszélgetés során megtudta róla, hogy városi polgár, háztulajdonos, a neve Matvej Szavvics, most abban jár, hogy megnézzék a kerteket, amelyeket német telepesektől bérel, s hogy a kisfiút Kuzkának hívják. Fülledt, tikkasztóan meleg este volt, senkinek sem akarózott aludni. Mikor besötétedett s az égen itt-ott sápadt csillagok kezdtek hunyorogni, Matvej Szavvics belefogott elbeszélni, honnan került hozzá Kuzka. Afanaszjevna és Szofja kissé távolabb álltak, úgy hallgatták. Kuzka a kapuhoz ment.

– Rendkívül bonyolult történet ez, apó – kezdte Matvej

Szavvics – és ha az egészet elmondanám úgy, ahogy volt, ahhoz az egész éjszaka is rövid lenne. Úgy tíz évvel ezelőtt a mi utcánkban, éppen a mellettem levő kis házban, ahol most a gyertyakészítő üzem meg az olajütő van, ott lakott Marfa Szimonovna Kaplunceva, idős özvegyasszony, annak két fia volt: az egyik kalauz a vasútnál, a másik, Vaszja – velem egykorú – odahaza lakott a mamuskájánál. A megboldogult öreg Kapluncev lovakat tartott, öt párat, és teherfuvarozó szekereket járatott a városba; özvegye nem hagyta abba ezt a dolgot, a teherfuvarosok munkáját éppen olyan hozzáértően irányította, mint a megboldogult, úgyhogy némely napokon öt rubelt is megkerestek fuvarozással. És a legénynek is voltak kis bevételei. Fajtiszta galambokat tenyésztett, és adott el galambkedvelőknek; gyakran állt a tetőn, vesszőnyalábot hajított a magasba, füttyült, és jöttek a bukógalambok, egyenesen az égből; de neki ez kevés volt, még többet akart. Csízeket, seregélyeket fogott, kalitkákat fabrikált... Csupa semmiség, úgy ám, de ezekből a semmiségekből havi tíz rubel is összegyűlt. No, idők múltán az öregasszonynak levágták a két lábát, ágyban kellett feküdnie. Ennélfogva a ház gazdasszony nélkül maradt, az meg ugyanolyan, mint ember szem nélkül. Töprengett az öregasszony, és elhatározta, hogy megházasítja fiát, Vaszját. Mindjárt hívatta a házasságközvetítő asszonyt, nagyjából előadta neki a kívánságát, sügtak-búgtak az asszonyok, s a mi Vaszjánk elment háztűznézőbe. Egy özvegnél, Szamohvalihánál, rátalált Masenykára. Az anyák nem sokat gondolkodtak, áldásukat adták a házasságra, s egy hét alatt nyélbeütötték az egészet. Fiatalka volt a menyasszony, úgy tizenhét éves, pici, alacsonyka, de az arca fehér és kellemes, minden vonása akár egy úri kisasszonyé; a hozomány is rendes volt: ötszáz rubel készpénzt egy tehénke, ágy... Az öregasszony pedig – megérezte ezt az ő szíve előre – már három nappal az esküvő után elköltözött a mennyekbe, ahol nincsenek betegségek, sóhajtozások. A fiatalok misét mondattak érte, aztán lassanként enyhült a gyászuk. Nagyszerűen éltek vagy fél évig, s akkor új csapás érte őket. Csóstül szokott jönni a baj; Vaszját a község házára idézték, bevették szegényt katonának, még kedvezményt, haladékot sem adtak neki. Besorozták és elhajtották a Lengyel Birodalomba. Isten akarata, az ellen nincs mit tenni. Mikor a feleségétől búcsúzott az udvaron, még csak hagyján, hanem mikor utolszor pillantott a szénapajta tetején összesereglett galambokra – patakzott szeméből a könny. Nézni is szívfájdító volt. Masenyka, hogy ne unatkozzék, nemsokára maga mellé vette az anyját; az ott is maradt a fiatalasszony lebetegedéséig, vagyis amíg meg nem született

ez a Kuzka, azután elutazott Obojanyba a másik lányához, aki szintén férjnél volt, Masenyka pedig egyedül maradt a csecsemővel. Őt teherfuvaros, csupa részeges, vad fickó... a lovak, a parasztszekerek... hol a kerítés dőlt be, hol kéménytűz támadt – asszonyi ész nem képes boldogulni ilyesmivel, hát hozzá szokott, hogy minden semmiség miatt hozzám forduljon, mint szomszédhoz. No, az ember átmegy, intézkedik, tanácsokat ad... És tudjuk, hogy szokott az lenni: ha az ember betér valahova, ott teával kínálják meg, elbeszélgetnek... Én fiatal voltam, jóesű, szerettem beszélgetni, bőven akadt nekem mondanivalóm bármilyen tárgyról, az asszony is művelt és jómodorú volt. Tisztán, takarosán öltözködött, és nyáron napernyővel járt. Néha vallási dolgokról vagy politikáról kezdtem beszélni vele, az hízelgett neki, és mindjárt teával, befőttel kínált... Egyszóval, nem akarom hosszú lére eresztetni a dolgot, csak annyit mondok neked, apó, hogy egy év se múlt el, és engem megszállt az ördög, az emberi faj ellensége. Kezdtém észrevenni, hogy amelyik nap nem megyek át az asszonyhoz, sehogy se találom a helyemet, kíváncszom utána, unatkozom. És folyton kieszeltem valamit, amiért átmehessek hozzá. „Ideje lesz – mondom – feltenni a téli ablakkereteket” – és egész nap ott lebzseltem nála, egyre azt hajtogattam, hogy másnap is fel kéne tenni még vagy két keretet. „Meg kéne számlálni Vaszka galambjait, megvannak-e mind” – és ez folyvást így ment. Állandóan beszélgettem vele a kerítésen át, s a vége felé, hogy ne kelljen olyan nagy kerülőt tennem, ajtócskát vágtam a kerítésbe. Sok gonoszságot és mindenféle aljasságot művelnek az asszonyok ezen a világon. Nemcsak mi, bűnösök, hanem a szent férfiak is engedtek a csábításnak. Masenyka engem nem igyekezett leszoktatni arról, hogy átjárjak hozzá. Ahelyett, hogy gondolt volna a férjére, magára pedig vigyázott volna – szerelmes lett belém. Kezdtém észrevenni, hogy ő is unatkozik és kíváncszik utánam, mindig a kerítés mellett járkál, és a réseken át az én udvaromba nézeget. Egészen megzavarták a fejemet a mindenféle ábrándok. Húsvét hetében, csütörtökön, kora reggel, alighogy virradt, elindultam a piacra; utam az ő kapuja előtt vitt el – és máris hatalmába kerítette az ördög; benéztem, a kerítése felső szélén olyan kis rács van, hát látom, hogy már felébredt, ott áll az udvar közepén, s a kacsákat eteti. Nem bírtam magammal, hívtam. Odajött és csak nézett rám a kis rácson keresztül. Sápadt volt, s a szeme olyan álmos, a tekintete olyan gyöngéd... Nagyon tetszett nekem, és kezdtem bókákat mondani neki, mintha nem kiskapuban, hanem névnapi ünnepségen lettünk volna; ő elpirult, mosolygott, és csak nézett, egyenesen a szemembe, pillája se rebbent. Elvesztettem

a józan eszemet, és kezdtem neki érzéseimről, szerelmemről beszélni... Ő kinyitotta a kiskaput, beengedett, és attól a reggeltől fogva úgy éltünk egymással, mint férj és feleség.

Az udvarba a púpos Aljoska jött be az utcáról, és zihálva, senkire se nézve, besietett a házba; egy perc múlva kiszaladt a házból, nyakában harmonikájával, és zsebében csörgetve a rézpénzt, futás közben napraforgómagot ropogatva eltűnt a kapu mögött.

– Hát ez kicsoda? – kérdezte Matvej Szavvics.

– A fiam, Alekszej – felelte Gyugya. – Mulatni megy a csibész. Isten púppal verte meg, hát nem ítéljük meg szigorúan.

– És folyton mulat a legényekkel, folyton dorbézol – sóhajtott Afanaszjevna. – Húshagyó kedd előtt megházasítottuk, gondoltuk, hátha akkor jobb lesz, de most még rosszabb.

– Hiábavaló volt az egész. Csak más ember lányát tettük boldoggá, és semmi hasznunk belőle – mondta Gyugya.

Valahol a templom mögött nagyon szép, bánatos dalra zendítettek. A szöveg szavait nem lehetett megkülönböztetni, csak a hangok hallatszottak tisztán: két tenor meg egy basszus. Minthogy mindenki őket hallgatta, az udvaron hamarosan néma csönd lett... Két hang hirtelen gyöngyöző nevetéssel hagyta abba az éneket, de a harmadik, a tenor, folytatta és olyan magas hangot fogott, hogy a hallgatók önkéntelenül is a mennybolt felé néztek, mintha a szárnyaló hang egészen az égig szállna. Varvara kijött a házból, és kezét ellenzőül a szemé fölé emelve, mintha sütné a nap, a templomra nézett.

– Ezek a papnövendékek a tanítójukkal – mondta.

A három hang megint együtt énekelt. Matvej Szavvics sóhajtott és folytatta.

– Hát így áll a dolog, apó. Vagy két év múlva levelet kaptunk Vaszjától, Varsóból. Azt írta, a parancsnokság hazaküldi, hogy felépüljön. Mert ő beteg. Addigra már kivertem a fejemből a bolondságot, és szép menyasszonyt szereztek nekem, csak azt nem tudtam, hogyan szabaduljak meg ettől a szerelmi ügytől. Mindennap készültem, hogy beszéljek Masenykával, de nem tudtam, miképp fogjak a dologhoz, hogy ne legyen belőle asszonyi sírás-rívás. A levél felszabadított engem. Együtt olvastuk el Masenykával; ő elfehéredett, olyan volt, akár a hó, én meg mondom neki: „Hála Istennek – mondom –, ezek szerint te most megint férjes asszony leszel.” Ő meg: „Nem tudok én veled élni.” – „De hiszen ő a férjed” – mondom én. „Hát aztán... Sose szerettem, akaratom ellenére mentem hozzá. Anyám parancsolta.” – „Te csak ne vonakodj, ostoba – feleltem. – Azt mondd meg: megesküdtél vele a templomban vagy nem? – „Megesküdtünk – azt mondja –, de én téged szeretlek,

és veled fogok élni halálom napjáig. Hadd nevensenek az emberek... Nem törődöm én azzal...” – „Te istenfélő vagy, ugye, és olvastad, mi áll az írásban?”

– Akit férjhez adtak, annak a férjével kell élnie – mondta Gyugya.

– Férj és feleség egy test, egy lélek. „Vétkeztünk – mondom –, könnyítenünk kell a lelkiismeretünkön, és félnünk kell Istent. Bevalljuk a bűnünket Vaszjának; békés, szelíd ember ő, nem fog megölni bennünket. És – mondom –, jobb e világon a törvényes férjtől kínokat elszenvedni, mint az utolsó ítéletkor a fogakat csikorgatni.” De nem hallgatott rám az asszony, megmakacsolta magát, mondhattam én bármit! „Téged szeretlek!” – mindenre ez volt a felelet, semmi más. Megérkezett Vaszja pünkösöd előtti szombaton, kora reggel. Én a kerítésen át mindent láttam: beszaladt a házba, egy perc múlva kijött, karjaiban Kuzkával, és sírt és nevetett, csókolgatta Kuzkát, s közben a szénapajtát nézte – Kuzkát sem akarta letenni, a galambokat is szerette volna látni. Gyöngéd, érzelmes ember volt. Szerencsésen telt a nap, csöndben, békében. Megszólalt az esti ájtatosságra hívó harang, én meg gondolom magamban: holnap pünkösöd, ezek mért nem díszítik fel a kerítést zöld lombokkal? Itt valami nincs rendjén, gondolom magamban. Átmentem hozzájuk. Nézem, hát látom, hogy Vaszja a szoba közepén a padlón ül, forgatja a szemét, mintha részeg volna, az arcán könnyek peregnek, kezei remegnek; batyujából pereceket, gyöngyfüzéreket, mézeskalácsot meg mindenféle ajándékot szed elő, és szétszórja a padkán. Kuzka – akkor hároméves volt – mellette csúszkál, és mézeskalácsot majszol, Masenyka pedig a kemence mellett áll, sápadt, egész testében reszket és dűnnyögi: „Én neked nem vagyok feleséged, nem akarok veled élni” – meg efféle ostobaságokat. Én Vaszja lábaihoz borultam, és azt mondtam: „Vétkeztünk ellened, Vaszilij Makszimics, bocsáss meg, a Krisztus szerelmére!” Aztán felálltam, és ezekkel a szavakkal fordultam Masenykához: „Magának, Marja Szemjonovna, most meg kell mosnia Vaszilij Makszimics lábát, és a kedvében járnia. Legyen engedelmes felesége, énértem pedig imádkozzék Istenhez – mondom –, hogy ő, nagy irgalmában, bocsássa meg vétkeimet.” Mintha egy mennybéli angyal sugalmazta volna szavaimat, úgy prédikáltam Masenykának ezt az erkölcsi oktatást, és olyan mély érzéssel beszéltem, hogy a könny is kicsordult a szememből. Vagy két nappal később átjön hozzám Vaszja. „Én megbocsátok, Matyusa – azt mondja – neked is, a feleségemnek is, Isten áldása kíséreljen benneteket. Ő katonafeleség, asszonyi sors ez, fiatal még, nehéz megtartóztatnia magát. Nem ő az első, sem

az utolsó. Csak arra kérlek – azt mondja –, hogy úgy viselkedj, mintha semmi se történt volna közöttetek, ennek még a látogatását is kerüld, én pedig – azt mondja – majd igyekszem kedvébe járni, hogy újra megszeressen.” Kezet nyújtott nekem, teát is ivott, és jókedvűen ment el. No, gondoltam, hála Istennek, és én is felvidultam, hogy minden olyan jól végződött. De alighogy Vaszja kilépett az udvarból, jött Masenyka. Valóságos csapás! Nyakamba akaszkodott, sírt és könyörgött: „Az Isten szerelmére, ne hagyj el, nem élhetek nélküled!”

– Micsoda aljas néember! – sóhajtott fel Gyugya.

– Rákiabáltam, nagyot toppantottam a lábammal, kiráncigáltam a pitvarra, s a kaput kampóval zártam be. „Eredj – kiabáltam –, menj a férjedhez! Ne szégyeníts meg engem az emberek előtt, féljed az Istent!” És ez a história mindennap megismétlődött. Egy reggel állok az udvaromon az istálló mellett, egy kötőféket javítok. Felpillantok, hát egyszerre csak látom, hogy Masenyka szalad az udvaromba a kerítésajtócskán át, mezítláb, egy szál alsósoknyában, egyenesen hozzám, és mindkét kezével megragadja a kötőféket, egészen bekátrányozta magát, reszket, sír... „Nem bírok vele élni, undorodom tőle; nincs hozzá erőm! Ha nem szeretsz, akkor inkább ölj meg.” Én dühbe gurultam, és vagy kétszer rávágtam a kötőfékkel, de ekkor beszalad a kisajtón Vaszja, és kétségbeesetten kiabál: „Ne üsd! Ne üsd!” Ő maga meg odarohan, és mintha megháborodott volna, nekihazakodik és két ököllel, teljes erejéből veri az asszonyt, aztán ledönti a földre, és lábaival tapos rajta; én igyekeztem védelmezni, de ő kapta a gyeplőt, és most azzal esett neki. Ütötte-verte, és közben, akár a csikó, egyre nyihogott: „Hihihih!”

– Téged kéne azzal a gyeplővel... – mormogott Varvara elmenőben. – Meggyötörtetek azt a szegény asszonyt, átkozottak...

– Elhallgass, hé! – kiáltott rá Gyugya. – Vén satrafa!

– Hihihih! – folytatta Matvej Szavvics. – Az ő udvarából odafutott hozzánk egy teherfuvaros, én meg odaszólitottam a béresemet, aztán hárman kiszabadítottuk a kezei közül Masenykát, karon fogtuk és hazavezettük. Ilyen botrány! Ugyanaznap este átmentem, meglátogattam. Feküdt az ágyban, vizes borogatásokba bugyolálva, csak az orra meg a szeme látszott ki; a mennyezetre bámult. Mondom: „Jó estét, Marja Szemjonovna!” Hallgat. Vaszja meg a másik szobában ül, fejét a kezére hajtja és sír: „Én gonosztevő! Tönkretettem az életemet! Uramisten, add, hogy meghaljak!” Vagy egy félórácskát ültem Masenyka mellett, és a lelkére beszéltem. Kínlódtam. „A jámborok a túlvilágon – mondom – a mennyországba jut-

nak, de te a tüzes gyehennába, a többi feslett életű nőszeméllyel együtt... Ne szegülj ellen a férjednek, borulj a lábai elé.” Ő meg egy hangot se szól, még a szemével se pislant, mintha valami kőbálványnak beszéltem volna. Másnap Vaszja megbetegedett, valami koleraféle baja volt, és estére, mint hallottam, meghalt. Eltemették. Masenyka nem ment ki a temetőbe, nem akarta az emberek előtt szégyentelen arcát és kék foltjait mutogatni. S a polgárok között hamarosan az a hír kapott lábra, hogy Vaszja nem természetes halállal halt meg, hanem Masenyka pusztította el. Fülébe jutott ez a hír a hatóságoknak is. Vaszját kiásták, felboncolták, s a gyomrában arzént találtak. A dolog világos volt, semmi kétség se fért hozzá; rendőr jött, elvitte Masenykát és vele együtt az ártatlan Kuzkát is. Börtönbe zárták. Nagyon is fickándozott az asszony, Isten megbüntette. Úgy nyolc hónap múlva volt a tárgyalás. Emlékszem, ott ült a lócán, fehér fejkendőskében, szürke fegyencruhában, lesoványodva, arca sápadt, tekintete éles, látni is szívfájdító volt. Mögötte egy katona, fegyverrel. Nem tett beismerő vallomást. A bíróságon egyesek azt állították, hogy ő mérgezte meg férjét, mások meg azt bizonygatták, hogy a férj maga vett be mérget bánatában. Én tanú voltam. Mikor engem hallgattak ki, feltártam mindent őszintén. „Ő a bűnös – mondtam. – Nincs ezen mit titkolni. Nem szerette a férjét. Erős jellemű asszony volt...” Reggel kezdődött a tárgyalás, és estére hozták meg az ítéletet: száműzetés Szibériába, tizenhárom évi kényszermunkára. Az ítélet kimondása után Masenyka még vagy három hónapig a mi börtönünkben ült. Én meg-meglátogattam, és emberségből mindig vittem neki egy kis teát, kis cukrot. Ő meg mihelyt megpillantott, minden ízében reszketni kezdett, és halkán mormolta: „Menj! Menj!” És Kuzkát magához szorította, mintha attól félt volna, hogy elveszem tőle. „Lám – mondom neki –, hova jutottál! Ej, Masa, Masa, elveszett lélek! Nem hallgattál rám, mikor a jóra oktattalak, most aztán sírhatsz. Magad vagy bűnös – mondom –, hát magadat hibáztasd.” Így oktatom, ő meg: „Menj! Menj!” – és Kuzkával szorosán a falhoz lapul, egész testében remegve. Mikor tőlünk elvitték a kormányzóságba, kikísértem a vasútig, és egy rubelecskét csúsztattam a batyujába, hogy üdvözüljek. De nem jutott el Szibériáig... A kormányzósági városban megbetegedett forrolázban, és meghalt a börtönben.

– Ki mint vet, úgy arat – mondta Gyugya.

– Kuzkát meg visszaküldték, haza... Gondolkoztam, gondolkoztam, és magamhoz vettem. Miért ne? Igaz, hogy fegyencanyától származik, de azért ő is ember, lelke van, megkeresztelték... Én sajnálom. Segédet nevelek belőle, vagy ha nem

lesznek gyermekeim, kereskedőt. Most, hogy idejöttem, magammal hoztam, hadd tanuljon bele a dologba.

Mialatt Matvej Szavvics ezeket elmondta, Kuzka a kapu mellett egy kövön ült, és fejét két kezére támasztva, az égre bámult; messziről nézve, a homályban olyan volt, mint valami kis tuskó.

– Kuzka, eredj aludni! – kiáltott oda neki Matvej Szavvics.

– Igen, már ideje – mondta Gyugya feltápáskodva; hangosan ásított, és így toldotta meg szavait. – Mindenáron a maguk eszejárása szerint akarnak cselekedni, nem hallgatnak az okos szóra, aztán lám, ez az eredmény.

Az udvar fölött, az égen már ott úszott a hold; gyorsan haladt az egyik irányban, az alatta lebegő felhők pedig a másikban; a felhők tovasuhantak, de a hold mindig az udvar fölött volt látható.

Matvej Szavvics a templom felé fordulva fohászt mondott, aztán jó éjszakát kívánt, és lefeküdt a földre, a szekér mellé. Kuzka is elmondta imáját, aztán lefeküdt a szekéren, és kabátjával takarózott be; hogy kényelmesebben feküdjék, kis mélyedést ásott magának a szénában, és úgy összegömbölyödött, hogy a könyöke a térdéhez ért. Az udvarról látni lehetett, amint Gyugya odalent a szobájában gyertyát gyújtott, pápaszemet tett fel, és a sarokba állt egy könyvvel. Sokáig olvasott és hajlongott.

Az utasok elaludtak. Afanaszjevna és Szofja odament a szekérhez, nézegették Kuzkát.

– Alszik a kis árva – mondta az öregasszony. – Vékonyka, cingár, csak csont és bőr. Nincs édesanyja, nincs, aki az úton enni adna neki.

– Az én Grisutkám vagy két évvel lehet idősebb – mondta Szofja. – Rabságban él a gyárban, anyátlanul. A gazda talán veri is. Az előbb, mikor erre a fiúcskára néztem, az én Grisutkám jutott eszembe – és vérzett a szívem.

Csöndben múlt el egy perc.

– Talán nem is emlékszik az anyjára – mondta az öregasszony.

– Hogy emlékeznék!

És Szofja szeméből kövér könnycseppek csordultak ki.

– Hogy összegömbölyödött, akár egy cica... – mondta, és sírdogált is, mosolygott is meghatódottságában és szánakozásában. – Szegény kis árvám.

Kuzka összeresztette, és kinyitotta a szemét. Csúnya, ráncokban vont, kisírt arcot pillantott meg maga előtt, amellet egy másikat, egy fogatlan, hegyes állú, görbe orrú öregasszonyét, fölöttük pedig a végtelen égboltot, a futó felhőket meg a hol-

dat – és rémületében felkiáltott. Szofja is felkiáltott; mindkettőjüknek felelt a visszhang, és a tikkasztóan meleg levegőben nyugtalanság áradt el, a szomszédban koppanó léptekkel járkált az éjjeli őr, ugatni kezdett egy kutya. Matvej Szavvics valamit dörmögött álmában, és a másik oldalára fordult.

Késő este, mikor már mindenki aludt, Gyugya is, az öregasszony is, a szomszéd éjjeli őr is, Szofja kiment a kapu elé, és leült a kis lócára. A fullasztó hőségtől és a sirástól megfájdult a feje. Az utca széles és hosszú volt; jobbra vagy két verszta, balra ugyanannyi, a végét meg látni se lehetett. A hold továbbment, már nem az udvar fölött világított, hanem a templomon túl. Az utca egyik oldalát holdfény árasztotta el, a másik pedig árnyékoktól sötétlett: a nyárfák és seregélydúcok hosszú árnyékai végighúzódtak az egész utcán, a templom árnyéka pedig – fekete és félelmetes – szélesen terült el és beborította Gyugya kapuját meg a ház felét. A környék néptelen és csendes volt. Az utca végéről olykor-olykor alig hallható zeneszó hangzott; bizonyára Aljoska játszott a harmonikáján.

A templomfal mellett az árnyékban valaki járt, de nem lehetett megállapítani, ember-e, tehén-e, vagy talán egyik se, csak valami nagy madár surrog a lombok között. De az árnyékból egyszerre csak kilépett egy alak, valamit mondott férfihangon, aztán eltűnt a templom mellett húzódo mellékutcácskában. Valamivel később a kaputól vagy két ölnyire egy másik alak bukkant fel; a templom irányából jött egyenesen a kapu felé, s mikor észrevette a kis lócán ülő Szofját, megállt.

– Varvara, te vagy az? Csak nem?

– És ha én vagyok?

Varvara volt az. Egy percig csak álldogált, aztán odament a kis lócához és leült.

– Hol jártál? – kérdezte Szofja.

Varvara nem felelt.

– Csak aztán bajba ne kerülj, menyecske – mondta Szofja.

– Hallottad, hogy Masenykát lábbal tiporták, kötőfékkal ütötték? Jó! vigyázz, nehogy te is ilyen sorsra juss.

– Bánom is én.

Varvara a kendőjébe nevetett, és suttogva mondta:

– A pópa fiával sétáltam.

– Ostobaságokat fecsegsz.

– Bizonyisten.

– Az bűn! – suttogta Szofja.

– Hadd legyen... Mit bánom én! Ha bűn, hát bűn. Inkább a pusztító villámcsapás, mint ilyen élet. Fiatal vagyok, egészséges, a férjem pedig púpos, undorító, durva, rosszabb annál az átkozott Gyugyánál is. Lánykoromban koplaltam, sose laktam

jól, mezítláb jártam, Aljoska gazdagsága kísértésbe ejtett, engedtem a csábításnak – és rabságba kerültem, mint hal a varsába; szívesebben hálnék egy kígyóval, mint ezzel a rühes Aljoskával. Hát a te életed? A te Fjodorod elkergetett téged a gyárból az apjához, ő meg mással éli világát; a kisfiadat elvették tőled, és rabságba adták. Robotolsz, akár egy ló, és soha jó szót nem hallasz. Inkább egész életében lány maradjon az ember, inkább félrubelesekkel fogadjon el a pápa fiától, könyöradományokat gyűjtsön, inkább a kútba ugorják...

– Ez bűn! – suttogta újra Szofja.

– Bánom is én.

Valahol a templom mögött megint rázendített a szomorú dalra ugyanaz a három hang: két tenor és egy basszus. És a szavakat megint nem lehetett érteni.

– Korhelyek... – nevette el magát Varvara.

És kezdte suttogva mesélni, hogy ő éjszakánként a papfiúval sétálgat, és miket mond az neki, és milyen barátai vannak, és hogy ő – Varvara – az átutazó hivatalnokokkal és kupeckekkel hogy szokott mulatni.

A szomorú daltól kedve támadt az embernek a szabad élethez, Szofja nevetni kezdett, bűnnek is, veszedelmesnek is, édesnek is tetszett neki, hogy hallgatja, irigységet érzett, és sajnálta, hogy ő maga is nem követett el bűnöket, mikor még szép és fiatal volt...

A vén templom tornyában éjfélre harangoztak.

– Ideje lefeküdni – mondta Szofja és felállt. – Nehogy Gyugya észrevegye távollétünket.

Mindketten csöndesen bementek az udvarba.

– Én elmentem, hát nem hallottam, mit beszélt ez még Masenykáról – mondta Varvara, miközben megvetette ágyát az ablak alatt.

– Azt mondta, hogy Masenyka börtönben halt meg. Mert hogy megmérgezte a férjét.

Varvara lefeküdt Szofja mellé, elgondolkozott és halkán mondta:

– Én elpusztítanám az én Aljoskát, csöppet se sajnálnám.

– Micsoda ostobaságokat beszélsz, az istenért.

Mikor Szofja már majdnem elaludt, Varvara hozzábújt, és a fülébe súgta:

– Pusztítsuk el Gyugyát és Aljoskát!

Szofja megremegett, és nem szólt semmit, aztán kinyitotta a szemét, és sokáig mereven bámult a mennyezetre, pillája se rebrent.

– Megtudják az emberek.

– Nem tudják meg. Gyugya már öreg, ideje, hogy elpatkoljon, Aljoskáról meg majd azt hiszik, hogy a sok ital ölte meg.

– Félek... Isten megbüntet.

– Bánom is én...

Egyikük sem aludt, némán töprengtek.

– Fázom – mondta Szofja, és minden ízében remegni kezdett. – Úgy látszik, már nemsokára virrad... Alszol?

– Nem... Ne hallgass rám, galambocskám – suttogta Varvara. – Haragszom rájuk, az átkozottakra, és magam se tudom, mit beszélek. Aludj, mert már hamarosan megvirrad... Aludj...

Mindketten elhallgattak, lecsillapodtak, s néhány perc múlva elaludtak.

Legkorábban az öregasszony ébredt fel. Fölkeltette Szofját, és mindketten kimentek megfejni a teheneket. Megjött a púpos Aljoska, teljesen elázva, harmonika nélkül; a térde és melle csupa homok és szalma volt – nyilván elesett útközben hazafelé. Tántorogva ment a fészkerhez, azonmód, vetkezetlenül egy szánkóba feküdt, és tüstént horkolni kezdett. Mikor a felkelő nap ragyogó fényétől megcsillant a templom keresztje, szikráztak az ablakok, s végig az udvaron, a harmatos fűvön a fák meg a kútgép vetette árnyékok húzódtak, Matvej Szavvics felugrott, és sürögni-forogni kezdett.

– Kuzka, kelj fel! – kiáltotta. – Ideje befogni! Gyorsan!

Kezdődött a reggeli jövés-menés, zűrzavar. Egy fiatal zsidóasszony, barna, fodros kendőben, lovat vezetett az udvarba, itatni. Panaszosan csikorgott a kútgém, koppant a vödör... Kuzka álmosan, bágyadtan, harmattal lepve ült a szekéren, lomhán öltötte fel kabátkáját, hallgatta, amint a vederből a víz a kútba loccsan, és megdidergett a hidegtől.

– Nénő! – kiáltotta Matvej Szavvics Szofjának – A csomagokat a legényemnek, hogy mehessen befogni.

Ugyanekkor Gyugya is kikiáltott az ablakból:

– Szofja, a zsidóasszonytól kérd el az egy kopejkát az itatásért. Hogy ideszoktak a koszosok!

Az utcán juhok futkostak ide-oda és bégettek; asszonyok kiáltoztak a pásztorra, az meg fújta sípját, pattogtatta ostorát, vagy felelgetett nekik rekedt, öblös, mély hangon. Három birka befutott az udvarra, nem találták a kaput, s a kerítést döfködték. A zajra Varvara is felébredt, ölébe kapta az ágynevet, és indult a ház felé.

– Legalább a birkákat kihajtanád! – kiáltott rá anyósa. – Nagyságos asszony!

– Hát még mit nem! Jut eszembe nektek, hitvány népségnek, dolgozni – mormogta Varvara, és eltűnt a házban.

Megkenték a kocsikerekeket, és befogták a lovakat. A ház-

ből kilépett Gyugya, kezében számlákkal, leült a tornáclépcsőre, és kezdte kiszámítani, mennyi jár neki az átutazótól a szállásért és az itatásért.

– A zabot nagyon drágán számítod, apó – mondta Matvej Szavvics.

– Ha drága, ne vegyél. Nem kényszerítünk rá, kupec.

Mikor az utasok a kocsához mentek, hogy felüljenek és elrobogjanak, egy percre feltartóztatta őket valami: Kuzka sapkája elveszett.

– Hova tetted azt a sapkát, te disznó! – förmedt rá Matvej Szavvics haragosan. – Hol az a sapka?

Kuzka rémülettől eltorzult arccal szaladgált a kocsi körül, aztán, mivel ott nem találta, a kapuhoz futott, onnan a fészker alá. Az öregasszony meg Szofja segített neki keresni.

– Kitépem a füledet! – ripakodott rá Matvej Szavvics. – Gazfickó!

Előkerült a sapka a kocsifenékből. Kuzka a kabátujjával lekefélte róla a szénaszálakat, fejébe nyomta, és bátortalanul, még mindig rémült arccal, mintha attól félne, hogy hátulról rávernek, felmászott a kocsira. Matvej Szavvics keresztet vetett, a legényke megrántotta a gyeplőt, a kocsi elindult, és kigördült az udvarról.

Az amuri kozákok feleségei és gyermekei

SZÁMÚZETÉSBEN

Az öreg Szemjon, akit Jóeszű néven ismertek, meg egy fiatal tatár, akinek nevét senki sem tudta, kinn üldögéltek a folyóparton rőzsetűz mellett; a többi három révész a kunyhóban tartózkodott. A hatvan év körüli, sovány és fogatlan, de széles vállú és még magabíró Szemjon részeg volt; már régen bement volna aludni, de zsebében félliteres üveget rejtegetett, és félt, hogy a legények kérni fognak a pálinkájából. A tatár beteg volt, honvágy epeztette, rongyaiba burkolózott, és arról beszélt, hogy milyen jó odahaza Szibírszk kormányzóságban, meg hogy felesége, aki otthon maradt, milyen szép és okos asszony. Ez a fiatal tatár legfeljebb huszonöt éves lehetett, s most, a rőzsetűz világánál, sápadt, bánatos arcával olyan volt, mint egy kisfiú.

– Hát ez itt persze nem mennyország – mondta a Jóeszű.
– Magad is láthatod: víz, kopár partok, körös-körül agyag... és más semmi... Már húsvét is régen elmúlt, s a folyón még zajlik a jég, reggel még hó esett.

– Jaj, nagyon rossz ez! Nagyon rossz! – mondta a tatár, és rémülten nézett körül.

Vagy tíz lépésnyire a sötét, hideg folyó hömpölygött, zúgott, csapkodta a szaggatott, agyagos partot, és rohant valahova a távoli tengerbe. Szorosan a part mellett nagy dereglye sötétlett, amelyet a révészek „karbász”-nak neveznek. Messze a túlsó parton fel-felvillanó tűzcsíkok kígyóztak: a múlt évi fűvet égették odaát. A kígyózó fénycsíkokon túl megint csak sötétség. Hallatszott, amint a jégdarabok a dereglyének verődnek. A levegő nyirkos és hideg...

A tatár felnézett az égre. Itt is tömérdek csillag, ugyanúgy, mint odahaza, körös-körül ugyanolyan feketeség, de valami mégis hiányzik. Otthon, a szibírszki kormányzóságban egyáltalában nem ilyenek a csillagok, és nem ilyen az ég.

– Nagyon rossz ez, nagyon rossz! – ismételte.

– Majd megszokod! – mondta a Jóeszű, és elnevette magát.
– Most még fiatal vagy és oktondi, még a tej sem száradt fel az ajkadról, hát balgaságodban azt hiszed, hogy nincs a világon nálad szerencsétlenebb ember, de eljön az idő, amikor majd azt mondod: adná az Isten, hogy mindenkinek ilyen élete legyen! Nézz rám. Úgy egy hét múlva elolvad a jég, akkor itt megindítjuk a kompjáratot, ti valamennyien szerteszéledtek, szétnéztek Szibériában, én meg itt maradok, és kezdek jönni-menni egyik parttól a másikig. Így jövök-megyek már huszonkét esztendeje. Éjjel-nappal. A csuka, a fehér lazac a víz alatt, én meg a vízen. És hálát adok Istennek. Semmit sem kívánok. Adja Isten, hogy mindenkinek ilyen élete legyen.

A tatár rózsét tett a lángba, és közelebb húzódott a tűzhöz.
– Apám nagybeteg – mondta. – Ha meghal, anyám és feleségem eljön ide. Megígérték.

– És minek neked anya meg feleség? – kérdezte a Jóeszű. – Butaság az egész, testvér. Az ördög incselkedik veled, hogy a nehézség rágja ki... Te csak ne hallgass rá, az átkozottra. Ne engedd, hogy legyőzzön. Ha az asszonyról duruzsol, csak azért is feleld neki: nem kell! Ha a szabadságról beszél, makacsold meg magad – nem kell! Semmi sem kell! Nincs se apa, se anya, se feleség, se szabadság, se ház, se tanya! Semmi sem kell, hogy a kórság álljon beléjük!

A Jóeszű húzott egyet a palackból és folytatta:

– Én, barátom, nem afféle közönséges muzsik vagyok ám, nem akármilyen szedett-vedett fajta. Diakónus fia vagyok én. Kurszkban, amikor szabadon éltem, zakóban jártam, most meg odáig jutottam, hogy képes vagyok a csupasz földön aludni és füvet zabálni. És adja Isten, hogy mindenkinek ilyen élete legyen. Nekem semmi sem kell, senkitől sem félek, és úgy érzem, hogy nincs nálam gazdagabb és szabadabb ember. Mikor ideküldtek Oroszországból, mindjárt az első naptól fogva megmakacsoltam magam: semmit sem akarok! Az ördög egyre a feleségemről, a családomról, a szabadságról beszélt, én meg azt feleltem neki: semmi sem kell! Állhatatos maradtam, és most, mint látod, jól élek, nem panaszkodom. De aki engedékeny az ördög iránt, és csak egyszer is meghallgatja, az elveszett, nincs számára menekvés: feje búbjáig süllyed a mocsárba, és nem tud kievickélni belőle. De ez nemcsak a buta muzsikra áll, hanem a nemesi származású és tanult emberekre is. Vagy tizenöt évvel ezelőtt egy uraságot száműztek ide Oroszországból. Ott a fivérellel nem tudott megosztózni, és valamit belehamisított a végrendeletbe. Azt mondták róla, hogy herceg vagy báró, de lehet, hogy egyszerűen csak hivatalnok, ki tudhatja! No, megérkezett ide, és az volt az első dolga, hogy Muhortyinszkban házat és földet vásárolt magának. „Én – azt mondja – a magam munkájával akarom a kenyereket megkeresni, arcom verejtékéven, mert – azt mondja – én most nem úr vagyok, hanem száműzött.” No, gondolom, csak rajta, nagyon derék dolog, Isten segítsen! Akkor fiatal volt még, igyekvő, szorgalmas; kaszált, halászott, hatvan versztát is lovgolt. Csak egy volt a baj: már az első évtől fogva minduntalan elutazott Girinóba, a postahivatalba járogatott. Néha, amint vittem a kompon, felsóhajtott: „Áááh, Szemjon, olyan régen nem küldtek nekem hazulról pénzt!” – „Nem kell pénz, Vaszilij Szergejevics – mondom. – Minek az? Ne gondoljon többé a múltra, felejtse el, mintha sose lett volna, mintha csak

álmodta volna, és kezdjen új életet. Ne hallgasson az ördögre – mondom –, nem vezet az jóra, akasztófára juttatja a végén... Most pénzt szeretne – mondom – kis idő múlva majd valami mást akar, aztán megint mást, aztán újra meg újra. Ha az a kívánsága, hogy boldog legyen – mondom –, akkor ne legyen semmi kívánsága. Ez a legfontosabb... Mert – mondom –, ha a sors ilyen kegyetlenül bánt velünk, akkor nincs értelme irgalmat könyörögnünk tőle és lábaihoz borulni, akkor nézzük le és nevéssük ki. Hiszen ő is kinevet bennünket.” Így beszéltem én annak az úrnak... Vagy két évvel később áthoztam a kompon erre a partra, ő meg egyre dörzsölgette a kezét és nevetett. „Megyek Girinóba – azt mondja –, a feleségem elé. Vagyódott utánam, hát ideutazott. Édesem, jóságosom.” Örömeiben még a lélegzete is elakadt. Egy nap múlva jön is vissza a feleségével. Fiatal, szép hölgy, fején kalap, karjában csecsemő leányka. Körülötte tömérdek poggyász. Az én Vaszilij Szergejevicsem szüntelen körülötte forgolódik, nem tud betelni a látásával, nem győzi dicsérni. „Hát igen, Szemjon barátom, Szibériában is lehet élni!” No, gondolom, jól van, csak ne nagyon örvendezz. És attól fogva csaknem minden héten berándult Girinóba tudakozódni, nem jött-e pénze Oroszországból. „A feleségem – azt mondja –, az én kedvemért itt, Szibériában feláldozza a fiatalságát, szépségét, megosztja velem keserű sorsomat, hát – azt mondja – kötelességem, hogy amikor csak tehetem, örömet szerezzek neki...” Hogy feleségének minél több alkalmat nyújtson szórakozásra, hivatalnokokkal és mindenféle jöttment alakokkal kötött ismeretséget. Ezt az egész társaságot persze etetni-itatni kellett, és zongora is kellett, meg borzas szőrű ölebecske a díványra, hogy pusztulna el a fajtája... Egyszóval fényűzéssel vette körül az asszonyt, kényeztette. De az nem sokáig maradt mellette. Mitévő lett volna itt? Mindenütt csak agyag, víz, nagy hideg, főzeléknek, gyümölcsnek híre sincs; az emberek mind tanulatlanok és részegesek, durva modorúak, ő pedig elkényeztetett, fővárosi úrhölgy... Hát persze, unatkozott. És mi tagadás, már a férje sem úriember, csak száműzött – nem valami nagy tisztesség. Vagy három évvel később, emlékszem, éppen Nagyboldogasszony ünnepe előtti éjszaka – kiáltoznak a túlsó parttól. Átmegyek a komppal, nézem, hát a nagyságos asszony az, fülig beburkolózva, vele pedig egy fiatal úr, az egyik hivatalnok. Trojkán... Átszállítottam őket az innenső partra, itt felültek a kocsira – azzal úgy eltűntek, mintha soha itt se lettek volna. Jóformán meg se nézhettük őket. Reggel felé Vaszilij Szergejics vágta ide lóhalálába. „Szemjon, nem errefelé hajtotta el a feleségem egy szemüveges úrral?” – „De bizony erre

– mondom –, keresheted, akár a szelet a mezőn.” Utánuk iramodott, öt teljes napon át rohant a nyomukban. Azután, mikor visszavittem a túlsó partra, levetette magát a kompra, fejét a deszkához verdeste és vonított. „Hát bizony – mondom –, így van ez.” Elnevettem magam és emlékeztettem: „Szibériában is lehet élni.” Arra ő még erősebben ütögette fejét a deszkához... Röviddel ezután mindenáron szerette volna visszanyerni a szabadságát. A felesége Oroszországban ment, hát ő is odakíváncozott, hogy lássa az asszonyt, és visszavegye a szeretőjétől. És ettől fogva, barátocskám, majdnem minden nap hol a postára szaladgált, hol a városba, a parancsnokságra. Egyre írta, küldözgette a kérvényeket, hogy kegyelmezzenek meg neki, engedjék hazatérni, mondogatta is, hogy csak sürgönyökre vagy kétszáz rubelt költött. Földjét eladta, házát elzalogosította. Megőszült, meggörnyedt, sárgás lett az arca, mint a tüdőbajosoké. Miközben beszélt az emberrel, egyre csak khe-khe-khe... a szeme meg csupa könny. Vagy nyolc éven át kínlódott így a kérvényeivel, hanem most megint felélénkült, jókedvű lett: újra van kit kényeztetnie. Merthogy, tudod, a kislánya felnövekedett. Csak nézi, gyönyörködik benne, nem tud betelni a látásával. Hát szó se róla, szemrevaló lányka, fekete szemöldökű, szép, amellettt ügyes, fürge. Az apja minden vasárnap elmegy vele Girinóba, a templomba. A kompon mindig szorosan egymás mellett állnak, a kislány nevet, az apja le nem veszi róla a szemét. „Igen, Szemjon – azt mondja –, Szibériában is lehet élni. Szibériában is lehet boldog az ember. Nézd csak – azt mondja –, micsoda lányom van nekem! Tán ezer versztányira sincs párja.” – „A lány csakugyan szép – mondom –, az szentigaz...” De magamban ezt gondolom: „No, várj csak... Fiatal ez a lány, majd pezseg a vére, élni szeretne, de hát miféle élet az itteni?” Aztán, testvér, a lány kezdett búslakodni... Sorvadt, sorvadt, egyre bánkódott, emésztette magát, végül beteg lett, s most már alig áll a lábán. Tüdővész... Nesze neked, szibériai boldogság, a tűz égesse meg, nesze neked: „Szibériában is lehet élni...” Vaszilij Szergejevics most folyton orvosok után szaladgál, és viszi őket a lányához. Mihelyt meghallja, hogy valahol kétszáz vagy háromszáz versztányira felbukkan egy orvos vagy kuruzsló – már megy is érte. Szörnyű sok pénz ment el orvosokra, pedig szerintem azt a pénzt már jobb lett volna elinni... A lány úgylát meghal. Egész biztos meghal, akkor pedig az apja végképp elveszett. Bánatában felakasztja magát, vagy elszökik Oroszországba – tudjuk, hogy szokott ez lenni. Megszökik, elfogják, aztán ítélet, kényszermunka, megismerkedik a korbáccsal...

– Jól van az, jól – mormogta a tatár hideglelősen dideregve.

– Mi van jól? – kérdezte a Jóeszű.

– A feleség meg a kislány... Hadd jöjjön a kényszermunka, a bánat, de legalább látta a feleségét is, a lányát is... Azt mondd, semmi se kell. De a semmi – rossz! A felesége három évig élt vele – ezt Isten ajándékozta neki. Semmi – az rossz, de az a három év – jó volt. Hogy lehet ezt nem érteni?

A tatár reszketett; erőlködve kereste az orosz szavakat, és akadozva kezdte: Isten ne adja, hogy az ember idegenben beteg legyen, meghaljon, s a hideg, nyirkos földre temessék; meg azt is mondta, hogy ha a felesége eljönne hozzá, ha csak egy napra is, ha csak egy órára is – ezért a boldogságért ő kész lenne bármilyen kínokat elviselni, és még hálát is adna Istennek. Inkább egyetlen napig tartó boldogság, mint semmi.

Ezután megint arról beszélt, milyen szép és okos a felesége, majd, mindkét kezével fejéhez kapva, sírva fakadt és bizonygatta Szemjonnak, hogy ő nem követett el semmit, hamis vád alapján sújtja a büntetés. Két fivére és nagybátyja lovakat kötöttek el egy muzsiktól, akit félholtra vertek, a bíróság pedig lelkiismeretlen, igazságtalan ítéletet hozott, amelynek értelmében mindhárom fivért Szibériába küldték, de a nagybátyja, aki gazdag ember, otthon maradt.

– Ma-a-ajd megszokod! – jelentette ki Szemjon.

A tatár elhallgatott, és kisírt szemével a tűzbe meredt: arca értetlenséget és rémületet fejezett ki, mintha még mindig képtelen volna felfogni, miért van ő itt, ezen a sötét, nyirkos parton, idegen emberek között – miért nem a szibírszki kormányzósgban. A Jóeszű a tűz mellé feküdt, valamin elmosolyodott, és halkán rázendített egy nótára.

– Mi öröme van annak a lánynak az apjából? – szólalt meg kis idő múlva. – Az szereti őt, vigaszt leli benne, annyi bizonyos; de hát testvér, az se ér ám semmit: kemény az öreg, szigorú. Fiatal lányoknak pedig nem szigorúság kell... Kedveskedés kell azoknak, meg hehehe meg hahaha, szagosvíz, pomádék. Úgy ám... Hej-haj! – sóhajtott Szemjon, és nehézkesen feltápaszkodott. – Mind elfogyott a pálinka, hát szóval, ideje aludni. Mi? Én megyek, testvér...

A tatár, mikor egyedül maradt, rózsét vetett a tűzre, lefeküdt, a lángokba bámult, és egyre csak szülőfaluja meg a felesége járt az eszében; ha az asszony idejöhethetne csak egy hónapra, egy napra... aztán, ha akar, vissza is utazhat! Jobb egy hónap, még egy nap is, mint a semmi. De ha a felesége szavának áll és csakugyan eljön, hol fog itt lakni? Hogyan gondoskodják ő az ellátásáról?

– Ha az embernek nincs mit ennie, hogy tartsa fenn az életét? – kérdezte a tatár fennhangon.

Ő most éjjel-nappal dolgozott az evezővel, s munkájáért csak napi tíz kopejkát fizettek neki; igaz, hogy az utasok szoktak teáralvót, pálinkáralvót adni, de a legények az egész jövedelmet elosztották egymás közt, s a tatárnak semmit sem adtak, csak kinevették. Ő pedig nélkülözött, éhezett, fázott és félt... Most, amikor minden tagja fáj, egész teste reszket, jó lenne bemenni a kunyhóba, és lefeküdni aludni. De ott nincs mivel takarózni, és még hidegebb van, mint a parton; itt sincs mivel takarózni, de legalább rőzsét lehet égetni.

Egy hét múlva, mikor a víz lepad és itt kompjáratot indítanak, Szemjonon kívül már egyetlen révészre sem lesz szükség, s akkor a tatárnak faluról falura járva kell alamizna-munkát könyörögnie. Felesége még csak tizenhét éves, szép, elkényeztetett, félénk — talán bizony ő is a falvakat járja fedetlen arccal, és alamiznáért könyörögjön? Nem, erre még gondolni is iszonyatos...

Már pirkadt; világosan látni lehetett a dereglyét, a fűzbokrokat a vízen, meg a hullámokat, hátrapillantva pedig az agyagos szakadékot, lent a barna szalmával fedett kunyhót, feljebb pedig a falusi házakat. A faluban már kukorékoltak a kakasok.

A vörhenyes, agyagos szakadék, a dereglye, a folyó, az idegen, rosszlelkű emberek, a hideg, az éhség, betegség — mindez talán nem is valóság. Lehet, hogy csak álom az egész — gondolta a tatár. Érezte, hogy alszik, hallotta saját horkolását... Hát persze, otthon van ő a szibírszki kormányzóságban, s csak nevének kell szólítania a feleségét, rögtön válaszolni fog... A szomszéd szobában pedig ott az anyja... Hanem micsoda szörnyű álmai vannak néha az embernek! Mire való ez? A tatár elmosolyodott, és kinyitotta szemét. Miféle folyó ez? A Volga? Esett a hó.

— Hahó-ó-ó! — kiáltott valaki a túlsó partról. — Karbá-á-sz!

A tatár felocsúdott, és bement felébreszteni társait, hogy át-evezzenek a túlsó partra. A révészek menet közben kapkodták magukra rongyos bekecsüket, és rekedt, álmos hangon szitkozódva, a hidegtől dideregve jelentek meg a parton. Most, alvás után, a metsző hideget árasztó folyó szemlátomást visszataszítónak és félelmetesnek tűnt a szemükben. Lomhán ugrottak a dereglyébe... A tatár és a három révész megfogta a hosszú, széles lapátú evezőket, amelyek a homályban a rák ollójára emlékeztettek. Szemjon hasmánt nekidőlt a hosszú kormányrúdnak. A túlsó partról meg ezalatt egyre kiáltozott valaki, kétszer revolverlővést is adott le, nyilván azt hitte, hogy a révészek alszanak, vagy elmentek a faluba, a kocsmába.

— Jól van már, ráérsz! — mondta a Jócszú olyan ember hang-

ján, akinek meggyőződése, hogy ezen a világon teljesen szükségtelen sietni, mert, mint mondani szokta: hiába, azzal se jutunk semmire.

A nehéz, esetlen dereglye elmozdult a parttól, és megindult a fűzfabokrok között, s hogy nem egy helyben áll, hanem halad, azt csak arról lehetett észrevenni, hogy a fűzek lassan visszafelé mentek. A révészek egyidejűen, ütemesen eveztek; a Jóeszű hasmánt feküdt a kormányon, s széles ívet írva le a levegőben, lendült a csónak egyik szélétől a másikig. A homályban olyan képet nyújtott ez, mintha az emberek valami vízőzön előtti, hosszú lábú állaton ülnének, s azon úsznának egy hideg, vigasztalan tájon, amelyet az ember néha lidércnyomásos álmaiban lát.

Maguk mögött hagyták a fűzest, s kiérték a nyílt vízre. A túlsó parton már meghallották az ütemes evezőcsapásokat, s felhangzott a kiáltás: „Gyorsabban! Gyorsabban!” Eltelt még vagy tíz perc, amikor a dereglye nehézkesen nekiütődött a révnek.

– Ez meg egyre csak hull és hull! – mormogta Szemjon, letörölve arcáról a havat. – De hogy honnan, azt csak az Isten tudja!

A túlsó parton középtermetű, sovány öregember várt rájuk; rókabekecsben és fehér bárányprem sapkában. Ott állt néhány lépésnyire a lovaktól, mozdulatlanul. Arca mogorva és gondterhelt volt; úgy látszott, mintha emlékezetébe akarna idézni valamit, és haragudnék, hogy emlékezete cserbenhagyja. Mikor Szemjon odament hozzá, és mosolyogva levette sapkáját, azt mondta neki:

– Sietek Anasztaszjevkába. A lányom megint rosszabbul van, és Anasztaszjevkába, úgy hallom, új orvost neveztek ki.

A tarantászt a dereglyére vontatták, aztán elindultak visszafelé. A férfi, akit Szemjon Vaszilij Szergejicsnek szólított, egész úton mozdulatlanul állt, duzzadt száját erősen összeszorította, és mereven egy pontra bámult; mikor a postakocsis engedélyt kért tőle, hogy jelenlétében rágyújthasson – nem felelt, mintha nem is hallotta volna a kérdést. Szemjon pedig, hasmánt fekve a kormányon, gúnyosan mosolyogva nézett rá, és azt mondta:

– Szibériában is lehet élni. Le-e-ehet!

Arcán diadalmas kifejezés ragyogott, mint akinek sikerült bebizonyítania valamit, és örülne, hogy minden pontosan úgy történt, ahogyan ő megjósolta. A rókabekecses ember boldogtalansága, tehetetlensége szemlátomást nagyon megörvendeztette.

– Nem jó most utazni ebben a lucokban, Vaszilij Szergejics

– mondta, mikor a parton befogták a lovakat. – Ha várna még egy-két hetecskét, amíg szárazabb lesz az idő. És egyáltalán nem kellene elutaznia... Hiszen ha volna valami értelme az utazásnak... de hát, tetszik látni, az emberek örökösen utaznak, éjjel-nappal, pedig semmi értelme az egésznek. Igazán!

Vaszilij Szergejics szó nélkül odaadta a borralalót, felült a tarantászra és elhajtatott.

– Itt van e... doktorért vágat! – mondta Szemjon megborzongva a hidegtől. – Hát csak keress igazi orvost, érd utol a szelet a mezőn, csípd el az ördögöt a farkánál fogva, a nehézség cifrázzon ki! Miféle csudabogarak vannak. Uram, irgalmazz bűnös fejemnek!

A tatár Szemjonhoz lépett, gyűlölettel és undorral nézett rá, aztán reszketve és akadozó beszédébe tatár szavakat keverve így szólt:

– Ó jó... jó, te pedig rossz vagy! Rossz! Az úr jó lélek, nagyon jó lélek, te pedig, mint a vadállat... rossz! Az úr él, te döglött vagy!... Isten arra teremtette az embert, hogy éljen, öröme is legyen, bánata is legyen, keserősége is legyen, de neked nem kell semmi, akkor hát te nem vagy élő, kő vagy, agyag! A kőnek nem kell semmi, neked sem kell semmi... Kő vagy, és Isten nem szeret téged, de az uraságot szereti!

Mindnyájan nevettek; a tatár megvetően összeráncolta szemöldökét, legyintett, aztán rongyaiba burkolózva a tűzhöz ment. Szemjon és a révészek bevánszorogtak a kunyhóba.

– Hideg van – mondta az egyik rekedten, és elterült a nyirkos agyagföldre hintett szalmán.

– Bizony, nincs meleg – felelte a másik. – Kutya élet ez!

Mindnyájan lefeküdtek. A nagy szélben kinyílt az ajtó, s a kunyhóba hópelyhek repültek. Senkinek sem akarózott felkelnie, hogy becsukja az ajtót: fáztak és fáradtak voltak.

Gold (nanáj) csónak a Szungaron

– De nekem jó így – jelentette ki Szemjon, mielőtt elaludt.
– Adja Isten, hogy mindenkinek ilyen élete legyen.
– Te hétpróbás gazember, téged még az ördög sem visz el. –
Az udvarról üvöltöző hang hallatszott, mintha kutya vonítana.
– Mi ez? Ki az ott?
– A tatár sír.
– Ugyan, credj... Csodabogár!
– Ma-a-ajd megszokja! – mondta Szemjon, és nyomban elaludt.
Hamarosan a többiek is elaludtak. És az ajtót senki se csukta be.

GYILKOSSÁG

A Progonnaja állomáson éjjeli istentiszteletet tartottak. Az arany alapú, élénk színű, hatalmas ikon előtt ott álltak egymáshoz zsúfolódva a vasutasok feleségestül, gyermekestül meg a közelben, a vasútvonal mentén dolgozó favágók és fűrész-munkások. Némán álltak, megigézte őket a gyertyafény, elnémította őket a hóvihar vonítása, amely hirtelen támadt fel odakünn, pedig másnap Gyümölcsoltó Boldogasszony napja következett. Az öreg vegenyapinói pópa tartotta az istentiszteletet, a kántor és Matvej Tyerehov énekelt.

Matvej arca fénylett az örömtől, éneklés közben a nyakát nyújtogatta, mintha fel akarna röppenni. Tenor hangon énekelt, a kánont is édességes, szívreható tenor hangon énekelte. Amikor az *Arkangyal szózatához* értek, már úgy hadonászott, mint egy karnagy, s miközben igyekezett alkalmazkodni a kántor öreges, tompa basszusához, szokatlanul kicifrázta a dallamot; látszott az arcán, hogy nagyon elégedett magával.

De hát az éjjeli istentisztelet véget ért, az emberek némán széteszlottak, megint sötét és kihalt lett minden, s az a fajta csend uralkodott el, ami csak a szántóföldek közé ékelt vagy erdőben búslakodó állomásokon szokott, amikor csak a szél vonítása hallik, más semmi, s az embernek a lelkére telepedik a teljes kihaltság, a lassan csordogáló élet mélabúja.

Matvej az állomás közelében lakott, az unokabátyja kocsmájában, de nem volt kedve hazamenni. A restiben üldögélt a pultnál és a pincérnek mesélt csendesen:

– Minekünk ám külön énekkarunk volt a csempegyárban. S hiába voltunk csak egyszerű munkások, nagyon, de igen szépen tudtunk énekelni. Gyakran hívtak minket a városba is, s amikor Ioann vikárius istentiszteletet méltóztatott tartani a Szentháromság-templomban, a püspöki énekkar ült a kórus

jobb oldalán, mi meg a balon. De a városban mégis felpanaszolták nekünk, hogy hosszan énekelünk. Azt mondták, ezek a gyáriak húzzák-vonják, mint a rétestésztát. Van benne valami, mert az András-napi böjti dicséretet hétkor kezdtük, tizenegy után fejeztük be; előfordult bizony, hogy éjjel egy volt, mire hazaértünk a gyárba. Azok voltak a szép idők! – sóhajtott fel. – De még milyen szépek, Szergej Nyikanorics! Itt meg, a szülői házban, semmi örömem. A legközelebbi templom öt versztányira, amilyen gyenge lábon áll az egészségem, el se jutnék odáig, ráadásul énekesek sincsenek. Otthon nincs egy szikra nyugalom se, minden áldott nap csak a lárma, a káromkodás, a mocskok. Mind egy tából eszünk, mint a parasztok, a káposztaleves teli van svábbogárral... Csak az Isten egy kis egészséget adna, úgy elmennék innen, Szergej Nyikanorics, hogy még!

Matvej nem volt még öreg, a negyvenötödik évében járt, de beteges volt a külseje, az arca csupa ránc, ritkás, áttetsző szakálla már teljesen ősz, ettől sok évvel öregebbnek látszott. Halakán, szüneteket tartva beszélt, ha köhögni kezdett, a melléhez kapott, a pillantása nyugtalan, riadozó lett ilyenkor, mint a hipochondereké. Sose mondta meg egyértelműen, mije fáj, viszont szerette hosszan elmesélni, hogy a gyárban egyszer megemelte magát egy nehéz ládával, s ettől szaggatása támadt, s emiatt ott kellett hagynia a csempegyárat, s hazajönni a szülőfalujába. De hogy mi az a szaggatás, azt nem bírta elmagyarázni.

– Bevallom, nem szeretem az unokabátyámat – folytatta, miközben teát töltött magának. – Bűn megítélni, hiszen öregebb nálam, s félem is emiatt az Istent, de alig bírom elviselni. Rátarti, kegyetlen ember, káromkodós, a bőrét lenyúzza a rokonainak meg a munkásainak, s nem jár gyónni. Múlt vasárnapon is megkérleltem szelíden: „Édes bátyám, menjünk el Pahomovóba vecsernyére!” „Nem megyek! – azt mondta erre. – Kártyás az ottani pópa.” Ide se jött el máma, mert hogy a vegyenyapínói pópa dohányzik és vodkázik. Nem szereti a papokat! Maga tartja az istentiszteletet, litániát, vecsernyét mond, a nővére az énekkar. „Imádkozzunk az Úrhoz!” – mondja a bátyám, a nővére meg ráfeleli azon a sipító pulykahangján: „Uram, irgalmazz!”... Nagy bűn ez, úgy bizony! Minden áldott nap elmondom neki: „Édes bátyám, térjen észre, szálljon magába!” De falra hányt borsó az egész.

Szergej Nyikanorics, a pincér, kitöltött öt pohár teát, és tálcán bevitte a hölgyterembe. Alighogy belépett, fölharsant az ordítás:

– Hogy adod fel azt a teát, te disznó?! Még ehhez sem értesz?!

Az állomásfőnök hangja volt. Félénk habogás hallatszott válaszként, aztán megint kiáltás, haragosan, nyersen:

– Takarodj innen!

A pincér zavartan kihátrált.

– Volt idő, amikor grófokat, hercegeket szolgáltam ki – szólalt meg csöndesen –, most meg, lássa, még a teát se tudom föladni... A pópa meg a hölgyek előtt gorombított le.

Szergej Nyikanoricsnak valaha sok pénze volt, s egy fontos vasúti csomóponton, az egyik kormányzósági városban volt restije. Frakkot viselt akkor, meg aranyórája volt. De rosszra fordult a sorsa, a pénzét mind elherdálta a drága kiszolgálásra, a személyzet meglopta, lassanként tönkrement, így aztán átköltözött egy másik állomásra, egy csendesebbre; itt meg a felesége szökött el, s magával vitte minden ezüstjét, így aztán jött a harmadik állomás, a legrosszabb, ahol már nem is szolgáltak föl meleg ételt. Aztán a negyedik. Szergej Nyikanorics sűrűn váltogatta a helyét, mind mélyebbre süllyedt, így jutott el végre a Progonnaja állomásra, itt aztán már csak teát, olcsó vodkát szolgált föl, harapnivalóként pedig keménytojást s valami rágós kolbászfélét, aminek kátrányszaga volt, s amit nagy gúnyosan muzikuskolbásznak hívtak. A feje búbja kopasz volt, kékese szeme düllelt; sűrű, dús pakompartot viselt, amelyet gyakran fésülgetett a kis zsebtükrébe nézegetve. Állandóan nyomasztotta a múlt, sehogy se bírt hozzászokni a muzikuskolbászhoz, az állomásfőnök gorombaságához, a parasztkozhoz, akik alkudoztak, pedig az ő véleménye szerint a restiben ez éppoly illetlenség, mint a patikában. Szégyellte a szegénységét, a megalázottságát, s ez a szégyen volt élete legfőbb értelme.

– Késik idén a tavasz – mondta Matvej, kifelé fülelve. – Jobb is, nem szeretem a tavaszt. Igen nagy a sár olyankor. Hiába áll a könyvekben, hogy a tavasz a madárdal, a napsütés, mi abban a jó? A madár csak madár, azzal vége. Szeretem a jó társaságot, odahallgatni az emberekre, ahogy a lerégióról beszélgetnek, vagy valami szépet énekelni kórusban, de hogy csalóányok meg virágok, Isten ments!

Aztán megint rákezdte a csempegyárat meg az énekkart, de a sárba tiport Szergej Nyikanorics sehogy se tudott magához térni, hát mindegyre a vállát vonogatta és magában dörmögött valamit. Matvej elköszönt hát és hazament.

Nem volt fagy, a tetőkön már olvadt a hó, mégis nagy pelyhekben hullott a hó: csak úgy kavargott a levegőben, fehér felhői egymást kergették az út felett. A vasútvonal két oldalán a tölgyest alig világította meg a hold, amely messze fönt a felhők közt bujdosott; komoran, elnyújtottan nyögtek a fák: rettentéses valami az, amikor erős vihar cibálja őket. Matvej a

vasútvonal mellett ment az úton, kezével az arcát védte, időnként meg-megtaszította hátulról a szél. Hirtelen fölrémlt előtte egy behavazott lovacska, szántalp csikorgott az út puszta kövén, s egy beburkolt fejű parasztot is látni vélt, azt is behavazva, miközben az ostorát pattogatja. Matvej körül nézett, de akkor már se szán, se paraszt, mintha csak álmodta volna az egészet. Szaporázni kezdte, mert maga se tudta, mitől, de megijedt.

Már ott is volt az átjáró, meg a sötét házika, amelyben a bakter lakott. A sorompó fenn, körülötte buckákba gyűlt a hó, a levegőben, mint szombatülni száguldó boszorkányok, hófelhők kavarogtak. A vasútvonalat itt keresztezte egy régi, hajdan nagyforgalmú út, amelyet mind a mai napig országútnak hívnak az ottaniak. Jobbra, az átjáró közelében, éppen az út szélén állt Tyerehov kocsmája, a volt fogadó. Éjszaka annak mindig világított legalább egy ablaka.

Amikor Matvej hazaért, minden szobában, de még a pítvarban is erős tömjénszag terjengett. Jakov Ivanics, az unokabátyja még tartotta az éjjeli istentiszteletet. Az imaszoba elülső sarkában ikonszekrény, benne régi, még a nagyapjuktól rájuk maradt ikonok aranyozott ráámában; kétoldalt mindkét fal teli régi és újdivatú ikonokkal, melyik szekrényben, melyik nem. A földig érő abrosszal letakart asztalon ott állt az Angyali üdvözlés ikonja, mellette ciprusfa kereszt, tömjénfüstölő; sok-sok viaszgyertya. Az asztal mellett térdeplő. Matvej megállt az imaszoba mellett és benézett az ajtón. Jakov Ivanics éppen a térdeplőnél olvasott: Aglaja, a nővére is vele imádkozott; magas, ösztövérvénasszony volt, kék ruhában, fehér kendőben. Dasutka, Jakov Ivanics tizennyolc éves lánya is ott volt: csúf lány volt, szeplős, szokás szerint mezítláb, s egyazon ruhában, amiben estefelé megitta a jószágot.

– Dicsőség az Úrnak, aki megmutatta nekünk a világosság útját! – mondta éppen Jakov Ivanics orrhangon és mélyen meghajolt.

Aglaja kezébe támasztotta az állát és vékony, visítós, elnyújtott hangon énekelni kezdett. Fentről is hallatszott valami vészjósló hang, szinte fenyegetett. A tűz után, ami már nagyon régen történt, senki se lakott az emeleten, az ablakokat be-deszkázták, s a padlógerendák közt üres butéliák görögtek ide-oda. Akkor meg átsüvöltött rajta a vonító szél, aminek olyan hangja volt, mintha valaki a gerendák közt bukdácsolna.

A földszint felét a kocsmá foglalta el, a másikban lakott a Tyerehov-család, ezért aztán az utolsó szóig mindent hallani lehetett, amit a kocsmában a részeg utasok összelármáztak. Matvej a konyha mellett lakott, amelyben egy nagy kemence

volt: amikor még működött a fogadó, minden áldott nap abban sütötték a kenyeret. Ugyanabban a szobában, a kemencesutban aludt Dasutka, mert nem volt saját szobája. Éjszakánként tücsök cirpelt, egerek motoztak a szobában.

Matvej gyertyát gyújtott, olvasni kezdett valami könyvet, amelyet az állomáson szolgálatot teljesítő csendőrtől kapott kölcsön. Míg olvasgatott, csak vége lett az éjjeli istentiszteletnek, s mindenki lefeküdt. Dasutka is. Azonnal hortyogni kezdett, de aztán felriadt, és ásítva azt mondta:

– Matvej bá, ne égesd hiába azt a gyertyát!

– Az én gyertyám – felelte Matvej –, a saját pénzemen vettem.

Dasutka még forgolódott egy kicsit, aztán megint elaludt. Matvej még sokáig üldögélt, nem volt kedve aludni; amint a végére ért az utolsó oldalnak, ceruzát vett elő a ládájából, s beleírta a könyvbe: „Én, Matvej Therehov, elollvastam ezt a könyvet, és a leglyobb azokból, amiket eddig ollvastam, ezért lekötelezőn köszönöm Kuzma Nyikolajev Zsukov, a vasúti csenőrség altisztjének, mert hogy övé ez a felbecstelen könyv.” Udvarias dolognak tartotta, hogy efféléket írjon bele mások könyvébe.

II

Gyümölcsoltó Boldogasszony napján, miután berakodták a postavonatot, Matvej a restiben üldögélt, citromos teát ivott és beszélt. A pincér és Zsukov csendőr volt a hallgatósága.

– Megmondom én, úgy ahogy van – mesélte Matvej –, már gyermekkoromban igen hűséges voltam a lerégióhoz. Még alig voltam tizenkét éves, de már én olvastam a templomban az aznapra rendelt Szentírást, aminek a szüleim igen örültek, s minden nyáron elmentem megboldogult anyámmal zarándoklatra. A többi gyerek dalolászott, rákászott, de én az anyámmal tartottam. Az öregebbek megdicsértek, nekem is igen tetszett, hogy olyan rendes magaviseletű vagyok. Aztán anyám áldásával elkerültem a gyárba, munka után a tenort énekeltem az énekkarunkban, s ez volt nekem a legnagyobb gyönyörűségem. Na persze, vodkát nem ittam, nem dohányoztam, őriztem a testem tisztaságát, az meg tudnivaló, hogy az emberi nem ősellenségének nemigen tetszik, ha valaki ilyen istenfélően él, hát el akart pusztítani a gyalázatos, ezért aztán megzavarta az elmémet, éppen úgy méghozzá, mint most az unokabátyámét. Először is fogadalmat tettem, hogy hétfőnként csak böjtöset eszem, húst egyáltalán nem, s mondhatom, múlt-múlt az idő, s én egyre bolondabb lettem. A szent atyák engedélyezik a szárazkosztot a nagyböjt első hetében vasár-

napig, de aki dolgozik vagy beteg, attól nem bűn, ha megiszik egy pohár teát. De nekem egész vasárnapig egy falat se ment le a torkomon, azután meg az egész böjtben megtagadtam magamtól az olajat, és szerdánként meg péntekenként megint csak nem ettem semmit. Így voltam a kisebb böjtökkel is. A Péter-nap előtti böjtök a munkások csak úgy kanalazták a halas káposztalevest, én meg félrehúzódtam és egy kis kétszersültet rágcáltam el. Persze, minden ember másként bírja, de én elmondhatom magamról, hogy nem volt nehéz a böjtölés, sőt, minél buzgóbb voltam, annál könnyebben böjtöltem. Mert csak a böjt elején kívánja az ember az ételt, aztán hozzászokik a koplaláshoz, egyre könnyebb, a hét végére már rá se ránt, a lába meg úgy elzsibbad, mintha nem a földön, a felhők közt járna. De emellett is mindenféle fogadalmat róttam ki magamra, például éjszakánként fölkeltem és térden imádkoztam, nehéz köveket cipeltem ide-oda, mezítláb álltam ki a hóra, és persze vezeklőláncot is hordtam. Aztán egyszer, éppen gyóntam, hát az jutott eszembe, hogy ez a pópa házasember, böjtszegő, dohányos; hát akkor hogyan gyóntathat, s miféle hatalma lehet rá, hogy föloldozzon, amikor bűnösebb nálam? Én még a böjtös olajtól is eltoltam magam, ő meg tokhalat eszik. Elmentem egy másik pópához, micsoda? – az meg kövér volt, selyemreverendájú, hogy suhogott rajta, mint egy dámán és büzlött a dohányszagtól. Elmentem akkor egy kolostorba böjtölni, de ott se csillapodott le a szívem, mindegyre úgy láttam, a szerzetesek sem a regula szerint élnek. S azután már egyáltalán nem találtam kedvemre való istentiszteletet: az egyik helyen elhadarták az egészet, a másikon nem úgy énekeltek a *Mesterünket*, ahogy dukál, a harmadikon a kántor az orrából dűnnyögött... Isten bocsásson meg nekem, bűnösnek, de előfordult, hogy csak úgy forrt a szívemben a harag, miközben ott álltam a templomban. Hogy lehet így imádkozni? Úgy láttam, a népek nem úgy vetik a keresztet, nem úgy viselkednek a templomban, ahogy illenék; bárkit vettem szemügyre, ki részeges, ki böjtszegő, ki dohányos, ki házasságtörő, ki kártyás. Én, egyedül én éltem az Úr rendelése szerint. Mondom, az ördög nem nyughatott, az lett a vége, hogy abba hagytam az éneklést az énekkarban, de még a templombajárást is; úgy vettem a dolgot, hogy én igaz ember vagyok, s nem felel meg nekem a templom, mert hogy tökéletlen. Hihetetlenül elbízta magam gögömben, mint a bukott angyalok. S egyre azon járt az eszem, hogy csináljak magamnak saját templomot. Hát aztán a város szélén, a temető mellett kibéreltem egy kis szobát egy süket iparosnénál, s berendeztem az imaszobámat, éppen úgy, ahogy az unokabátyám,

de énnékem templomi gyertyatartóm is volt meg igazi tömjénfüstölőm. Na, ott aztán betartottam a szent Athosz-hegyi regulát, vagyis minden áldott nap éjfélkor kezdtem neki a hajnali könyörgésnek, s a tizenkét egyházi főünnep előtt tíz óráig, de volt, hogy tizenkettőig tartott az éjféle istentisztelet. A szerzetesek a regula szerint ugye, mégis csak ülnek a zsoltárszakasz meg a bibliai versek alatt, de én még rajtuk is túl akartam tenni, végigálltam az egészet. Elnyújtva, könnyezve, sóhajtozva, a kezem az égnek emelve imádkoztam és énekeltem, s aztán alvás nélkül egyenest mentem a munkába, de még ott is imádkoztam közben. Hát nem elterjedt a városban, hogy Matvejből szent lett, betegetek és hibbantakat is tud gyógyítani. Persze, nem gyógyítottam én meg senkit, de tudnivaló, hogy nincs nyugta az embernek a fehérnéptől, ha efféle istenkáromló hazugság terjed el róla. Hát jöttek is, mint legyek a mézre. Odaszoktak hozzám a vénasszonyok meg vénlányok, földig hajlongtak előttem, a kezem csókolgatták, s azt sipítozták, szent vagyok, az egyik még glóriát is látott a fejem körül. Szűk lett az imaszoba, hát béreltem egy nagyobb szobát, állandó lett a csődület nálam, s így az ördög végképp elvette a tisztánlátásomat, az átkozott lólába elzárta előlem a fényt. Mintha valamennyien megbolondultunk volna. Én imádkoztam, a vénasszonyok meg a vénlányok énekeltek, aztán egyszer csak, mert se nem ettünk, se nem ittunk, s már egy napja vagy még több, hogy talpon voltunk, hát rájuk jött a reszketés, mintha a hideg lenné őket, aztán sorban rikoitozni kezdtek, hogy borzalom volt azt még hallani is. Én is reszketni kezdtem, mint zsidó a katlanban, nem tudom én, mi lehetett az oka, s ráadásul ugrándozni kezdtem. Fertelmes volt, az már igaz: az ember nem akarja, de mindegyre csak ugrál s jár a keze, mint a motolla; hozzá még a rikoitozás, sikítozás, s aztán egymás után futkosni kezdtünk, amíg össze nem rogytunk. Hát nagy eltévedésemben így estem bele efféle vad őrzöngésbe.

A csendőr elnevette magát, de elkomolyodott, amikor észrevette, hogy senki se követi, s azt mondta:

– Ez olyan, mint a molokan szektánál¹. olvastam, hogy a Kaukázusban mind ezt teszik.

– És nem csapott belém az istennyila – folytatta Matvej, s megreppenő ajakkal keresztet vetett az ikonra. – Biztos, hogy megboldogult anyám imádkozott értem a túlvilágon. Amikor már az egész város szentnek tartott, és nagy titokban még dámák meg finom urak is eljárak hozzám vigasztalásért, hát bekopogtattam Oszip Varlamicshoz, a házigazdánkhoz ünnepet köszönteni, mert hogy éppen a nagyböjt előtti engesztelő vasárnap volt. Az meg szépen bezárta az ajtót, kettésben marad-

tunk. Na, ő aztán kikutyaporciózott szépen! Megmondom, úgy ahogy van, Oszip Varlamics tanulatlan, de éles eszű ember volt, s mindenki tisztelte és félté, mert szigorú, istenfélő és dolgos férfi volt. Polgármester meg sztarosztja is volt vagy húsz évig és sok jót tett a várossal; ő kavicsoltatta föl a Novo-Moszkovszkaja utcát, kimeszeltetette a templomot és malachit színűre festette az oszlopait. Na szóval, bezárta az ajtót, s úgy kezdte, hogy: „Régóta figyellek már, te ilyen-amolyan... Hát azt hiszed, ugye, hogy szent vagy; Pedig nem, hanem isten-tagadó vagy, eretnek és lator!...” És csak mondta, mondta... Nem tudom én azt elmondani, hogy milyen helyénvalóan, okosan és szívrehatóan beszélt, mintha könyvből olvasná. Vagy két óra hosszat. Megfogott, amit mondott, felnyitotta a szememet. S ahogy hallgattam, hát egyszer csak elsírtam magamat. „Légy olyan, mint a többi, egyél, igyál, ruházkodj és imádkozz úgy, mint a többi ember, mert tudd meg, minden az ördögtől való, ami eltér. Az ördögtől való a vezeklő láncod, a böjtölésed, az imaszobád – folytatta. – Minden, amit csinálsz, felfuvalkodottság.”

Másnap, böjt hétfőjén, betegséget bocsátott rám az Úr. Megemltem magam, kórházba vittek; igen kínlódtam és keservesen sírtam félelmemben. Mert arra gondoltam, a kórházból egyenest a pokolra kerülök, s majdnem meghaltam félelmemben. Vagy félévig nyomtam az ágyat, s amint kiengedtek a kórházból, azon mód megtörtem a böjtöt, s újra ember lett belőlem. Oszip Varlamics elbúcsúzott tőlem, amikor hazaindultam, s figyelmeztetett: „Vésd jól az eszedbe, Matvej, minden az ördögtől való, ami eltér a szokásostól.” És én a mai napig azt eszem és iszom, úgy imádkozom, ahogy a többiek... Most is előfordul, hogy a pópa bűzlik a dohánytól meg a vodkától, de már nem ítélem el, hiszen ő is köznapi emberfia. De csak halljam meg, hogy ebben meg ebben a városban vagy faluban felbukkant egy szent ember, aki hetekig nem eszik, és a saját regulájához tartja magát, máris tudom, kinek a mesterkedéséről van szó. Nohát, uraim, ez esett meg velem! Ahogy Oszip Varlamics tette velem annak idején, én is megpróbálom szemrehányással rávenni az unokabátyámat meg a nénjét, dehát pusztába kiáltott szó marad minden szavam. Isten nem adott nekem különösebb tehetséget.

Látható volt, hogy Matvej története nem váltott ki hatást. Szergej Nyikanorics egy árva szót se szólt rá, a harapnivalót szedte le a pultról, a csendőr meg arról kezdett beszélni, milyen gazdag Jakov Ivanics, Matvej unokabátyja.

– Legalább harmincezer rubelje van – mondta.

Zsukov csendőr egészséges, kerekded alakú ember volt, a

képe is kerek, csak úgy rengett az orcája járás közben; ha nem voltak jelen a feljebbvalói, szerette egymásba rakott lábbal nagy kényelmesen elvetni magát a széken, s hintázva füttyörszgetni, miközben olyan önelégült, zsíros kifejezés ömlött el az arcán, mintha épp ebéd után volna. Mindig volt pénze, s úgy beszélt a pénzről, mint aki nagyon érti a dolgát. Közvetítéssel is foglalkozott, hozzá fordult, aki a birtokán, a lován vagy az ócska fogatán túl akart adni.

— Bizony, megvan az a harmincezer — bólogatott Szergej Nyikanorics. — A nagyapjának nagy vagyona volt — mondta Matvejnek. — De még mekkora! Aztán minden a maga apjára és nagybátyjára maradt. Az apja pedig fiatalon elhalt, s a nagybátyja mindent megkaparintott, tőle meg Jakov Ivanics örökölte. Amíg maga zarándoklatra járt az anyjával meg a tenor szólamot énekelte az énekkarban, az itthoniak se tátották ám a szájukat!

— Ebből a magáé tizenötezer — mondta még mindig hintázva a csendőr. — A kocsma közös vagyon, akkor a pénz is az. Igen. A maga helyében én már régen pörre vittem volna a dolgot. S míg folyik a pör, szép csendben véresre verném a pofáját...

Jakov Ivanicsot senki se szerette, mert ha valaki másként vallásos, mint a többiek, az még a hitükben lagymatag embereket is felbőszíti. A csendőr meg még azért se szerette, mert Jakov Ivanics is adott el lovakat meg használt fogatokat.

— Maga azért nem akarja pörre vinni a dolgot az unokabátyjával, mert saját pénze is van elég — mondta a pincér gyűlölködve Matvejnek. — Jó annak, akinek van mit aprítani a tejbe, de én már csak itt halok meg, ebben a nyomorúságban...

Matvej bizonygatni kezdte, hogy egyáltalán nincs pénze, de Szergej Nyikanorics már rá se hederített: megrohanták a múlt emlékei, a megalázások, amiket nap mint nap túrnie kellett; kopasz feje beleizzadt az emlékekbe, elvörösödött és szaporán pislogni kezdett:

— Ez a nyomorult élet! — mondta remegő hangon, és a padlóhoz vágta a kolbászt.

III

Azt beszéltek, a fogadót még I. Sándor idején építette valami özvegyasszony, aki a fiával költözött oda; Avdotya Tyerehovának hívták. A sötét udvar, rajta a fészker s az örökké zárt kapu láttán mélabú és oktalan szorongás fogott el mindenkit, kivált holdas éjszakákon, aki postakocsin elhajtott a ház előtt, mint ha vajákosok vagy zsványok lakták volna az udvart; s minden kocsis körülnézett, ha már túljutott a házon s megnógatta

a lovakat. Csak kelletlenül szálltak meg a fogadóban, mert a háziak komorak voltak s nagyon megkérték mindennek az árát. Az udvar még nyárban is sáros volt; hatalmas, kövér disznók heverték ebben a sárban, és szabadon járkáltak a lovak, mert Tyerehovék csiszárkodtak is, s gyakran megtörtént, hogy a lovak elunták a dolgot, kivágtattak az udvarból, s mint az eszelősök, úgy száguldottak végig az úton, megriasztva a zárándok asszonyokat. Annak idején nagy volt ott a forgalom: jöttek a hosszúderekú fuvaroszekerek, rajtuk a sok áru. S bizony, megesett sok minden, ott van például az a harminc évvel ezelőtti eset, amikor a fuvarosok összekaptak, összeverekedtek, s közben megöltek egy átutazó kereskedőt, még mindig ott a keresztje fél versztányira a háztól. A postatrojkák is arrafelé jártak meg a nehéz úri batárok, s arra hajtották nagy porfelhő kíséretében a böggő csordákat is.

Amikor építeni kezdték a vasutat, először csak egy kis megálló, de inkább csak kitérő került oda, s rá tíz évre építették föl a mai Progonnaját. A régi postaúton szinte megszűnt a forgalom, csak a helyi földesurak meg a parasztok használták, no meg tavasszal-ősszel a summások. A fogadóból kocsmá lett; az emelet leégett, a tető megsárgult a rozsdától, a fészker szép lassan összedőlt, de az udvaron a sár a régi maradt, s ott heverték benne az óriási, kövér, rózsaszín, utálatos disznók. Néha most is előfordult, hogy a lovak kirontottak az udvarról, s megvadulva, égnek álló farkokkal végigvagtattak az úton. A kocsmában teát, szénát, lisztet árultak, no meg vodkát és sört, talpon állva meg elvitelre is. A szeszes italokat dugiban árulták, mert az engedélyt hozzá sose váltották ki.

A Tyerehovok mindig is nagyon vallásosak voltak, még a csúfnevük is ezért ragadt rájuk, Ájtatoséknak hívták őket. De tán azért, mert maguknak valók voltak, mint a medve, kerülték az embereket, s mindent a maguk feje után csináltak, hajlottak az álmodozásra, ingatag volt a hitük, s minden nemzedék vallásosságában volt valami furcsa. Avdotya nagymama, aki a fogadót építette, óhitű volt, de a fia s a két unokája (Matvej és Jakov apja) már a pravoszláv templomba járt, pópák is megfordultak náluk, s ugyanolyan áhitattal imádkoztak az új divatú, mint a régi ikonok előtt; a fiú vénkorára abbahagyta a húsevést és némasági fogadalmat tett, mert bűnnek tartott minden szófia beszédet, az unokákban pedig megvolt az a furcsaság, hogy nem közönséges emberek módjára értelmezték a Szentírást, hanem mindegyre valami titkos értelmet kerestek benne, azt bizonygatták, minden egyes szónak megvan a maga titkos értelme. Matvej, Avdotya dédunokája gyermekkorától harcolt az ábrándok ellen, s majdnem

belepusztult, Jakov Ivanics, a másik dédunoka, pravoszláv volt, de a felesége halála után kurtán-furcsán abbahagyta a templombajarást, otthon imádkozott. Aglaja felbuzdult a példán, s követte: ő se járt többet templomba, s Dasutkának sem engedte meg. Azt is pletykálták Aglajáról, hogy fiatalkorában átjárógatott Vegyenyapinóba az önkorbácsolókhöz, s titokban még mindig korbácsolja magát, azért hord örökké fehér kendőt².

Jakov Ivanics tíz esztendővel volt idősebb Matvejnél. Szép öregember volt, szálfatermetű, hatalmas fehér szakállal, amely majdnem a derekáig ért, sűrű szemöldökkel, amely szigorú, időnként szinte haragos kifejezést kölcsönzött az arcának. Jóféle posztóból szabott hosszú ujjasban járt vagy fekete Romanov-félbundában, s egyáltalán, iparkodott tisztán és illedően öltözködni; még száraz időben is sárcipőt hordott. Azért nem járt templomba, mert véleménye szerint a templomban nem tartották be pontosan a regulát, meg azért se, mert a pópák tiltott időszakban is borisszák meg dohányosok voltak. Otthon minden nap imádkozott meg énekelt Aglajával. Vagyenyapinóban a hajnali istentiszteleten egyáltalán nem olvasták a kánont, s még nagy ünnepekkor se volt vecsernye. De Jakov Ivanics otthon szép komótosan az utolsó szóig felolvasta az aznapra rendelt szöveget, szabad idejében meg a szentek életét olvasta fennhangon. A mindennapi életben is szigorúan tartotta magát a szabályokhoz, így például, ha a nagyböjtben a regula megengedte valamelyik napon a borivást „a munkálkodás érdekében”, akkor mindenképpen ivott bort, ha nem kívánta is.

Jakov Ivanics nem azért imádkozott, énekelt, tömjénezett és böjtölt, mert jutalmat várt Istentől, hanem a rend kedvéért. Ember nem lehet meg hit nélkül, s a hitnek helyénvalóan kell megnyilvánulnia, évről-évre, napról-napra meghatározott rend szerint, hogy az ember minden reggel és minden este éppen azokkal a szavakkal és gondolatokkal forduljon Istenhez, amelyek megfelelnek az adott napnak-órának. Úgy kell élni, következésképpen imádkozni, hogy az kedves legyen az Úr színe előtt, ezért van az, hogy minden nap csak azt szabad elimádkozni és elénekelni, ami Istennek tetsző, vagyis azt, ami a regula szerint dukál. Ezért van az, hogy a János Evangéliuma első fejezetét csak húsvét vasárnapon szabad olvasni, meg hogy húsvét és pünkösd között tilos énekelni a *Méltó legyen* és így tovább. Jakov Ivanicsnak nagy elégtételére szolgált imádkozás közben, hogy ismeri ezt a rendet, tudja, mennyire fontos. Amikor kénytelen volt eltérni ettől a rendszertől, mert mondjuk a városba vitt árut vagy a bankba ment, akkor gyötörte a lelkiismeretfurdalás, és tisztátalannak érezte magát.

Matvej öccse, amikor váratlanul hazatért a gyárból és berendezkedett a kocsmában, mintha otthon volna, az első naptól kezdve figyelmen kívül hagyta ezt a rendet. Nem akart a többiekkel együtt imádkozni, nem idejében teázott, később kelt, szerdán-pénteken tejet ivott, mondván, hogy gyenge lábán áll az egészsége; majd minden nap bement az imaszobába, míg a többiek imádkoztak, s elrikkantotta magát: „Térjen eszére, kedves bátyám! Szálljon magába!” Jakov Ivanicsot ilyenkor elöntötte a hőség, Aglaja se tudta türtőztetni magát, káromkodni kezdett. De az is előfordult, hogy Matvej éjszaka lopakodott oda nesztelenül, s azt mondta csöndesen: „Édes bátyám, Istennek nem kedves a maga imája. Mert meg vagyon írva: békülj meg előbb a te atyádfiával, aztán járulj elélem ajándokoddal. Maga meg uzsorára adja ki a pénzét, vodkával kereskedik. Szálljon már magába!”

Jakov az üresfejű, lusta emberek megszokott kifogásait látta csak abban, amit Matvej mondott, akik testvéri szeretetről beszélnek, atyafiságos megbékélésről, de csak azért, hogy ne kelljen imádkozniuk, böjtölniük, a Szentírást olvasniuk, s akik azért nézik le a nyereséget meg a kamatot, mert nem szeretnek dolgozni. Hiszen sokkal könnyebb az, ha szegény marad az ember, mert úgy nem kell kuporgatnia, mással törődnie, mint ha gazdag.

Jakovnak mégis felborzolódott a lelki nyugalma, s már nem tudott úgy imádkozni, mint azelőtt. Alighogy belépett az imaszobába s kinyitotta a könyvet, máris félni kezdett, hogy belép az unokaöccse és megzavarja; s Matvej valóban meg is jelent nemsokára, s reszkető fehangján odarikoltotta: „Térjen eszére, édes bátyám! Szálljon magába!” Aglaja káromkodni kezdett, Jakovot is elhagyta a béketűrés, felordított: „Takarodj a házamból!” Matvej meg azt felelte: „Ez a ház mindkettőnké.”

Jakov újra nekifogott imának, éneklésnek, de már nem tudott megnyugodni: maga se vette észre, de elmélázott a könyv felett; még mindig üres locsogásnak tartotta, amit az öccse mondott, de az utóbbi időben mind gyakrabban jutott eszébe, hogy a gazdagnak nehéz bejutni a mennyek országába, hogy harmadéve, igen olcsón, lopott lovat vett, meg hogy a megboldogult felesége még élt, amikor valami részeges csavargó belehalt a vodkázásba a kocsmájában.

Rosszul aludt éjszakánként, féléberem, hallotta, hogy Matvej sem alszik, egyre a csempegyár után sóhajtozik. S mintha az időjárás is gúnyt akarna űzni belőlük, hiába jártak március végén, minden nap havazott, az erdő úgy zúgott, mint télen szokott, el se hitte az ember, hogy valaha is kitavasodik. Ilyen időben könnyen megy az elcsüggedés, a veszekedés, a gyűlöl-

ködés, ráadásul éjszakánként, amikor a szél ott vonított az üres emeleten, ábrándok települtek Jakov agyára, tüzelt a feje, semmi kedve nem volt aludni.

IV

Nagyhét hétfőjén hallja ám Jakov a szobájában, amint Dasutka azt mondja Aglájának:

– Matvej bá azt mondta, nem kell böjtölni.

Matvej emlékezett mindenre, amiről előző napon Dasutkával beszélgettek, hát vérig sértve azt mondta nagyokat nyögve, mintha beteg volna:

– Ne vétkezz, lányom! Böjtnek kell lenni, a mi Urunk is negyven napig böjtölt. Csak azt magyaráztam neked, hogy beteg embernek nem tesz jót a böjt.

– Hallgass csak ezekre a nagyokos gyáriakra, szépeket tanulhatsz tőlük! – szólalt meg gúnyosan Aglaja padlómosás közben (hétköznap általában padlót mosott, s közben haragban volt az egész világgal). – Tudjunk mink azt, hogyan böjtölnek a gyáriak. Kérdezd csak meg a bácsikádat, hogy védte böjtidőben a lelkecskéjével, azzal a nyomorult viperafajzattal együtt a tejet. Hogy kioktat másokat! De arról a viperafajzatról szeret megfélelkezni, mi? Kérdezd csak meg tőle, kire hagyta a pénzét? Kire?

Matvej, mint valami eves sebet, úgy rejtegette a világ elől, hogy életének abban a szakaszában, amikor imádkozás közben vénasszonyokkal meg vénlányokkal ugrándozott, összeállt egy iparoslánnyal, gyermeke is született tőle. Amikor hazament, mindent odaadott az asszonnak, amit a gyárban keresett, még útiköltségre is a házigazdájától kért kölcsön, s ezért csak néhány rubelje maradt, amit teára meg gyertyára költött. A „lelkecskéje” aztán megírta neki, hogy a gyermek meghalt, s megkérte, mi legyen a pénzzel. A levelet az udvaros vitte haza az állomásról, Aglaja megkaparintotta, elolvasta, s azóta minden áldott nap felhányta Matvejnek a „lelkecskéje”-t.

– Kilencszáz rubel nem tréfadolog! – folytatta Aglaja. – És odaadta azt a kilencszáz rubelt annak a viperafajzatnak, annak a gyári cafatnak, hogy dögöltél volna meg! – Már nagyon dühös volt, visítva rikoltozott. – Hallgatsz? Bár széttépnélek, te nyomorult! Kilencszáz rubelt odalök, mintha egy kopek volna. Mért nem íratad Dasutkára, nem idegen, a véred? Vagy elküldheted volna Belevbe, a Marja szerencsétlen árváinak. Mért nem fulladt meg az a viperafajzat, hogy legyen háromszor is átkozott az az ördögök szülötte. Ne érje meg a holnapi napot!

Jakov Ivanics szólította Agláját: ideje volt elkezdni az istentiszteletet. Aglaja megmosdott, felkötötte a fehér kendőjét, bement az imaszobába kedves bátyjához: akkorra már lelohadt, alázatos lett. Ha Matvejjel beszélt, vagy a kocsmában szolgálta ki teával a parasztokat, ösztövé, hegyes szemű, gonosz indulatú vénasszony volt, az imaszobában feltisztult az arca, valahogy megfiatalodott, szertartásosan hajlongott, még az ajkát is csücsörítette.

Jakov Ivanics halkan, szomorkás hangon kezdte olvasni az aznapi szöveget, mint mindig nagybőjtben. Megpihent egy kis idő után, s belehallgatott az egész házat megülő csendbe, aztán folytatta az olvasást: elégedett volt. Áhitattal kulcsolta össze a kezét, a szemét forgatta, a fejét rázogatta, sóhajtozott. De hirtelen hangokat hallott. A csendőr meg Szergej Nyikanorics látogatta meg Matvejt. Jakov Ivanics átallott volna fennhangon imádkozni meg énekelni, amikor idegenek vannak a házban, így aztán suttogva, lassabban folytatta, amint meghallotta a hangokat. Behallatszott az imaszobába, amint a pincér azt mondja:

– A scsepovói tatár eladja a boltját másfélezerért. Most ötszázat kér, a többit váltóban. Legyen hát kegyes hozzám Matvej Vaszilics, adjon kölcsön ötszáz rubelt. Két százalékot fizetek utána havonként.

– Honnan volna nekem pénzem;! – mondta hűledezve Matvej. – Ugyan, honnan volna!

– Az a két százalék úgy jönne magának, mint a manna – mondta tudákosan a csendőr. – Ha elfekteti a pénzét, csak a moly esik belé, haszon meg semmi rajta.

A vendégek aztán elmentek, újra csend lett. De alighogy Jakov Ivanics megint nekifogott fennhangon az imádságnak, éneklésnek, hát azt hallja az ajtóból:

– Adja ide a lovat, kedves bátyám, hadd megyek át Vegyenyapinoába!

Matvej volt az. Jakov kezdte megint kényelmetlenül érezni magát.

– Melyikkel menne? – kérdezte töprengve. – A pejkit a béres vitte el a disznó miatt, a csödörrel meg én megyek át Sutyekinóba, mihelyt végeztem.

– Miért van az édes bátyám, hogy maga rendelkezik a lovakkal, én meg nem? – kérdezte fölháborodva Matvej.

– Mert én nem mulatozni, dolgozni megyek.

– Közös a vagyonunk, akkor a lovak is közösek. Meg kéne már értenie ezt, édes bátyám.

Csönd lett. Jakov nem imádkozott: arra várt, hogy Matvej takarodjon már el az ajtóból.

– Bátyám! – szólalt meg Matvej. – Beteg ember vagyok, nem akarom én a vagyont, váljék egészségére, de adjék belőle valami kis részt, hogy kiápoljam magam a betegségből. Adjék valamit, s akkor elmegeyek.

Jakov hallgatott. Nagyon szeretne volna kitudni a házból Matvejt, de nem tudott neki pénzt adni, mert minden pénzét az üzletbe fektette; meg aztán még nem volt rá példa a Tycherehov-családban, hogy megosztozzanak; az osztozásnak mindig emberhalál lett a vége.

Jakov hát hallgatott, s mind várta, hogy Matvej elmenjen, s egyre a hűgára pillantgatott, félt, hogy közbeavatkozik, s akkor újra csak a veszekedés, káromkodás, mint reggel. Amikor Matvej végre elment, Jakov folytatta az imádkozást, de az elégedettsége odalett, a sűrű, mély hajlongástól zúgott a feje, elsötétült szeme előtt a világ. Unta már a maga halk, szomorúság hangját is. Ha éjszakánként fogta el ilyen hangulat, akkor azzal magyarázta, hogy nem aludt rendesen, attól van, de mert nappal volt, hát megijedt, s azt képzelte össze, ördögök ülnek a fején s a vállán.

Valahogy befejezte az aznapi szent szöveget, elégedetlen maradt és haragos; elindult Sutyejkinóba. A Progonnaja állomás mellett az előző öszön kubikusok dolgoztak, a határárkot ásták ki, s tizennyolc rubelért vettek ételt a kocsmában. Jakov a bandavezetőt akarta ott érni Sutyejkinóban, hogy megkapja ezt a pénzt. Az olvadás meg a hóvihár egészen tönkretette az utat, sáros és gubbanós lett, helyenként megsüppedt; oldalt a hó alacsonyabb volt, mint az út szintje, úgy kellett hajtani, mint valami keskeny töltésen, s nehéz volt kitérni a szembejövő elől. Az ég még reggel befelhősödött, nyirkos szél fújt...

Hosszú szánsor jött szembe, asszonyok téglát vittek rajtuk. Jakovnak utat kellett adni nekik, a lova hasig süppedt a hóba, az egyfogató szánja erősen jobbra billent, ő meg, hogy ki ne essen, balra hajolt, s mindvégig így ült, míg a szánsor lassan elhaladt mellette; a szél sívításán át is hallotta, hogy csikorognak a szának, hogy zihálnak a sovány gebék, s hogy az asszonyok azt mondogatják: „Ott van Ájtatos!” Az egyik pedig, megszánva a Jakov lovát, odahadarta neki:

– Ez a hó Szent György-napig se takarodik el. Pedig mit öszszekínlódunk már!

Jakov kényelmetlenül, görnyedten ült, a szél miatt összehúzta a szemét, így villantak el előtte hol a lovak, hol a piros téglák. S tán mert kényelmetlenül ült, s megfájdult az oldala, hirtelen elment a kedve az egésztől, már nem tartotta fontosnak, arra gondolt, elküldheti másnap Sutyejkinóba az udvarost is. Valami okból éppúgy, mint az előző, álmatlanul töltött

éjszakán, megint csak eszébe jutott a teve meg a tú foka a Bibliából, aztán eszébe jutott a paraszt, aki a lopott lovat adta el neki, meg a részeges csavargó is, meg az asszonyok is, akik a szamovárjukat csapták nála zálogba. Persze, hogy minden kereskedő iparkodik minél többet keresni, de Jakov akkor megutálta azt, hogy kereskedő, szeretett volna minél távolabb kerülni ettől a fajta élettől, s elcsüggedt, ha arra gondolt, aznap este még vecsernyét kell tartania. A szél egyenest az arcába vágott, a gallérja mögött babirkált, s Jakov úgy érezte, mintha a szél susogná a fülébe ezeket a gondolatokat, egyenesen a széles, hóval lepett mezőkről sodorva magával... Ahogy elnézte ezt a gyermekkorától ismerős mezőt, eszébe jutott, hogy ugyanez az ingerültség fogta el, ugyanezek a gondolatok foglalkoztatták fiatalkorában is, amikor rájött az ábrándozhatnék s meg-ingott a hite.

Szorongás fogta el, hogy magára maradt a szántóföld kellős közepén; visszafordult, lassan elindult a szánsor után, az asszonyok meg nevetgéltek, s azt mondogatták:

– Ájtatos visszafordult.

Otthon a böjt miatt semmit se főztek, a szamovárt se készítették be, ezért aztán igen hosszúnak tetszett a nap. Jakov Ivanics már régen kifogta a lovat, elküldte a liztet az állomásra, kétszer is nekikezdett a zsoldárnak, és még mindig messi volt az este. Aglaja felmosta már az egész házat, s mivel más dolga nem volt, aládájában rakosgatott, amelynek a tetejét belülről teliragasztotta tarka üvegcsímkékkel. Matvej éhesen és szomorúan üldögélt és olvasott, vagy odalépett a cserépkályhához, és sokáig nézegette a csempéket, mert a gyárra emlékeztették. Dasutka aludt, s mikor megébredt, kiment megitatni a jószágot. Amikor vizet húzott a kútból, elszakadt a kötél, a veder a vízbe esett. Az udvaros keresgélni kezdte a kampósbotot, hogy kihalássza a vedret, Dasutka meg ott járt a nyomában a sáros hóban, mezítláb persze, hogy olyan piros volt a lába, mint a libáé, s mindegyre azt hajtogatta: „Nem ér le!” Azt akarta mondani, hogy a kút mélyebb, mintsem hogy a kampósbot elérne a fenekéig, de az udvaros nem értette, mit mond, s alaposan lehordta. Jakov Ivanics ekkor lépett ki az udvarra, s hallotta ám, hogy Dasutka nagy hadarva hosszan és cifrán visszaadja a kölcsönt az udvarosnak: ezt csak a kocsmában, a részeg parasztoktól tanulhatta el.

– Hogy beszélés, te szégyentelen! – förmedt rá a lányra, maga is megrémülve. – Honnan veszed te az ilyesmit!

Dasutka értetlenül, tompa tekintettel bámult az apjára, föl se fogta, miért ne lehetne kimondani ilyen szavakat. Jakov Ivanics szeretett volna a lelkére beszélni a lányának, de annyi-

ra butának és bárdolatlannak látta, mint még soha, s akkor először, mióta a lány megszületett, rájött, hogy annak nincs semmiféle hite. S hirtelen ezt az egész, az erdőbe ékelt, hóba fulladt, részeg paraszttal és káromkodással teli életet ugyanolyan bárdolatlannak látta, mint a lányát, ezért aztán nem beszélt a lelkére, csak legyintett egyet, és visszament a szobájába.

Ekkor Matvejhez újra megérkezett a csendőr és Szergej Nyikanorics. Jakov Ivanicsnak eszébe jutott, hogy ezekben sincs egy szikra hit se, s nem is bánják, s ettől olyan idegennek, értelmetlennek és kilátástalannak kezdte látni az életet, mint egy kivert kutya; sapka nélkül végigment az udvaron, azután kilépett az útra, s ökölbe szorított kézzel gyalogolni kezdett. Közben nagy pelyhekben megindult a havazás, a szakállát csak úgy lengette a szél, s mindegyre a fejét rázogatta, mert hogy annyira nyomta valami a fejét meg vállát, mintha ördögök ülnének rajta. Az az érzése támadt, nem is ő az, aki itt járkal, hanem valami vadállat, egy hatalmas, rettentő vadállat, s ha egyszer kiereszti a hangját, az üvöltése végighallik az egész környéken, mindenek ijedelmére...

V

Amikor visszatért a házba, a csendőr már elment, Szergej Nyikanorics pedig bent ült Matvej szobájában és a golyós számológészüléken számolt valamit. Azelőtt is gyakran, szinte naponta megfordult a kocsmában; először Jakov Ivanicshoz járkált, az utóbbi időben Matvejhez. Mindegyre a golyós számológészüléket kattogtatta, feszült arccal, izzadva, s vagy pénzt kért, vagy a pakompartját simogatva arról mesélt, hogyan készített bőlét annak idején azon a vasúti csomóponton a tisztéknek, meg hogy a banketteken ő maga adta fel a kecsgelet. Az ég egy adta világon nem érdekelte más, csak a restik, csakis ételről, tálalásról, borokról tudott beszélni. Egyszer, amikor teát szolgált fel egy gyermekét szoptató fiatalasszonynak, kedveskedni akart neki, hát ezt mondta:

– Az anyamell a csecsemő restije.

Szóval, Szergej Nyikanorics Matvej szobájában számolgatott, pénzt kért, elmondta, hogy képtelen a Progonnaja állomáson élni, s ezt olyan hangon ismételte el néhányszor, hogy féltő volt, elsírja magát.

– Hová legyek? Hová legyek én most, könyörgök, mondja meg!

Matvej később kiment a konyhába és főtt krumplit kezdett pucolni magának; valószínű, hogy az előző napról maradtat dugta el magának. Csend volt a házban, és Jakov Ivanics úgy

gondolta, a pincér elment. Rég ideje lett volna elkezdni az esti ájtatosságot; szólította Agláját, s mivel azt hitte, csak ők vannak a házban, minden feszélyezettség nélkül, jó hangosan énekelni kezdett. Énekelt és imádkozott, de magában egészen más szavakat mondott ki: „Istenem, könyörülj rajtam! Uram, mentsél meg engem!” –, s közben megszakítás nélkül hajlongott, mintha ki akarná fárasztani magát, s a fejét is állandóan rázogatta, úgy hogy Aglaja már furcsállkodva nézett rá. Jakov Ivanics igen tartott attól, hogy Matvej bemegy az imaszobába, s emiatt annyira haragudott rá, hogy azt sem az imádkozás, sem a sűrű hajlongás nem tudta legyűrni.

Matvej halkán kinyitotta az imaszoba ajtaját és belépett:

– Bűn! De még mekkora bűn! – szólalt meg szemrehányó sóhajjal. – Szálljon magába, térjen eszére, édes bátyám!

Jakov Ivanics ökölbe szorította a kezét, rá se pillantott az unokaöccsére, mert félt, hogy megüti, és gyorsan kiment az imaszobából. Ahogy az imént az úton, újra hatalmas, rettentő vadállatnak érezte magát; a pitvarból átért a háznak abba a szürke, piszkos, nyirokkal és füsttel átitatott részébe, ahol általában a parasztok teáztak, s ott nehéz, döngő léptekkel, hogy megcsendültek a poharak a polcon és meginogtak az asztalok, sokáig járkált fel-alá. Megvilágosult előtte, hogy maga is elégedetlen a saját hitével, s már nem tud úgy imádkozni, mint korábban. Magába kell szállni, eszére kell térni, visszanyerni a józan esztét – valahogy másként kellene élni és imádkozni. De hát hogyan imádkozzék? Vagy az egész csak az ördög incselkedése, és semmin nem kell változtatni?... Hogy legyen? Mit tegyen? Ki mondhatná meg? Micsoda tehetetlenség! Megtorpant, a fejét fogva gondolkodni kezdett, de ebben zavarta, hogy Matvej ott van valahol a közelben. Gyorsan vissza is ment a ház másik részébe.

Matvej a konyhában ült, előtte egy tál krumpli és evett. A kemence mellett egymással szemközt ott ült Aglaja meg Dasutka, és pamutot gombolyítottak. Matvej az asztalnál ült; közöttük meg a kemence között felállítva a vasalódeszka, rajta a hideg vasaló.

– Némém! – szólalt meg kérlelő hangon Matvej. – Adjék nekem egy kis olajat!

– Ki enne ezen a napon olajat? – kérdezett vissza Aglaja.

– Nem vagyok én szerzetes, édes néném, világban járó ember vagyok. S olyan gyenge lábon áll az egészségem, hogy nem olajat, de még tejet is szabad innom.

– Meghiszem azt, hogy abban a gyárban mindent lehetett!

Aglaja lekapta a polcra a böjtös olajjal teli üveget és szi-

gorú koppanással Matvej elé rakta; kárörvendőn mosolygott közben azon, hogy Matvej mekkora bűnös.

– Én meg azt mondom neked, nem fogsz olajat zabálni! – kiáltott rá Matvejre Jakov.

Aglaja és Dasutka összerezent, Matvej pedig, mintha semmit se hallott volna, olajat töltött a krumplira s tovább evett.

– Azt mondtam, nem fogsz olajat zabálni! – Jakov már ordított; elvörösödött, hirtelen felkapta a tálat, jó magasra emelte, s úgy a padlóhoz vágta, hogy csak úgy repültek a cserepei. – Nehogy egy hangot is halljak! – ordította magából kikelve, pedig Matvej egy árva szót se szólt. – Ne merj megszólalni! – ismételte meg és ököllel az asztalra csapott.

Matvej elsápadt és felállt.

– Bátyám! – szólalt meg, még mindig a krumplit ráogatva. – Térjen észére, édes bátyám!

– Takarodj a házamból ebben a minutában! – kiáltotta Jakov; utálta Matvej ráncos arcát, a hangját, bajszán a krumplimorzsalékat, azt is, ahogyan ráogatott. – Kifelé, azt mondtam!

– Csillapodjék, édes bátyám! Az ördög tette ilyen felfuvalkodottá!

– Elhallgass! – Jakov toporzékolni kezdett. – Kifelé innen, te ördögfattyá!

– Ha éppen tudni akarja – folytatta Matvej hangosabban, mert már ő is kezdett dühbe gurulni –, maga istentagadó és eretnek! Az ördögök elzárták maga elől az igazi világosságot, imája nem kedves az Úr előtt. Szálljon magába, amíg nem késő! Szálljon magába, édes bátyám!

Jakov Matvej vállához kapott, kirángatta az asztal megül. Matvej még jobban elfehéredett, megijedt s azt hebegte:

– De hát mit csinál? Mit csinál?

Sarkát megvetve megpróbálta kiszabadítani magát Jakov kezéből, véletlenül belekapott a nyaka környékén az ingébe, s leszakította a gallérját, amire Aglaja azt hitte, meg akarja ütni Jakovot, hát felrikoltott, felkapta az olajos üveget s teljes erőből lesújtott vele gyűlölt unokabátyja fejére. Matvej megtántorodott, arca egy pillanat alatt kifejezéstelen, merev lett; Jakov zihálva, feltűzelve s elégedetten, hogy a Matvej fején szétcsattanó üveg olyan hangot adott, mintha élőlény volna, nem hagyta elzuhanni az unokaöccsét, s Aglajának párszor a vasalóra mutogatott (erre később nagyon jól emlékezett), s csak akkor hagyott alább a dühe, s fogta föl, mi történt, mikor a kezére ömlött Matvej vére, meghallotta Dasutka hangos zokogását, s amikor a vasalódeszka nagy robajjal feldőlt, Matvej pedig nehézkesen rázuhant.

– Dögöljön meg ez a gyári csődör! – szólalt meg undorodva Aglaja; még mindig fogta a vasalót, vérrel telifröcskölt fehér kendője a vállára csúszott, ősz haja szerteszet állt. – Szálljon a pokolra, oda való!

Itt volt a rettenet. Dasutka a kemence mellett, a padlón ült, karján még ott a motring, szipogott, ide-oda hajlongott s minden hajlásnál azt csukladozta: „Hamm, hamm!” De Jakov a vérben ázó főtt krumplit látta a legrettenetesebbnek, amelyre nem mert rálépni; s volt valami, ami még rettenetesebb volt, ami lidércnyomásként nyomasztotta, ez volt a legveszedelmesebb, s az első pillanatban föl se fogta, miről is van szó valójában. Nem más volt ez, mint Szergej Nyikanorics, aki kezében a golyós számológéppel nagyon sápadtan ott állt az ajtóban, és elszörnyedve nézte mindazt, ami a konyhában történt. Jakov csak akkor fogta föl, ki az, amikor Szergej Nyikanorics megfordult és gyorsan kiinalt a pitvarba, Jakov utána.

Menet közben beletörülte kezét a hóba és gondolkodott. Átvillant az agyán, hogy az udvaros hazakéredzkedett éjszákára a faluba, s már régen elment; előtte való nap disznót vágta, hatalmas vérfoltok maradtak a havon, a szánon, de még a kútkáva egyik oldala is teli volt frecskelve vérrel, ezért aztán nem lehet gyanús, hogy ő is meg a család is csupa vér. Gyötrelmes lett volna eltitkolni a gyilkosságot, de a gondolat, hogy az állomásról megjelenik a csendőr, aztán füttyentgetni kezd és gúnyosan mosolyog, aztán összecsendülnek a parasztok, jó erősen összekötözik az ő meg Aglaja kezét és diadalmasan beviszik a község házára, onnan meg a városba, útközben meg mindenki rájuk fog mutogatni s közben vidáman azt mondogatják: „Viszik mán Ájtatosékat, viszik mán!” –, még gyötrelmesebb volt. Matvej ezt a képzetet tartotta a legkínzóbbnak, s szerette volna valahogy húzni az időt, hogy ne rögtön, hanem valamikor később essék meg vele ez a szégyen.

– Tudok adni magának ezer rubelt... – szólalt meg, amikor utolérte Szergej Nyikanoricsot. – Ha elmondja bárkinek, semmi haszna belőle... Matvejt már nem támasztja fel vele. – Alig bírt lépést tartani a pincérrel, aki hátra se pillantott s egyre sebesebben lépdelt. Jakov folytatta: – Másfelet is tudok adni...

Zihálva megállt, Szergej Nyikanorics meg továbbra is szaporázta, biztos félt, hogy őt is megölik. Csak akkor pillantott hátra, amikor már elhagyta a vasúti átjárót, s megtette a fele utat az országúton; aztán tovább ment. Az állomások meg a vonal mentén már égtek a lámpák, ki vörösen, ki zölden; elült a szél, de még mindig nagy pelyhekben havazott, megint fehér volt az út. Szergej Nyikanorics már majdnem az állomásnál

járt, amikor megtorpant, gondolkodott egy pillanatig, aztán eltökélten megindult visszafelé. Sötétedett már.

– Kérem azt a másfél ezret, Jakov Ivanics – mondta csöndesen, egész testében reszketve. – Rendben van.

VI

Jakov Ivanics pénze a városi bankban volt, onnan adta ki zálogkölcsonbe; kevés készpénzt tartott otthon, csak annyit, amennyi az üzlethez kellett. Belépett a konyhába, kitapogatta a bádagskatulyát, amiben a gyufát tartották, s a kénes gyújtó kékes fényénél meglátta Matvejt, aki még mindig az asztal mellett hevert a padlón, de már fehér lepedővel letakarva, csak a csizmája látszott ki. Hangosan ciripelt egy tücsök. Aglaja és Dasutka nem voltak a lakásban: mindketten a kocsmában ültek a pult megett és fonalat gombolyítottak némán. Jakov Ivanics a lámpával bement a szobájába, s az ágy alól előhúzta a ládácskát, amiben a költőpénzét tartotta. Mindössze négyszázhusz rubel volt benne csupa kis bankóban meg harmincöt rubel ezüstben; a bankóknak fojtó, nehéz szaguk volt. Jakov Ivanics a sapkájába gyűrte a pénzt, kilépett az udvarra, onnan az utcára. Csak ment, az utat vizslatta, de a pincért se látta.

– Héj! – kiáltott fel.

Az átjárónál a sorompótól elszakadt egy sötét emberi alak, és habozva közeledett felé.

– Mit járkál itt össze-vissza?! – kérdezte haragosan Jakov, amikor ráismert a pincérre. – Itt van, fogja! Nem sok hája van az ötszáznak... Otthon nincs több pénzem.

– Rendben van... Nagyon hálás vagyok magának – dünyögte Szergej Nyikanorics, mohón a pénz után kapott és beletömte a zsebébe. Még mindig reszketett, a sötétben is látni lehetett. – Legyen csak egészen nyugodt, Jakov Ivanics... Minek fecsegnék? Rám csak annyi tartozik, hogy voltam ott, de aztán eljöttem. Ahogy mondani szokás, ne szólj szám, nem fáj fejem... – S nagy sóhajjal hozzátette: – Ez a nyomorult élet!

Egy pillanatig csak álltak némán; nem néztek egymásra.

– Isten tudja, hogy lehet az, hogy ilyen számárság miatt... – szólalt meg reszketve a pincér. – Ott ültem, számolgattam, egyszer csak az a zaj... Ahogy benéztem az ajtón, hát látom, hogy maga az olaj miatt... Most hol van?

– A konyhában fekszik.

– Elvihetné valahová... Mire vár?

Jakov némán elkísérte a pincért az állomásig, aztán hazament, befogta a lovat, hogy elvigye Limarovóba Matvejt. Úgy

döntött, a limarovói erdőbe fogja vinni, ott hagyja az úton, s mindenkinek azt fogja mondani, hogy Matvej Vegyenyapinóba ment s nem tért haza, s akkor majd mindenki azt hiszi, hogy csavargók ölték meg. Tudta, hogy ezzel senkit se fog becsapni, de a mozgás, hogy csinál valamit, a fejét törí, nem volt olyan gyötrelmes, mintha csak ült és várt volna. Odakiáltotta Dasutkát, s ketten együtt kivitték Matvejt. Aglaja ott maradt, hogy feltakarítsa a konyhát.

Jakovot és Dasutkát visszatérőben megállította a leeresztett sorompó. Hosszú tehervonat haladt át, két mozdony vontatta zihálva, hosszú láng- meg füstcsóvát eregetve. Amikor az átjárónál feltűnt az állomás, az elülső mozdony köszöntésképpen nagyot füttyentett.

– Füttyül – szólalt meg Dasutka.

Végre valahára áthaladt a vonat, és a bakter komótosan fölengedte a sorompót.

– Te vagy az, Jakov Ivanics? – kérdezte. – Meg se ismertelek! Aggyon Isten!

Amikor aztán hazaértek, aludni kellett. Aglaja és Dasutka egymás mellé, a kocsmá padlójára ágyazott magának, Jakov a pulton dőlt végig. Nem imádkoztak lefekvés előtt, lámpát se gyújtottak. Egyikük se húnyta le a szemét reggelig, de egy hang se hallatszott, s mind a hárman úgy hallották, valaki járkál odafönn az emeletben.

Két nap múlva megérkezett a városból a kerületi rendőrfőnök meg egy nyomozó és házkutatást tartottak: először Matvej szobájában, aztán az egész kocsmában. Elsőként Jakov Ivanicsot vallatták, aki azt mondta, Matvej hétfőn estefelé átment Vegyenyapinóba a templomba, s talán a vasútvonal mentén dolgozó fűrészmunkások ölték meg. S amikor a nyomozó rákérdezett, miért van az, hogy Matvejt az úton találták meg, de a sapkája otthon volt; talán sapka nélkül indult el Vegyenyapinóba? S miért van az, hogy körülötte a havon egy csepp vért se találtak, pedig a feje be volt törve és a mellén feketéllett a vér? Jakov összezevarodott, s csak annyit mondott:

– Honnan tudnám?

S megtörtént az, amitől félt: megérkezett a csendőr, az imaszobában cigarettázott, Aglaja meg szitkozódva rátámadt, de nekiment a kerületi rendőrfőnöknek is, s amikor aztán Jakovot és Aglaját kivezették az udvarra, a kapunál ott tülekedtek a parasztok, s azt mondogatták: „Viszik mán Ájtatosékat, viszik mán!” –, s úgy látszott, mind örül ennek.

A csendőr a kihallgatáskor egyértelműen azt állította, Matvejt Jakov és Aglaja ölte meg, hogy ne kelljen osztozkodni

vele, és hogy Matvejnek volt saját pénze, ezért ha nem találták meg a házkutatáskor, akkor azt bizony Jakov és Aglaja tette zsebre. Dasutkát is kihallgatták. A lány azt mondta, Matvej bá és Aglaja nénye minden nap összehorgolt, s majdnem összeverekedtek a pénz miatt, meg hogy Matvej bá gazdag volt, mert hogy még a lelkecskéjének is kilencszáz rubelt ajándékozott.

Dasutka magára maradt a kocsmában, ahová már senki se tért be teázni, így aztán a lány hol a lakást takarította, hol meg mézsört ivott, peracet rágott; de néhány nap múlva a baktort is kihallgatták, aki elmondta, hogy hétfőn késő este látta Jakovot és Dasutkát hazatérőben Limarovóból. Így aztán Dasutkát is letartóztatták, elszállították a városba, és börtönbe zárták. Aglaja nemsokára kibökte, hogy a gyilkosságnál jelen volt Szergej Nyikanorics; házkutatást tartottak nála, és szokatlan helyen, a kemencesutba dugott nemezcsizmában pénzt találtak nála, csupa kicsi, egyrubeles bankóban háromszáz rubelt. Szergej Nyikanorics megesküdött Istenre, hogy a pénz a saját keresménye, és hogy több mint egy éve nem járt a kocsmában, de a tanúk azt vallották, hogy szegény volt, s az utóbbi időben igen nagy szüksége lett volna pénzre, meg hogy naponta eljárt a kocsmába, hogy kölcsönt szerezzen Matvejtől, a csendőr meg elmondta, hogy a gyilkosság napján ő maga is kétszer megfordult a kocsmában Szergej Nyikanoricsal, hogy segítsen neki megszerezni a kölcsönt. Az is eszébe jutott valakinek, hogy hétfőn este Szergej Nyikanorics nem ment ki a vegyes vonathoz, mert elment valahová. Így aztán őt is letartóztatták s elindították a városba.

Tizenegy hónap múlva volt a tárgyalás.

Jakov Ivanics erősen megöregedett, lefogyott s olyan halkán beszélt, mint valami nagybeteg. Gyöngének, szánnivalónak érezte magát, természetben is összement; s mintha a lelkiismeretfurdalástól, az ábrándoktól, amelyek a börtönben se hagyták békén, a lelke ugyanúgy megöregedett és összeaszott volna, mint a teste. Amikor szóba került, hogy nem jár templomba, a bíró megkérdezte:

– Maga szakadár?

– Honnan tudnám? – volt a válasz.

Már semmiben sem hitt, semmit se tudott és értett, értelmetlennek, barbárnak tartotta korábbi hitét. Aglaja nem bírta megbékélni, mindegyre a meggyilkolt Matvejt szapult, minden szerencsétlenségért őt tette meg bűnbaknak. Szergej Nyikanorics pakompartjából szakáll lett; izzadt-vörösödött a tárgyaláson, láthatóan röstellte a szürke rabköntöst meg azt is, hogy egy padra ültették közönséges parasztokkal. Ügyetlenül

igazolni próbálta magát, be akarta bizonyítani, hogy egy éve felé se nézett a kocsmának, összevitakozott a tanúkkal, a község meg nevetett rajta. Dasutka meghízott a börtönben; a tárgyaláson nem értette a kérdéseket, s csak azt hajtogatta, egy szóval se többet, hogy nagyon megijedt, amikor Matvej bát megölték.

Mind a négyüket nyereségvágyból elkövetett gyilkosságban mondták ki bűnösnek. Jakov Ivanicsot húsz évi, Aglaját tizenhárom és fél évi, Szergej Ivanicsot tíz évi, Dasutkát pedig hat évi száműzetésben eltöltött kényszermunkára ítélték.

VII

Szahalin szigetére, a duéi kikötőbe este későn befutott egy külföldi hajó és szemet követelt. Kérték a kapitányt, hogy várjon reggelig, de az egy órát sem akart várni, azt mondta, nem akarja megkockáztatni, hogy szén nélkül kelljen továbbmennie, ha éjszaka rosszra fordul az idő. A Tatár-öbölben akár egy félóra leforgása alatt is jelentősen megváltozhatnak az idő, s akkor veszélyes a part. Már is lehűlt a levegő és nagyobb lett a hullámverés.

A Vojvoda-börtönből, amely a sziget legrosszabb és legszigorúbb börtöne volt, kihajtottak hát egy csapat fegyencet a bányába. Uszályokra kellett rakniuk a szemet, aztán vontatógőzessel a parttól jó félversztányira horgonyzó hajóhoz vontatni őket, ott aztán elkezdődhetett a berakodás. Gyötrelmes munka, mert a hullámozás minduntalan a hajóhoz csapja az uszályt, s a fegyencek alig bírják megállni a lábukon a tengeri betettségűtől. Az álmukból fölvert fegyencek álmosan, meg-megbotolva, bilincüket zörgetve botorkáltak végig a parton a sötétben. Balra alig látszott a magas, meredek, rendkívül ijesztő part, jobbra csak a végtelen, áthatolhatatlan sötétség, benne egyedülként a tenger elnyújtott, egyhangú nyögése. A hullámok fehér taraját csak akkor lehetett kivenni, amikor a fegyőr pipára gyújtott, vagy a lámpással a víz széléhez lépett s a fellobbanó fényben egy pillanatra megvillant a fegyveres kísérők alakja meg a közelében két-három durva arcú fegyenc.

Jakov Ivanics is a fegyencsapatban volt, akit a börtönben csak Seprűnek hívtak a hosszú szakállja miatt. Már régen nem tisztelte meg senki azzal, hogy apai- és keresztnevén szólítsa, egyszerűen Jaskának hívták. Rossz híre volt, mert három hónappal azután, hogy megérkezett a kényszermunkára, olyan erős, leküzdhetetlen honvágya támadt, hogy engedett a kísértésnek és megszökött, de gyorsan elfogták, életfogytiglani kényszermunkára ítélték és negyven korbácsütést kapott: még

kétszer kobácsolták meg a kincstári ruha elsikkasztásáért, holott mindkét alkalommal egyszerűen ellopták a ruháját. Azóta volt honvágya, hogy Odesszába vitték és a rabvonat éjszaka megállt a Progonnaja állomáson, ő meg az ablakhoz tapadva megpróbálta megpillantani a házat, de a sötétben semmit se látott.

Senkivel se tudott beszélni a szülőföldjéről. Agláját Szibériába vitték kényszermunkára, Jakov Ivanics azt se tudta, hol van. Dasutka Szahalinon volt, de kiadták élettársnak egy telepeshez, aki egy messzi faluban lakott; róla se volt semmi hír, egyszer fordult csak elő, hogy egy odavaló telepes került a Vojvoda-börtönbe, az mesélte Jakovnak, hogy Dasutkának már három gyereke született. Szergej Nyikanorics inas volt a közelben egy duéi hivatalnoknál, de Jakov nem számíthatott arra, hogy valaha is látni fogja, mert Szergej Nyikanorics röstellte, hogy alacsony sorban lévő fegyenceket ismer.

A fegyencsapat megérkezett a bányához és elhelyezkedett a kikötőben. Azt beszéltek, nem lesz berakodás, mert egyre romlik az idő, s a hajó indulni készül. Három fénypont látszott. Az egyik mozgott: ez a hajóhoz küldött vonatatógőzös volt, amely akkor tért vissza, attól függött, lesz-e munka vagy sem. Jakov az őszi hidegtől és a sós tengeri párától reszketve szorosabbra fogta magán rövid, elnyútt félbundáját és mereven, pislogás nélkül arrafelé nézett, ahol a szülőföldje volt. Megint Istenhez fordult, mióta egy börtönben volt az ország különféle szögletéből ide száműzött emberekkel, oroszokkal, ukránokkal, tatárokkal, grúzokkal, kínaiakkal, finnekkal, cigányokkal, zsidókkal, s hallgatta, miről beszélnek, látta szenvedésüket; úgy érezte, most végre igazi a hite, ez az a hit, amelyre úgy szomjúhozott, és oly sokáig kereste, s amelyet a családjából senki, de senki nem lelt föl Avdotya nagymama óta. Már mindent tudott és értett, azt is, hol van Isten és hogyan kell neki szolgálni, csak egyvalamit nem értett, miért más és más az emberek sorsa, s miért van az, hogy ezért az egyszerű hitért, amelyet mások ingyen, a születésükkor megkapnak Istentől, neki ilyen drágán kellett megfizetnie, hogy a rettegés és az átélt szenvedések miatt, amelyek most már élete végéig hozzá szegődnek, úgy reszket keze-lába, mint egy alkoholistáé. Feszülten meredt a sötétbe, s úgy érezte, ezer és ezer versztára ellát, egészen a szülőföldjéig, látja a kormányzóságot, a járást, a Progonnaja állomást, látja azt a lelki sötétséget, elvadultságot, szívtelenséget, s azt a tompa, kegyetlen, állati közönyt, amely az otthagytott emberekben él; szemét elfátyolozták a könnyek, de még mindig a távolba meredt, ahol alig világítottak a gőzhajó lámpái, a szíve belesajdult a honvágyba

– és élni akart, hazatérni, beszélni az újdonság hitéről, s legalább egy embert megmenteni a pusztulástól, s legalább egyetlen napot megélni szenvedés nélkül.

Megjött a vontatógőzös, a fegyőr hangosan kihirdette, hogy nem lesz berakodás.

– Hátra arc! – vezényelte. – Vi-i-igyázz!

Hallatszott, hogy a hajón felhúzzák a horgonyláncot. Már erős, csontig hatoló szél fúj, s valahol odafenn, magasan a meredek parton, csikorogtak a fák. Itt volt a vihar.

A duéi örbely

levelek

M. NY. GALKIN-VRASZKIJNAK

Pétervár, 1890. január 20.

Nagyméltóságú Kegyelmes Uram, Mihail Nyikolajevics!

Mivel föltehetően ez év tavaszán tudományos és irodalmi céllal elindulok Kelet-Szibériába, s ezenközben szeretnék ellátogatni Szahalin szigetére, úgy a középső, mind a déli részére, bátorkodom a legalázatosabban arra kérni Nagyméltóságodat, részeltessen a lehetséges segítségben ahhoz, hogy fenti céljaimat elérhessem.

Őszinte tisztelettel és hűséggel Nagyméltóságod legalázatosabb szolgája

Anton Csebov

1890. január 20.

Malaja Italjanszkaja 18. A. Sz. Szuvorin lakása.

A. SZ. SZUVORINNAK

Moszkva, 1890. február 20-a körül

...Napok óta olvasok és írok, olvasok és írok... Minél többet olvasok, annál inkább meggyőződöm arról, hogy két hónap alatt a negyedét sem tudom elvégezni annak, amit elgondoltam, pedig hiszen két hónapnál többet nem szabad Szahalinon töltenem: azok a csirkefogó gőzhajók nem várnak! A munka sokféle, de unalmas... Egyszerre kell geológusnak, meteoroló-

gusnak és etnográfusnak lenni, én meg ezt nem szoktam meg s unom. Márciusig olvasok Szahalinról, amíg kitart a pénzem, utána nekiülök elbeszéléseket írni...

Ami a szahalini munkámat illeti, olyan körmönfont, hét-próbás gazembernek tekintem magamat, hogy szemé-szája el fog állni tőle. Már sokat loptam más könyvekből, ötleteket is, tudásanyagot is, s a magaméként fogom eladni őket. Gyakorlatias századunkban másként nem megy.

Jó egészséget kívánok, Isten áldja meg minden jóval.

Tisztelettel:

Genrib Blokk és K.

Hogy érzik magukat mélyen tisztelt lovai? Jó volna elmenni valahová, ugye?

A. P. CSEHOVNAK

Moszkva, 1890. február 25.

február 25.

Ázalagom!

Mindenképpen muszáj részletesebben megismernem, mit írtak az újságok Szahalinról, hiszen nem csak a bennük megjelent híradások érdekelnek. Persze, azokra is szükség van, de történelmileg is meg kell világítani azokat a tényeket, melyek e tudósítások lényegét alkotják. A cikkeket vagy olyanok írták, akik sose voltak Szahalinon s egyáltalán nem értenek a dologhoz, vagy olyanok, akik nagyon is érdekeltek a szahalini kérdésben, tőkét kovácsoltak maguknak belőle és ugyancsak gyermeknek mutatták magukat. Az előbbiek vakmerőségét és az utóbbiak fortélyait, mivel ködösítenek és akadályoznak, a kutatónak minden más tudósításnál értékesebbnek kell tekintenie, hisz ez utóbbiak többségükben alkalomszerűek és pontatlanok; mindez egyúttal kiválóan jellemzi, hogyan viszonyul társadalmunk általában a dologhoz, s részben a börtönkérdéshez. Csak akkor értjük meg a szerzőt és indítékait, ha elejétől a végéig elolvassuk cikkét.

Mindenesetre kíméld meg a közkönyvtárat látogatásaidtól. Az is elég, amit eddig tettél. A többi a húgomra marad, akit én dajkáltam, s aki a nagybőjt három hete alatt kezd majd a Rumjancev Könyvtárba járogatni. Neked meg, drága ostobám, talállok más munkát. Hajolj földig és kérj bocsánatot! Amit még tenned kell, megtalálod abban a levélben, amelyet a nagybőjt negyedik vagy ötödik hetében fogsz megkapni. Ami meg a tetveket illeti, csak annyit mondhatok: a sírba fog vinni

a mocskosságom. Az *Oblomov*¹ Zaharja és Alekszandr Csehov azt mondja, ember nem is lehet meg tetű és svábbogár nélkül – fölöttébb tudományosan hangzik. De képzelj csak el, én már sok olyan családot láttam, amelyek hírét sem hallották ezeknek a férgeknek. Kérj a patikában szabadillapárlatot!

Mindenki üdvözl Benneteket. Add át tiszteletemet Natalja Alekszandrovnának, Kukának és a keresztyerekemnek.

Jótevőd: *A. Csehov*

A. SZ. SZUVORINNAK

Moszkva, 1890. március 9.

Március 9. A negyven vértanú és 10 000 pacsirta napja

Ami Szahalint illeti, mindketten tévedtünk, de vélhetően Ön sokkal inkább, mint én. Azzal a biztos tudattal indulok el, hogy az utazásom semmi értékessel nem járul hozzá sem az irodalomhoz, sem a tudományhoz: ehhez sem a tudásom, sem az időm, sem az igényeim sem elégségesek. Nincsenek Humboldthoz¹, de még Kennanhoz² méltó terveim sem. Mindössze száz-kétszáz oldalnyit akarok írni, hogy valamit törlesszek az orvostudománynak, amellyel, mint tudja, disznómód viselkedtem. Az is lehet, hogy képtelen leszek bármit is írni, de az utazás így sem veszíti el számomra a vonzerejét: olvasás közben sok mindent megtudok és megtanulok; meg azzal is, hogy körülnézek és odafigyelek arra, amit hallani fogok. Még el sem utaztam, de a könyveknek köszönhetően, amelyeket el kellett olvasnom, sok olyasmit megtudtam, amit negyven korbácsütés terhe mellett mindenkinek tudnia kéne, s amit korábban a műveletlenségem okán nem tudtam. Ráadásul föltételezem, hogy ez az utazás megszakítatlan fizikai és szellemi munka lesz, s erre mindenképp szükségem van, mivel hohol³ vagyok, s már kezdtem ellustulni. Ráncba kell szednem magamat. Lehet, hogy ez az utazás csak az én szamárságom, konokságom és hóbortosságom szülötte, de gondoljon csak bele, és mondja meg, mit veszítek, ha elutazom. Időt? Pénzt? Mostoha körülmények közé fogok kerülni? Az én időm egyáltalán nem számít, pénzem meg amúgy se lesz sose, ami meg a mostoha körülményeket illeti, csak huszonöt-harminc napot fogok fogaton utazni, s ami még hátra van, azt egy gőzhajó fedélzetén vagy egy szobában üldögélve fogom eltölteni, miközben folyamatosan bombázom majd a leveleimmel. Tegyük föl, hogy az utazás nem ad nekem semmit: de hátha lesz benne két-három

olyan nap, amire aztán egész életemben lelkesen vagy keserűen fogok emlékezni stb., stb. Ez a helyzet, uram. Nemigen meggyőző, de hát amit Ön ír, az sem az. Például azt írja, hogy Szahalinra senkinek semmi szüksége és nem érdekel senkit. Igaz ez? Szahalinra csak annak a társadalomnak nincsen szüksége, és azt nem érdekli, amely nem számúzi oda ezerszámra az embereket, és nem herdál rá milliókat. A múltban Ausztrália és Cayenne volt ilyen; most Szahalin az egyetlen hely, ahol tanulmányozható, hogyan gyarmatosítják a bűnözőket. Szahalin iránt egész Európa érdeklődik, nekünk nem kell? Alig huszonöt-harminc évvel ezelőtt Szahalin tanulmányozásával a mi oroszaink olyan csodálatos hőstetteket hajtottak végre⁴, amilyenekért csak magasztalás illeti az embert, de nekünk nincs rá szükségünk, nem tudjuk, mit tettek azok az emberek, csak üldögélünk a négy fal között, s azon panaszkodunk, miféle ostobaság volt Istentől, hogy ilyenné teremtette az embert. Szahalin az elviselhetetlen kinszenvedések helyszíne, ezeket csak a szabad és nem szabad ember képes elviselni... A környékén és a szigeten magán dolgozók szörnyű, felelőségteljes feladatokat oldottak és oldanak meg. Sajnálom, hogy nem vagyok szentimentális, mert különben azt mondanám, hogy a Szahalinhoz hasonló helyekre úgy kéne elzarándokolnunk, mint a törököknek Mekkába; a tengerészeknek meg a börtönszakértőknek pedig úgy kéne Szahalinra tekinteniük, mint a katonáknak Szevasztopolra. A könyvekből, amelyeket elolvastam és olvasok, egyértelmű, hogy *milliószámra* rothasztottuk el az embereket a börtönökben, ráadásul mindhiába, értelmetlenül, barbár módon; hóban-fagyban, megbilincselve tízezer versztákat tetettünk meg velük, szifilisszel megfertőztük, lealacsonyítottuk őket, megsokszoroztuk a bűnözők számát, s mindezt a vörösorrú börtönőrök nyakába varrtuk. Mára az egész művelt Európa tudja, hogy nem a börtönőrök a bűnösök, hanem mi, még hozzá valamennyien, de hát nekünk ugye, mi közünk hozzá, miért érdekelne minket. A dicsőségteljes hatvanas években semmit sem tettek a betegek és bebörtönzöttek érdekében, ily módon megsértették a keresztény civilizáció legfontosabb parancsolatát. A betegekért ma már tesznek valamit, de a bebörtönzöttekért semmit; jogászainkat egyáltalán nem érdeklik a börtönviszonyok. Biztosítom, hogy Szahalinra szükség van és érdekes, s csak azt sajnálom, hogy én utazom oda, nem másvalaki, aki jobban ért a dologhoz, és nagyobb a tehetsége, hogy fölébressze iránta a társadalom érdeklődését. Hiszen én semmiségek miatt utazom oda...

Az Ön *A. Csebovja*

A. SZ. SZUVORINNAK

Moszkva, 1890. április 19.

Ápr. 18. Szerda

Még egy napra Moszkvában ragadtam¹... Igen, csak Szahalinra tud írni nekem, hiszen Szibériában nem érnek utol a levelek. Csak közbevetve: ha a közeljövőben Irkutzkba küldi a levelet (a Vosztocsnoje Obozrenyje szerkesztőségébe), akkor megkapom.

Táviratban ne használja a Szahalin szót. Az ügyintézők fülének ez éppoly kellemetlen, mint a Péter-Pál erőd.

Az Obot még jég fedi, ezért Tyuménytől Tomszsig fogaton kell megtennem az utat. A táj pokolian unalmas és komor. S hiábavaló volna várni arra, hogy a jég eltakarodjék, mert a hajózás csak május 10-én indul meg.

Köszönet az újságírói igazolásért².

A következő levelet a Volgáról fogja kapni, amelyről azt állítják, nagyon szép. Szándékosan megyek Jaroszlavlba, nem pedig Nyizsnyijbe, hogy minél többet lássak a folyóból.

Az újságnak csak Tomszkból tudok írásokat küldeni, hiszen agyoncsépett, túlírt és érdektelen, ami addig fog történni...

Az Ön A. Csehovja

M. V. KISZELJOVÁNAK

Az Irtis mellől, 1890. május 7.

Az Irtis partja, május 7.

Üdvözetemet küldöm, valóban tisztelt Marija Vlagyimirovna!

Akartam ám búcsúlevelet írni Önnek Moszkvából, de nem volt rá időm, így hát meghatározatlan időre el kellett halasztanom. Most pedig az Irtis partjáról, egy kunyhóban üldögélve írok Önnek. Éjszaka van. Úgy kerültem ide, hogy a szabad embereknek fenntartott szibériai útvonalon utazom. Már 715 versztát megtettem. Teljes mivoltomban vértanú lett belőlem. Ma reggeltől éles, hideg szél fúj, s a legundorítóbb fajta eső szemetel. Meg kell jegyeznem, hogy Szibériában még nincs tavasz: a föld kopár, a fák kopaszok, s bárhová néz az ember, mindenütt hófoltok; éjjel-nappal bundában és nemezcsizmában utazom... Na, szóval reggeltől fúj a szél... Súlyos, ólomszínű felhők, csupasz föld, sár, eső, szél... brrr! Utazom, utazom... vég nélkül utazom, az idő pedig nem enyhül. Alkonyatkor az állomáson azt mondták, nem szabad tovább mennem, mert minden el van öntve, a hidak elsodorva stb. Mivel tudom,

hogya a szabad fuvarosok mennyire szeretik az elemekkel ijesztgetni az utasokat, hogy hálásra ottmarasszák őket (ami kifizetődő nekik), nem hittem el egy szót se, és megparancsoltam, hogy fogják be a trojkát. Na, meg is adtam az árát! Alig tettünk meg öt versztát, amikor megpillantottam az Irtis lapályos partját, amelyet hatalmas tavak borítottak; az út ott volt valahol a víz alatt, s valóban, az átkelő hidacskákat vagy elvitte a víz, vagy el voltak korhadva. Egyrészt a konokságom akadályozott meg abban, hogy visszaforduljak, másrészt az, hogy szerettem volna már megszabadulni ettől a rettenetes környéktől... Neki hát a tavaknak... Istenemre, soha életemben nem éltem át ahhoz hasonló! Éles szél, hideg, undorító eső, én meg méltóztathattam kiszállni a (nem zárt) tarantaszából, hogy a lovakat tartsam: mert azokat minden egyes hídon csak egyesével lehetett átvezetni... Hová kerültem, hol vagyok? Köröskörül pusztaság, magány; csak az Irtis csupasz, komor partja látszik... Nekihajtottunk a legnagyobb tónak: akkor már szívesen visszafordultam volna, de az nehéz... Hát dőcögtünk tovább a keskeny földszávon... A szávnak vége lett, mi meg zsupsz! Aztán ismét egy földszáv, ismét zsupsz... A kezem meggémberedett... A vadkacsák meg mintha rajtunk kacagtak volna, rajokban szálltak a fejünk felett... Sötétedett... A kocsis néma – eltévedt... De végre kiértünk az utolsó földszávhoz, amely a tavat elválasztotta az Irtistől... Az Irtis lankás partja egy arsinnal magasabb volt: agyagos, csupasz, göröngyös, látszatra sikamlós... A víz zavaros...Fehér hullámok csapdosásák az agyagot, a folyó maga nem mennydörög, nem csobog, hanem valami szörnyűséges hangot ad, mintha koporsókat döngetnének a víz alatt... A túlsó part lapos, vigasztalan sivatag... Ön gyakran álmodott a bazsorovói vízmosással; így lesz velem meg az Irtissel is...

Ott volt a komp. Át kellett kelni a túlsó partra. Az eső miatt nyakába húzott fejjel kilépett egy férfi a kunyhóból, és azt mondta, komppal nem lehet menni, mert nagy a szél... (Errefelé evezős kompok vannak.) Azt tanácsolta, várjunk, míg lecsendesül az idő...

Ezért aztán itt ülök éjszaka egy kunyhóban, amely az Irtis partját nyaldosó tóban áll, egész testem nyirkos, a lelkem magányos, hallgatom, hogyan döngetik a koporsókat az én Irtisem mélyén, hogy üvölt a szél, s azt kérdelem magamtól: hol vagyok? És minnek?

A másik szobában alszanak a révészek meg az én kocsisom. Jó emberek. Ha gonoszak volnának, kirabolhatnának s belefojthatnának az Irtisbe. A kunyhó magányosan áll a parton, tanúk nincsenek...

Tomszki az út veszélytelen, ami a rablókat illeti. Nem is illik rablásról beszélni. Még tolvajlás sem fordul elő az utazók között; ha belép az ember a házba, a holmiját kint hagyhatja az udvaron, nem vész el semmi.

Engem hajsza híján mégis megölték. Képzeld el, hogy éjszaka van, virradat előtt... Ülök a tarantaszban és gondolkodom, gondolkodom... Egyszer csak észreveszem, hogy lóhalálában vágat velünk szembe a postatrojka. A kocsisomnak alig sikerült jobbra fordulnia, a trojka elszárgult mellettünk, s akkor megpillantottam rajta azt a kocsiszt, aki visszafelé fogja hajtani... Nyomában ott a másik trojka, az is lóhalálában. Mi jobbra fordultunk, az meg balra. „Össze fogunk ütközni!” – villant át a fejemen... A következő pillanatban recsegés-ropogás, a lovak fekete tömeggé olvadtak össze, a tarantaszunk két kerékre ágaskodott, én meg leestem a földre, s rámdőlt az összes bőröndöm meg batyum... Amikor felugrottam, azt láttam, hogy ott a harmadik trojka...

Nagyon meglehet, hogy anyám előző este imádkozott értem. Ha alszom, vagy a harmadik trojka közvetlenül követte volna a másodikat, akkor halálra gázol vagy megnyomorít. Kiderült, hogy az első kocsis ébren hajtott, a második és harmadik trojka kocsisai viszont aludtak, és nem vettek észre minket. A szerencsétlenség után a legbutább értetlenkedés mindkét oldalon, azután meg kemény káromkodás... A lószerszám elszakadva, a kocsirúd kettétörve, járom az útszélen... Szent Isten, hogy tudnak káromkodni a kocsisok! Éjszaka, e káromkodó, féktelen banda közt annyira egyedül érzem magam, mint még sose...

Kifogyóban a papír... Kopog az eső az ablakon. Áldják meg az összes szentek! Még írok... Címem: Alekszandrovskij őrhely, Szahalin szigete.

Az Ön A. Csehovja

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Krasznoj Jar – Tomszk, 1890. május 14-17.

Jar falu, 45 versztányira Tomszktól, 90. május 14.

...Igen jóízű kenyeret sütnek erre felé. Az első napokban jól belaktam vele. A pirogok¹ is jóízűek meg a palacsinták meg a lángosok meg a kalács, ami a hohol perecre emlékeztet. A palacsinták vékonyak... De az összes többi nem európai gyomornak való. Például mindenhol megtiszteltek „kacsalevessel”. Ez valami egészen szörnyű: zavaros lötyty, amelyben

vadkacsadarabkák úszkálnak meg fővetlen hagyma; a vadkacsazúzából nem tisztítják ki alaposan a tartalmát, ezért azt hiszi az ember, amikor a szájába kerül, hogy száj és *rectum* helyet cserélt. Egyszer kértem azt, hogy főzzenek húslevest és süssenek sügért. A leves, amit föladtak, túlsózott, zavaros volt, benne hús helyett összependeredett bőrdarabok, a sügéren rajta maradt a pikkely. A csót² itt sózott marhahúsból főzik; sültet is abból csinálnak. Most adták föl a sült sózott marhát: egyszerűen undorító. Belekóstoltam és otthagytam. A teát téglából főzik³ Voltaképp zsályából és svábbogárból álló üledék, mind az ízét, mind a színét illetően; nem tea, matractöltelék-ből készült nedű. Mellesleg megjegyzem, hogy Jekatyerinburgból hoztam magammal negyed font teát, öt font cukrot és három citromot. A tea nem tartott ki, venni nem lehetett. A koszos kisvárosokban még a hivatalnokok is téglateát isznak, s a legjobb üzletekben sem lehet drágábbat kapni, mint aminek egy rubel ötven a fontja. Marad hát a zsálya.

Az állomások közötti távolságot mindig a két szomszédos falu közti távolság alapján határozzák meg, ami húsz-negyven verszta. Errefelé nagyok a falvak, kicsi falvak és tanyák nincsenek. Mindenhol templom és iskola, a házak fából épültek, van köztük emeletes is.

Estefelé a tócsák és az út kezd hártásodni, éjszaka igazi fagy van, akár szörmebundában alhatik az ember...brrr! Zötyögős az út, mert a sár csomókba fagy, az embernek a lelkét is kirázza...Virradatra szörnyen elbánik az emberrel a hideg, a zötykölődés meg a lovak csengettyűje, csak melegre és ágyra vágyik... Míg a lovakat váltják, bevackolódok egy kicsit egy sarokba s abban a pillanatban elalszom, ám egy perc múlva a kocsis megrángatja a kabátujjamat, s azt mondja: „Talpra, barátom, ideje indulni!” A második éjjelen éles fájdalmat éreztem a sarkamban: ahogy a foga szokott fájni az embernek. Elviselhetetlenül fáj. Azt kérdezgetem magamtól: vajon elfagyott-e.

Ám írni nem lehet. Megérkezett a főnök (vagyis a kerületi rendőrfőnök). Megismerkedtünk, beszélgetünk. Majd folytatom...

Tomszk, május 16.

A lovaglósizma volt a tettes, mert szűk a kérge. Édes Misa, ha lesznek gyermekeid, amiben nem kételkedem, hagyd meg nekik erősen, ne hajszolják azt, ami olcsó. Az orosz áru olcsósága azt jelenti, hogy garantáltan használhatatlan. Szerintem mezítláb is jobb járni, mint olcsó csizmában. Képzeltetitek a szenvedésemet! Minduntalan kiszállok a fogatból, leülök a

nyirkos földre, és lehúrom a csizmámat, hogy pihentessem a sarkamat. Minő kényelem ebben a fagyban! Isimben sikerült nemezcsizmát venni... Így aztán nemezcsizmában utaztam, míg a nyirkosságtól és a sártól le nem mállott a lábamról.

Reggel 5-6 körül teázás a kunyhóban. Útközben valóságos istenáldása a tea. Mára megtanultam becsülni és szenvedélyemmé vált, mint Janovnak. Fölmelegít, elúzi az álmodást, sok kenyeret lehet enni mellé, márpedig más eledel hiányában a kenyérből itt sokat kell enni. Ezért van az, hogy a parasztok olyan sok kenyeret és tésztaféléket esznek. Teát iszik az ember s elbeszélget az asszonyokkal, akik beszédesek erre felé, gyermekszeretőek, részvevők, szorgosak és szabadabbak, mint az európaiak: a férfiek nem szidják és nem verik őket, mert éppoly magasak, erősek és okosak, mint uraik-parancsolóik. Kocsiskodnak is, ha az uruk nincs otthon. Szeretik a szójátékokat. Nem fogják szigorúan a gyermekeket, inkább kényeztetik őket. A gyermekek puha ágyban alszanak, s ameddig akarnak, együtt esznek és teáznak a férfiakkal, és szitkozódhatnak, ha a felnőttek gyöngéden kinevetik őket. Nincs diftéria.

Leendő kozákok

Itt a fekete himlő grasszál, de furcsa mód errefelé nem olyan fertőző, mint máshol: ketten-hárman megbetegszenek, belehalnak s vége a járválynak. Kórház és orvos nincs. A felcser gyógyít. Hatalmas mértékben divat az érvágás és a köpölyözés. Útközben megvizsgáltam egy zsidót, aki májrákban szenvedett. Leromlott állapotban volt, alig lélegzett, ez azonban nem zavarta a felcsert abba, hogy tizenkét helyen megköpölyözze. Még valamit a zsidókról: szántanak, kocsiskodnak, fogatot tartanak, kereskednek, és parasztoknak hívják őket, mert valójában, de *jure* és de *facto* is parasztok. Általános tiszteletnek örvendenek, és a kerületi rendőrkapitány szerint gyakran őket választják meg sztarosztának⁴. Láttam egy magas és vékony zsidót, aki elégedetlenül ráncolta a homlokát és kiköpött, amikor a kerületi rendőrkapitány sikamlós vicceket mesélt. A felesége csodálatos hallevest főzött. Annak a zsidónak a felesége, aki rákos, csukaikrával és igen finom fehér kenyérral vendégtelt meg. Nem hallani a zsidók elnyomásáról.

Hát akkor már a lengyelekről is. Vannak száműzöttek, akiket 1864-ben küldtek ide Lengyelországból. Jóindulatú, vendégszerető és igen udvarias emberek. Vannak köztük nagyon gazdagok és nagyon szegények, akik a postaállomásokon írnozkodnak. Az amnesztia után a gazdagok hazamentek, de aztán hamar visszatértek Szibériába: itt gazdagabb az élet; a szegények csak ábrándoznak a hazáról, pedig már öregek és betegek. Isimban Zalesszkij, az egyik gazdag *pan*⁵, akinek a lánya hasonlít Szása Kiszeljovára, egy rubelért kitűnő ebéddel vendégtelt meg, s adott egy szobát is, hogy kialudjam magam. Kocsmája van, pénzéhes a csontja velejéig, hét bőrt lenyúz mindenről, mégis érződik minden mozdulatán, az asztalnál, egyáltalán a viselkedésén, hogy úr. A kapzsiság miatt nem megy haza, túri itt a havat Miklós-napkor⁶. Ha meghal, a leánykája, aki itt született Isimban, örökre itt marad: így aztán Szibériában több lesz a fekete szem és a gyöngéd vonások. Szükséges is ez a véletlenszerű vérkeveredés, mert Szibériában nem szépek az emberek. Barnahajúak egyáltalán nincsenek.

Talán a tatárokról is írnom kéne? Már bocsánat! Kevesen vannak. Jó emberek. A kazányi kormányzásban még a papok is szépen beszélnek róluk, itt meg, Szibériában ők „a legjobb oroszok” – legalábbis a kerületi rendőrfőnök ezt mondta róluk, még hozzá oroszok jelenlétében, akik a hallgatásukkal ismerték el ezt aényt. Édes Istenem, de sok is Oroszországban a jó ember! Ha nincs a hideg, amely elrabolja Szibériától a nyarat, ha nincsenek a hivatalnokok, akik tönkreteszik a parasztokat és a száműzötteket, akkor Szibéria volna a leggazdagabb és legboldogabb föld.

Nincs semmi ebédre. Aki okos, fél pud⁷ harapnivalót visz magával, amikor Tomszkba utazik. Én viszont ostoba vagyok, s ezért két héten át tejen és tojáson éltem, amelyet itt a következőképpen főznek meg: a sárgája kemény, a fehérje lágy. Ilyen ételből két nap alatt elege van az embernek. Egész úton csak kétszer ebédeltem, ha nem számítom a zsidóék hallevesét, amelyet meg is ettem, pedig teli voltam a teázás után. Vodkát nem ittam: a szibériai vodka ellenszenves, meg aztán le is szoktam róla, míg eljutottam Jekatyerinburgig. Pedig vodkát inni kell. Felfrissíti az agyat, ami az utazástól ködös és működésképtelen lesz, ettől aztán az ember maga is elhülyül és legyengül.

Vége! Nem írhatok többet, mert megérkezett Kartamisev, a *Szibirszkij Vesztnyik* ismerős szerkesztője, a helyi Nozdrjov, aki nagy korhely, nagy alkoholista.

Kartamisev megitta a sört és elment. Folytatom.

Az utazás első három napja során a zötyögéstől és rázkódástól megfájdult a kulcscsontom, a vállam, a gerincem, a mindenem... Se ülni, se járni, se feküdni nem tudok... Viszont elmúlt minden mell- és fejfájásom, végtelenül megnőtt az étvágyam, az aranyerem meg volt-nincs. A feszültségtől, attól, hogy gyakran kellett csomagokat hurcolnom stb., de lehet, hogy a moszkvai búcsúivászatoktól is, reggelenként vért köptem, amitől aztán levert lettem, komor gondolatok ébredtek föl bennem, s ez is megszűnt az út végére; most még csak nem is köhögök. Az már régen volt, amikor ilyen keveset köhögtem, mint most, miután két hetet töltöttem tiszta levegőn. Az utazás első három napja után a testem hozzászokott a zötyögéshez, s elérkezett az az idő is, amikor egyszerűen nem vettem észre, hogyan lett reggel után dél, aztán meg este és éjszaka. Gyorsan tovatűntek a napok, ahogy egy hosszú betegség alatt. Az ember azt hiszi, még dél sincs, de a kocsisok azt mondják, igazán itt maradhatnál éccakára, uram, nehogy mán eltévedjünk a sötétben. S ha ilyenkor az órára nézek, hát valóban, este nyolc van.

Gyorsan hajtanak, de nincs benne semmi ijesztő. Valószínűleg ostobán választottam meg az utat, télen gyorsabban hajtanak. Vágtatnak hegynek föl, s mielőtt kihajtanának az udvarról, s a kocsis felülne a bakra, ketten-hárman tartják a lovakat. A lovak a moszkvai tűzoltófogatok lovaira emlékeztetnek: volt, hogy majdnem elgázoltunk egy öregasszonyt, máskor meg majdnem kirepültem a fogatból. Most pedig parancsoljatok: kaland következik, amelyet a szibériai utazásnak köszönhetek. De arra kérem mamácskát, ne jajongjon és ne siránkozzon, hiszen minden szerencsésen végződött. A május hatodikára virradó éjszakán egy nagyon kedves öregember

vitt sebesen. Félig-meddig szunyókáltam, s mert semmi dolog nem volt, azt nézegettem, hogy szikráznak a földeken és a nyírfásban a kigyó alakú lángnyelvek: a tavalyi fű égett, amit itt fölégetnek. Egyszer csak egyenletes kerékrobogást hallottam. Vágtatva, mint egy szárnyaló madár, postakocsi jött szembe. Az én kisöregem sietve jobbra farolt, a trojka elrobogott mellettünk, én meg a szürkületben beleskeltem a hatalmas, nehéz postaszekérbe, amelyben ott ült a visszaúton hajtó kocsis. Az első mögött már ott is volt a második, az is lóhalálában. Sietve megint jobbra faroltunk. A legnagyobb elképedésemre és elszörnyedésemre a trojka nem jobbra, hanem balra tért ki... Alig volt időm elgondolni, hogy: „Istenem, összeütközünk!” – amikor szörnyű recsegést hallottam, a lovak fekete masszává gabalyodtak, a járomívek leestek, a tarantasz két kerékre ágaskodott, én meg a földön feküdtem, rajtam viszont a csomagjaim. De ez még nem minden... Mert vágtatva jött már a harmadik trojka... Ez már aztán igazán ízzé-porrá tudott volna zúzni engem is meg a csomagjaimat is, de hála Istennek, nem aludtam, esés közben nem tört el semmim, s fel tudtam olyan gyorsan kelni, hogy félreugorjam. „Állj! – ordítottam oda a harmadik trojkának. – Állj már meg!” A trojka beleütközött a másodikba és megállt... Persze, ha tudtam volna aludni a tarantaszban, vagy a harmadik trojka szorosán követte volna a másodikat, akkor rokkantként vagy fejnélküli lovasként tértem volna haza. Az ütközés eredményei: törött kocsirudak, elszakadt lószerszám, járomív és csomagok a földön, meghökkent, elkínzott lovak, s félelem a gondolatra, hogy veszélyben forogtunk. Kiderült, hogy az első kocsis valóban hajtotta a lovakat, de a másik kettő kocsisa aludt, a lovak maguktól követték az első trojkát, nem irányította őket senki. A riadalomból magukhoz térve az én kisöregem meg a másik három kocsis rettenetesen káromkodni kezdett. De még hogy! Már azt hittem, verekedés lesz a vége. Elképzelni se tudjátok, mennyire egyedül érzi magát az ember egy ilyen megvadult, káromkodó banda között, a mező kellős közepén, hajnalban, a fűvet emésztő közeli és távoli lángnyelvek közepette, amelyek egyáltalán nem enyhítik a hideg éjszakai levegőt. Ó, az ilyesmi annyira nyomasztó! Csak hallgattam a káromkodást, néztem a széttört kocsirudakat meg a magam megbecstelített csomagjait, s úgy éreztem, másfajta világba kerültem, ahol rögvést eltaposnak... Egy órányi káromkodás után az én kisöregem elkezdte kötelekkel összekötözni a kocsirudat meg a lószerszámot, az én szíjaimat is felhasználta. Valahogy, de alig éppen elvergődtünk az állomásig, ám minduntalan meg kellett állnunk...

Öt-hat nap elteltével erős szél kíséretében elkezdődött az esőzés. Éjjel-nappal esett. Volt drága dolga a bőrkabátnak, az óvott meg esőtől, széltől. Csodálatos egy kabát az! A sár miatt járhatatlan lett az út, a kocsisok nem szívesen hajtottak éjszaka. De ami a legszörnyűbb volt, s amit el nem fogok felejteni soha ebben az életben, az a folyókon való átkelés. Odaérkeztünk éjszaka egy folyóhoz... Én is, a kocsis is elkezdtünk kiabálni... Esett, fújt, a folyón jégtáblák, recsegés-ropogás... S még annak is örültünk, ha krákogva megszólaltak a gémekek. A szibériai folyók mentén gémekek élnek. Szóval, őket nem az éghajlat, hanem a földrajzi helyzet érdekli... Na, úgy egy óra múltán a szürkületben feltűnt egy hatalmas, bárkaalakú komp, hatalmas, rákollóra hasonlító evezőkkel. A révészek gazember egy népség, a többségük száműzött, azért kerültek ide, mert a társadalom elítélte őket bűnös életükért. Tűrhetetlenül mocskos szájuk van, üvöltöznek, vodkára kérnek pénzt... S hosszan, igen hosszan visznek át a folyón, kínzóan hosszú az út.

Megindult a komp...Megint egyedül éreztem magamat, s mintha a gémekek szándékosan lármáztak volna, mert azt akarták mondani, hogy: „Ne félj, öregem, itt vagyok, a Pszjolvölgyi Bogyósdíék küldtek ide!”⁸

Május 7-én a szabad fuvaros, amikor lovakat kértem, azt mondta, a Irtis kiáradt és elöntötte a rétet, meg hogy előtte való napon Kuzma nekivágott az útnak, s alig bírt visszavergődni, és hogy nem lehet utazni, várni kell... Megkérdeztem, meddig? Válasz: azt csak a Jóisten tudja! Elég homályosan hangzott, ráadásul szavamat adtam magamnak, hogy az úton megszabadulok két hibámtól, amelyek nem kevés kárt, bajt és kellemetlenséget okoztak nekem, ezek pedig az engedékenység és a hajlékonyság. Általában gyorsan beleegyezem bármibe, ezért aztán az ördög tudja, miféle alkalmatosságon kellett utaznom, néha kétszer annyit fizettem, s órákig vártam... Abbahagytam hát a bólogatást és elkezdtem a gyanakvást, s egyszeriben megkönnyebbült a májam. Például, ha nem fogatba, hanem valami rázós tyelegába⁹ kezdtek befogni, nem álltam rá, hogy azon utazzam, kitartottam, s akkor bizonyosan előkerült a fogat, holott előzőleg azt bizonygatták, hogy az egész faluban nincs egyetlen egy sem stb. Így aztán, mivel gyanítottam, hogy az Irtis áradását csak azért gondolta ki, hogy a sárban ne kelljen elvinnie éjnek évadján, tiltakoztam, és megparancsoltam, hogy indulás. A paraszt, aki Kuzmától hallott az áradásról, de maga nem látta, a fejét vakargatva ugyan, de belement a dologba, az öregek meg biztatták, azt mondogatva, hogy hej, amikor fiatalukban maguk is kocsisok voltak, akkor bizony semmitől se féltek. Elindultunk...

Sár, eső, üvöltő szél, hideg... rajtam meg nemezcsizma. Tudjátok, milyen a nedves nemezcsizma? Mintha fagyos kocsonyából szabták volna. Megyünk, mendegélünk, egyszer csak feltűnik szemem előtt egy hatalmas tó, amelynek a felszínén imitt-amott kilátszik a föld meg egy-két bokor meredezik rajta – na, ez volt az elöntött rét. A távolban az Irtis meredek partja: még hó fehérlett rajta... Hát, odaóvakodtunk a tóhoz. Vissza kellett volna fordulni, de ebben megakadályozott a konokságom, s valami érthetetlen kakaskodás is elfogott, mint amikor annak idején, fejest ugorva a hajóról, megfürödtem a Fekete-tenger kellős közepén, s ami arra indított, hogy nem kevés ostobaságot elkövessek... Vélhetően valami pszichózis. Megyünk s nagy ötlöve-hatolva kikeresgéljük a száraz foltokat, földcsíkokat. Az irányt a hidak és az utat átívelő átjárók mutatják: valamennyit elsodorta a víz. Ha át akarunk kelni rajtuk, ki kell fogni a lovakat s egyenként átvezetni őket. A kocsis leszerszámozta őket, én meg a nemezcsizmában hopp, bele a vízbe, és tartottam őket... Feledhetetlen! Na meg, az eső és a szél... Istennek szent anyja, ments ki innen! Végre elvergődünk a megállóig, ott is egy tető nélküli kunyhóig. Az ázott ganéban ázott lovak toporogtak. Hosszú bottal a kezében egy férfi lépett ki a kunyhóból, s vállalta, hogy elkísér minket. A bottal megmérte, milyen mély a víz, próbált feneket találni... Az Isten áldja meg érte, kivezetett minket egy hosszú földnyelvre, amelyet „hát”-nak nevezett. Kitanított minket, hogy erről a hátról elindulva próbáljunk meg valahová jobbra – vagy balra? nem emlékszem már – eljutni, s elérni a másik hátat. Ezt is tettük...

Mentünk... A nemezcsizmámban olyan tocsogás, mint egy budiban. Cuppogás. A harisnyám összeráncolódott. A kocsis néma maradt, néha cuppantott egyet a lovaknak. Örömmel visszafordult volna, de már késő, sötétedett. Végre, micsoda öröm, kiértünk az Irtishez. A túlpárt meredek volt, de az itteni lankás. Göröngyös, szemre csúszós, undorító, növényzetnek nyoma se volt rajta. Fehér tajtékkal verte végig a zavaros víz, és haragosan húzódott vissza, mintha átallotta volna még megérinteni is ezt az idélen, csúszós partot, amelyen láthatóan csak varangyos békák és gyilkos lelkek élnek meg... Az Irtis nem zajongott, nem bömbölt, hanem olyan hangot adott ki, mintha koporsókat döngetnének a fenekén... Átkozottul hangzott! A túlpárt magas, fekete, üres...

Aztán egy kunyhó: ebben laktak a révészek. Az egyik kilépett és kinyilvánította, hogy a kompot nem szabad kiengedni, mert rosszabbodott az idő. A folyó meg széles szerinte, a szél erős... Hát akkor? A kunyhóban kellett éjszakázni... Emlékeze-

tes éjszaka volt, a révészek meg az én kocsisom horkolásával, szélzúgással, esőkopogással, az Irtis dűnnyögésével... Mielőtt elaludtam volna, megírtam Marija Vlagyimirovnának, hogy eszembe jutott a bozsarovói vízmosás.

Reggel nem akarták átvinni a kompot a szél miatt. Csónakon kellett átkelni. Átkelés közben korbácsolt az eső, fújt a szél, eláztak a csomagok, a nemezcsizmám, ami éjszaka megszáradt a kemencén, újra fagyos kocsonya lett. Ó, drága bőrkabát! Csak neki köszönhető, hogy nem fáztam meg. Ha majd hazamegyek, kenjétek be ezért a szolgálatért zsírral vagy ricinusolajjal. A túlparton egy teljes órát ültem a bőröndön, míg a faluból megérkeztek a lovak. Emlékszem, nagyon síkos volt fölfelé a parton. A faluban fölmelekedtem, megteáztam. A száműzöttek is megjelentek a könyöradományért. Minden család naponta egy pud búzalisztet kovászol be nekik. Mintha kötelességük volna. A száműzöttek elfogadják a kenyeret, aztán elisszák a kocsmában. Az egyik rongyos, borotvált fejű, öreg száműzött, akinek a szemét a saját száműzött társai *ütötték ki* a kocsmában, amikor meghallotta, hogy idegen érkezett, kupecnek véelve énekelni és imádkozni kezdett. Egészségért, megnyugvásért imádkozott, elénekelte a húsvéti *Feltámad az Urat* meg azt, hogy *Szentek békéjében nyugodj*, szóval, sok mindent összeénekelte. Aztán hazudozni kezdett, hogy a moszkvai kereskedők közül való. Észrevettem, mennyire lenézi ez az iszákos azokat a parasztokat, akiken élösködik.

11-én postakocsin utaztam. Unalmamban a panaszkönyveket olvastam az állomásokon. Döbbenetes fölfedezésre jutottam, aminek abban az esőben és lucokban föl se lehet mérni az értékét: a postaállomásokon bent az épületben van a félreeső hely. Ti biztosan nem tudjátok ezt értékelni!

Május 12-én nem kaptam lovakat, azt mondták, nem lehet utazni, mert kiáradt az Ob, és minden rétet elöntött. Azt tanácsolták: „Térjen le a főútról Krasznoj Jar irányába, onnan csónakon tizenkét verszta Dubrovinóig, ott meg kap postalovakat...” Magánkocsissal elmentem Krasznoj Jarba. Reggel érkezünk meg, azt mondták, van csónak, csak egy kicsit várni kell, mert hogy nagyapóka elküldte rajta Dubrovinóba az udvarosát, hogy elhozza a kerületi rendőrkapitány írnökát. Jó, akkor várunk... Elnyelik egy óra, kettő, három... Itt a dél, aztán beesteledik. Allah kerim, mennyi teát megittam, mennyi kenyeret megettem, mennyi mindenre gondoltam közben! S mennyit aludtam! Éjszaka lett, a csónak még mindig sehol... Hajnalodott...Végre kilenckor megérkezett az udvaros. Hála az égnek, indulunk! S milyen jól haladunk! A levegő csöndes, az evezők kiválóak, a szigetek szépek. Az árvíz meglepett em-

bert-állatot, láttam, hogy az asszonyok csónakon mennek a szigetekre fejni. A tehenek soványak, csüggedtek... Amikor hideg van, egyáltalán nincs takarmány. Tizenkét versztát tettem meg. Dubrovinóban az állomáson tea, s el tudjátok-e képzelni, mit kaptam mellé: ostyát. A háziasszony biztos száműzött vagy száműzöttek a felesége... A következő állomáson az öreg ír-nok, egy lengyel a szegénységre panaszkodott, s azt mondta, nemrégiben átutazott Szibérián Sapega gróf az osztrák udvar kamarása, maga is lengyel, hogy segítsen a lengyeleken. „Megállt az állomás közelében – mesélte az öreg –, de én nem tudtam róla. Szentséges Szűzanyám! Pedig segített volna. Írtam neki Bécsbe, de nem kaptam választ.” Miért nem én vagyok Sapega? Útnak indítottam volna azt a szerencsétlent a hazájába.

Május 14-én ismét nem kaptam lovakat. Áradt a Tom. Menynyire elkeserítő! Ötven versztányira Tomszktól váratlanul ilyesmi történik. Egy asszony elsírta volna magát az én helyemben... De jó emberek találtak megoldást számomra: „Menjen csak el a Tomig nagyságos uram, az csak hat verszta innen, onnan meg csónakon átviszik Jarba, onnan meg majd Ilja Markovics elviszi a nagyságos urat Tomszka.” Fogadtam hát egy magánfogatot s elmentünk a Tomig, arra a pontra, ahol a csónaknak kellett lennie. Amint odaérünk, hát csónak sehol. Azt mondták, épp az imént indult el a postával, s aligha jön vissza, mert hogy erős a szél. Várni kezdtem... A földet hó borította, eső és hódara hullott, fújt a szél... Eltelt egy óra, kettő, a csónak sehol... A sors rajtam mulat! Visszamentem az állomásra. Három postatrojkát találtam ott meg egy futárt indulóban a Tomhoz. Mondtam nekik, hogy nincs csónak. Maradtak ők is. Kitüntetést kaptam a sorstól: amikor határozatlanul megkérdeztem az ír-nokot, van-e valami harapnivaló, azt mondta, a gazdasszony scsít főzött. Ó, micsoda izgalom! Ó, te dicsőségteljes nap! S valóban, a háziasszony lányától csodálatos, hússal főzött scsít kaptam meg sült krumplit uborkával. Utoljára Zalesszkij úrnál ebédeltem be így. A krumpli után egészen belemelegedtem, és... kávéfőztem magamnak. Micsoda dőzs! Estefelé a futár, egy idős, látnivalóan sokat szenvedett ember, aki leülni se mert a jelenlétemben, cihelődni kezdett, hogy indul a Tomhoz. Én is. Elindultunk. Alighogy odaértünk a folyóhoz, előtűnt a csónak, olyan hosszú volt, hogy álmomban se láttam olyat. Amikor a postát berakták, különös jelenségnek lettem a tanúja: mennydörgött egyet! – miközben hó fedte a földet és hideg szél fújt. Berakodtunk és elindultunk. Édes Misa, bocsáss meg, de örültem, hogy nem hoztalak magammal! Milyen okos is voltam, hogy senkit se hoztam magammal! A csónakunk először fűzfabokrok mellett

úszott el... Ahogy vihar előtt vagy alatt szokás, hirtelen magas hullámokat kavarva, erős szél söpört végig a vízen. A kormányánál ülő csónakos azt tanácsolta, várjuk ki a zimankó végét a fűzfabokrokknál. Amire az volt a válasz, hogy ha tovább romlik az idő, akkor éjfélig ott ülhetünk a fűzfabokrokban, s úgy is belefulladásunk a vízbe. *Szavazattöbbséggel* döntöttünk, hogy tovább megyünk. Ó, kaján balsorsom! Mire valók már az ilyen tréfák? Némán, feszült figyelemmel haladtunk tovább... Magam előtt látom a sokat tapasztalt futár alakját... Emlékszem a kiskatonára, aki hirtelen olyan vörös lett, mint a meggy-lé. Arra gondoltam, ha a csónak felborul, akkor ledobom a bőrkabátot... aztán a nemezcsizmát... aztán stb. De mind közelebb került a part... Egyre könnyebb lett a szívem, reszketett az örömtől, nagyokat lélegeztem, mintha hirtelen megpihentem volna, aztán kiugrottam a vizes, csúszós partra. Istennek legyen hála!

A kikeresztelkedett Ilja Markovicsnál azt mondták, éjszaka nem szabad utazni: rossz az út, így aztán ott kellett maradni éjszakára. Jó, akkor maradunk. Tea után leültem megírni nektek ezt a levelet, csak a rendőrkapitány érkezése szakított félbe. A rendőrkapitány egyébként Nozdrjov, Hlesztakov és egy kutya keveréke. Iszik, fajtalanodik, hazudik, dalol, vicceket mesél, s mindemellett jó ember. Hatalmas ládával érkezett, megtömve holmikkal: egy ágy matraccal, puska s elhozta az írnokat is. Az írnok jóképű, intelligens ember, tiltakozó liberális, Pétervárott tanult, nincs elítélve, fogalmam sincs, hogy került Szibériába. Ezerféle betegség gyötörte, s a princípálisa pénzén szokott berúgni, aki Koljának szólította. Elküldte likórért. „Doktor! – üvölti. – Térdre borulva kérem, igyon még egy kupicával!” Persze, ittam egyet. A főnök alaposan bezabált, össze-vissza hazudozott, szégyentelenül mocskolódott. Lefeküdtünk aludni. Reggel újra elküldték likórért. Tízig vedeltek, végre elindultak. A kikeresztelkedett Ilja Markovics, akit az itteni férfiak *imádnak* – így mondták nekem –, adott lovakat Tomszkgig.

A rendőrkapitány, az írnok és én ültünk egy fogatban. A rendőrfőnök egész úton hazudozott, üvegből nyakalta az italt, dicsekedett, hogy nem fogad el baksist, lelkesedett a természetért és ököllel fenyegette meg a szembejövő csavargókat. Tizenöt verszta után megálltunk Brovkinó falunál... A zsidóbolt mellett álltunk le, s mentünk „pihenni”. A zsidó futott likórért, a felesége hallevest főzött, erről már írtam. A rendőrfőnök utasítást adott, hogy jöjjön elé a falusi rendőrbiztos, a kisbíró, az útmegbizott, s részegen jól lehordta őket, egyáltalán nem feszélyezte a jelenlétem. Pogánymód káromkodott.

Hamarosan megváltam a rendőrkapitánytól, s azon a rémséges úton május 15-én estére beértem Tomszkba. Az utolsó két napon csak hetven versztát tettem meg, ennek alapján elképzelhetitek, milyen volt az út!

Tomszk a sár miatt járhatatlan. A városról és az itteni életéről a napokban írni fogok nektek, de most viszontlátásra. Elfárasztott az írás...

Topolyák nincsenek... Csalogányok nincsenek. Szarkák és kakukkok vannak.

Tegnap nyolcvan szavas táviratot kaptam Szuvorintól.

Ölelek, csókolok és áldok mindenkit.

A Ti A. Csebovotok

Misa levelét megkaptam. Köszönöm.

Bocsássatok meg, amiért a levél olyan lett, mint a franciasaláta. Rendetlen. De hát mit tegyek? Szállodai szobában ülve jobb nem telik az embertől. Azért is bocsássatok meg, hogy hosszú. Nem én vagyok a vétkes. Nekiszaladt a kezem, s ráadásul úgy szerettem volna minél tovább beszélgetni veletek. Most éjjel három van. A kezem elgémberedett. A gyertya csonkig égett, rosszul látni. Minden négy-öt napban írjatok nekem Szahalinra. Kiderült, hogy a posta nem csak a tengeren, de Szibérián át is eljut oda. Ami azt jelenti, hogy idejekorán és gyakran meg fogom kapni...

Tomszkban minden kerítésen ott díszleleg az *Előterjesztés*.¹⁰

A tomszkiak azt mondják, ilyen hideg és esős tavasz utoljára 1842-ben volt. A fél várost ellepte az árvíz. Ilyen az én szerencsém...

Tomszkban kell maradnom addig, míg el nem áll az eső. Azt beszélik, rettenetes az út Irkutszkig. Itt van egy étkezőhely. Az ebéd jó, de a sár miatt nem könnyű eljutni odáig.

Ma, május 17-én fürdőbe megyek. Beszélük, hogy egész Tomszokra egyetlen fürdős, egy Arhip nevű jut.

A. SZ. SZUVORINNAK

Tomszk, 1890. május 20.

Tomszk, május 20.

Végre, legyen üdvözölve! Egy szibériai ember üdvözli Önt, kedves Alekszej Szergejevics! Nagyon vágyódom Ön után, meg arra is, hogy levezzünk.

De kezdem az elején. Tyumenyben azt mondták, az első hajó május 18-án megy Tomszkba. Hajtani kellett ám a lovakat. Az első három napon minden idegem, izületem fájt, azután

hozzászoktam a dologhoz, és semmi fájdalmat nem éreztem. Csak a kialvatlanság, az állandó csomagcipelés, az ugrálás és éhezés miatt köptem vért. Az első napok tűrhetőek voltak, aztán feltámadt a hideg szél, megnyíltak az egek csatornái, a folyók előtörték a réteket és az utakat, minduntalan csónakra kellett cserélni a fogatot. Az áradással és a sárral megvívott háborúmról a mellékelt lapokon olvashat. Ott elhallgattam, hogy a nagy csizmámról kiderült, szűk, s hogy nemezcsizmában járkáltam a sárban, vízben, amitől aztán fagyos kocsonya lett belőle. Az út olyan ocsmány volt, hogy az utolsó két napon mindössze hetven versztát tettem meg.

Mielőtt elutaztam, megígértem, hogy Tomszkkal kezdődően útijegyzeteket fogok küldeni Önnek, hiszen a Tyumeny és Tomszk közötti útszakaszt már régen leírták, és ezerszer kiaknázták. Ám az Ön táviratában az áll, azt kívánja tőlem, írjam le a szibériai benyomásaimat is a lehető leggyorsabban, s Ön, kedves uram, elég kegyetlen volt ahhoz, hogy szemrehányást tegyen nekem a rossz memóriám miatt, vagyis amiatt, hogy úgymond megfeledeztem Önről. Útközben egyszerűen fizikai lehetetlenség volt írni; rövid naplót vezettem ceruzával s most csak azt ajánlhatom fel Önnek, ami ebben a naplóban van. Hogy ne kelljen hosszan írni s ne is gabalyodjam belé, a följegyzett benyomásaimat fejezetekre osztottam. Most hat fejezetet küldök el Önnek. Személy szerint Önnek jegyeztem le őket. Csak Önnek írtam, s ezért nem aggodalmaskodtam amiatt, hogy egyes megjegyzéseim túlságosan is szubjektívek lesznek, s attól se tartottam, hogy több lesz bennük Csehov úr érzéseiből és gondolataiból, mint Szibériából. Ha érdekesnek és méltónak találja e sorokat a megjelenésre, adja át őket a jótékony nyilvánosságnak, aláírva a vezetéknevemet, és az általam kijelölt fejezetek szerint közölve, tehát óránként egy evőkanállal. Főcímnak adhatná azt, hogy Szibéria, azután *A Bajkál mellől* és utána jönne *Az Amur mente* stb.¹

Az újabb adagot Irkutszkból fogja megkapni, ahová holnap indulok, s a rossz út miatt nem kevesebb, mint tíz napig tart az utazás. Onnan ismét küldök néhány fejezetet, függetlenül attól, hogy megjelenteti-e vagy sem. Olvassa el, és ha ráun, táviratozzon, hogy: „Elég volt már ebből!”

Egész úton éheztem, mint egy kivert kutya. Kenyérrel tömtem meg a hasamat, hogy ne ábrándozzam osztrigáról, spárgáról meg hasonlóról. Még hajdinakásával is álmodtam. Órákig.

Tyumenyben vettem magamnak az útra kolbászt, de milyen kolbász volt az! Amikor egy falatot a számba vettem, olyan szag keletkezett benne, mintha éppen akkor léptem volna be egy lóistállóba, amikor a kocsisok leveszik a kapcájukat. Ami-

kor meg rágni kezdi az ember, azt hinné, beszurkozott kutya-farokba harapott. Pfuj! Vagy kétszer megpróbálkoztam vele, azután kidobtam.

Az útijegyzeteimet Tomszkban a legnyomorúságosabb szállodai szobában tisztáztam le, de iparkodva és azzal a kívánsággal, hogy kedvére tegyek Önnek. Arra gondoltam, ha már unja Feodosziját és nagyon melege van, hadd olvasson hidegről. E följegyzéseket levél helyett küldöm, amelyet fejben egész úton írtam Önnek. Cserébe arra kérem, küldje el nekem Szahalinra az összes kritikai tárcáját, az első kettő kivételével, amelyeket már olvastam. Arra is kérem, rendelkezék afelől is, hogy elküldjék utánam a Peschel *Narodovegyenyije*² című lapját az első két szám kivételével, amelyek már megvannak.

Szahalinra tengeren és Szibérián át is szállítanak postát. Ami azt jelenti, gyakran fogok levelet kapni, ha írnak nekem. Ne vesztse el a címemet: Szahalin szigete, Alekszandrovszkij örhely.

Ó, ezek a költségek! Az áradásnak köszönhetően mindenhol a kétszeresét, néha a háromszorosát fizettem a fogatosoknak, hiszen pokoli rabszolgamunkáról van szó. A csomagom, egy kedves ládácska igen kényelmetlennek bizonyult útközben, sok helyet foglalt el, állandóan oldalba ütött, zörgött, s ami a legveszesebb, állandóan az összetörés szélén állt. „Hosszú útra ne vigyen magával ládát!” – tanácsolták jó emberek, ám ez a tanács csak félúton jutott eszembe. Mi legyen hát? Tomszkban hagyom a csomagomat száműzetésben, s helyette vásároltam egy dögről lehúzott bőrt, amelynek megvan az az előnye, hogy eltehenkedik a tarantasz fenekén. Tizenhat rubelt fizettem érte. Aztán meg... Váltott lovakon utazni az Amurig tiszta kínzenvedés. Az ember magát is, a csomagját is összetöri. Azt tanácsolták, vegyek egy fogatot. Ma vettem is 130 rubelért. Ha Szretjenszkben nem sikerül eladnom, ahol a szerkútam befejeződik, akkor hoppon maradok és jajongani fogok. Ma Kartamisevvel, a Szibirszkij Vesztnyik szerkesztőjével ebédeltem. Ő a helyi Nozdrjov, színes egyéniség... Hat rubelt ivott el.

Állj! Most jelentik, hogy látni kíván a rendőrfőnök helyetese. Mi lehet ez vajon??!

Fölösleges volt a riadalom. A rendőrrel kiderült, hogy irodalomkedvelő, sőt, író.³ Tisztelegni akart nálam. Haza is ment a drámájáért, s azt hiszem, meg akar kínálni vele. Nemsokára újra itt lesz, és újra megzavar abban, hogy Önnek írjak.

Írjon Feodoszijáról, Tolsztojról, a tengerről, a néptáncról, a közös ismerősökről.

Üdvözetemet küldöm, Anna Ivanovna! A Jóisten áldja meg Önt! Gyakran gondolok Önre.

Tiszteletem Nasztjasának és Borjának. Teljes szívemből örülök neki, hogy oly nagy kedvvel rohannak a tigris torkába, s igazán segítségül is hívnám őket, de sajnos: én még nem jutottam el a tigrisekig. A szibériai szőrmés állatok közül mindeddig csak rengeteg nyulat és egy egeret láttam.

Abba kell hagynom, mert visszajött a rendőr. A drámát ugyan nem olvasta fel, bár elhozta magával, helyette egy elbeszéléssel tisztelt meg. Nem is rossz, csak nagyon helyi történet. Megcsillant benne valami arany szikra. Vodkát kért. Egyetlen szibériai intellektuelle sem emlékszem, aki ne vodkát kért volna, ha meglátogatott. Elmondta, hogy akadt egy „szerelmese”, egy férjes asszony. Odaadott nekem elolvasni egy, a legmagasabb helyre címzett kérelmet a válás ügyében. Azután azt ajánlotta, menjünk el közösen megnézni a tomszki bordélyházakat.

Hazatérve a bordélyházakból. Undorító. Éjjel két óra... Ezután már pontosan fogok írni Önnek minden városból s minden olyan állomásról, ahol nem adnak lovakat, vagyis arra kényszerítenek, hogy ott éjszakázzam. Mennyire örülök, ha valahol szükségből ott kell éjszakáznom. Az ember még be sem esik az ágyba, máris alszik. Utazás közben, ha az ember nem tud éjszaka aludni, mindennél többre becsüli az álmot: nincs a földön nagyobb gyönyörűség, mint az álom, amikor álmos az ember. Most már tudom, hogy Moszkvában, általában Oroszországban sose volt kedvem aludni. Csak azért feküdtem le, mert kellett. De most! Még egy megjegyzés: útközben egyáltalán nincs kedvem szeszestalt inni. Képtelen voltam rá. Nagyon sokat dohányoztam. Nehezen megy a gondolkodás. Valahogy nem állnak össze a gondolataim. Gyorsan fut az idő, az ember egyáltalán nem veszi észre, hogy a délelőtt tízből este hét lett. A reggel után igen hamar itt az este. Ahogy a hosszantartó betegségek alatt szokott lenni. A szélről és esőtől olyan az arcom, mintha halpikkelyek nőttek volna rajta, s ha tükörbe nézek, nem ismerem rá hajdani nemes vonásaimra.

Nem írom le Tomszkot. Oroszországban minden város egyforma. Tomszk unalmas, részegeskedő város. Szép asszonyok egyáltalán nincsenek, az erkölcsstelenség ázsiai szintű. Ez a város arról nevezetes, hogy sorra halnak meg a kormányzói...

Sokszor ölelem, a viszontlátásra, egészséget, boldogságot kívánok! Ne zúgolódjék, ha rövidek, kapkodóak és szárazak lesznek a leveleim, hisz útközben az ember nem mindig lehet önmaga, s nem írhat mindig úgy, ahogy szeretne. A tinta borzalmas, és a tollra is örökké ráragad valami hajsza vagy piszok.

Az Ön A. Csehovja

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Tomszk, 1890. május 20.

Tomszk, május 20. Pümkösd

Drága tunguz barátaim! Nálatok már pümkösd van, itt még a fűz se barkázott ki, és a Tom partját hó fedi. Holnap indulok Irkutzkba. Kipihentem magamat. Sietni nincs miért, hiszen a hajóforgalom a Bajkálon csak június 10-én kezdődik, de mégis utazom.

Élek, egészséges vagyok, van pénzem; kissé fáj a jobb szemem. Szaggat.

Mindenki azt ajánlja, Amerikán át tegyem meg a visszautat, mivel azt mondják, az Önkéntes Flottánál az embert megöli a búbánat. Csupa katona meg hivatalnok, és ritkán kötnek ki.

Két hónappal ezelőtt itt halt meg nagy nyomorúságban Kuzovljev,¹ a taganrogi vámos.

Mivel semmi dolgom, nekiláttam az úti élményeimnek, majd elküldöm őket a *Novoje Vremjá*nak; hozzávetőleg június 10.-e után olvashatjátok. Mindenről írok egy keveset, szóval egy kis ez, egy kis az. Nem a dicsőség, hanem a pénz kedvéért írok, no meg, a kapott előleg miatt.

Tomszk a világ legunalmasabb városa. Ha a megismert iszákosok s azoknak az okoskodó emberek szerint ítélem meg, akik tisztelgés céljából meglátogattak a szobámban, akkor az emberek is fölöttébb unalmasak. Én legalábbis annyira kényelmetlenül érzem magamat a társaságukban, hogy szóltam, senkit sem fogadok.

Voltam fürdőben. Mosásba adtam a fehérneműmet (egy zsebkendő 5 kopek!). Unalmamban csokoládét vettem...

Két és fél nap múlva Krasznojarszkban leszek, hét és fél-nyolc múlva meg Irkutzkban. Irkutzk 1500 versztányira van innen.

Főztem magamnak kávé, és most meg fogom inni. Reggel van. Nemsokára beharangoznak a kései istentiszteletre.

Tomszk után kezdődik a tajga.² Meglátjuk.

Tiszteletem minden Bogyósdinak s a mi öreg Marjuskánknak. Kérem mamácskát, ne nyugtalankodjék, s ne higgyen az ostoba álmokban. Szállítottak már hónapos retket? Itt egyáltalán nincs.

Minden jót, jó egészséget. Ne nyugtalankodjatok a pénz miatt, meglesz. Meg ne próbáljatok kevesebbet költeni s ne rontsátok ezzel a nyaratokat.

A Ti *A. Csehovotok*

A lelkem rendőrért kiált. Az Isten szerelmére, hát az útilá-

dám Tomszkban marad, új bőröndöt veszek magamnak, puhát és laposat, amelyen ülni lehet, s amely nem törik szét a rázkódástól. Szegény láda, száműzetésbe került Szibériában!

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Mariinszk, 1890. május 25.

Mariinszk városa (Tomszk és Irkutszk között az úton)

Kezd tavaszodni: zöldell a föld, rügyeznek a fák, szólnak a kakukkok, de még a csalogányok is. Ma csodaszép reggel volt, ám tízkor hideg szél kezdett fújni és eleredt az eső. Tomszki sík volt a táj, Tomszk után kezdődtek az erdők, vízmosások stb.

Szegény ládám Tomszkban maradt száműzetésben az ormótlansága miatt, helyette tizenhat rubelért (!) vettem valami ostoba alkalmatosságot, amely a fogat alján hasal, mint valami rabszolga. Most már mindenütt eldicsekedhettek azzal, hogy fogatunk van. Tomszkban vettem egy kétlovas hintót felhajtható tetővel meg minden mással 130 rubelért, de persze nem rugós, mivel hogy Szibériában nem ismerik a rugózást. Ülés nincs benne, a fenéke lapos és tágas, teljes hosszában kinyújtózhat benne az ember. Nagyon kényelmes így utazni: nem félek sem a szélről, sem az esőtől. Csak azt lesem, mikor törik el a tengely, hisz az út járhatatlan. A vízi útjaimnak sincs vége: reggel kétszer is át kellett kelnem és éjszaka is négy verszát fogunk csónakázni. Élek, és tökéletesen egészséges vagyok.

Jó egészséget:

A Ti *Antoine* -otok

A borítékon:

Szumi (Harkovi korm.)

Marija Pavlovna Csehóvának

V. A. DOLGORUKIJNAK (részlet)

Krasznojarszk /?/, 1890. május 28.

Utazom, az út borzalmas. Igen, megbocsáthatatlanul használhatatlan, s ebben Ön a ludas, mivel hogy nem káromolja hosszában-keresztben. Irkutszk rendes város. Olvasom a verseit. Szépek az érzései és ért a vershez,¹ de a nyelve nem eléggé egyszerű: több szabadságot kell megengednie magának. Remélem, találkozunk Oroszországban.

A. SZ. SZUVORINNAK

Krasznojarszk, 1890. május 28.

Krasznojarszk, május 28.

Üdvözetem! Tomszkból küldtem Önnek ajánlottan egy nagy paksamétát. Ha a levéllel kapcsolatban mindenképpen táviratoznia kell, Blagovescsenszkbe küldje, *poste restante*. Persze csak akkor, ha az én távirataimból nem derül ki, hogy már elhagytam a fent nevezett várost. Eddig nem utaztam, másztam. Az út borzalmas és rettenetes a járhatatlan, tengelytörő sár miatt. De hála Istennek, Krasznojarszk környékén javult egy kicsit. A fogatom kétszer tört el az erőltetéstől és a javítás miatt kétszer kellett tétlenkednem az állomásokon. Mély tiszteletem mindenkinek.

Az Ön *A. Csebovja*

A borítékon:

Feodoszija városa (Tauriai korm.)

Alekszej Szergejevics Szuvorinnak

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Krasznojarszk, 1890. május 28.

Krasznojarszk, május 28.

Micsoda gyilkos egy út! Alig bírtam elvergődni Krasznojarszkig, s közben kétszer kellett megjavítani a fogatot: először a kakas, az a függőlegesen álló vasdarab, amely a kocsi elejét kapcsolja össze a tengellyel. Aztán a kocsi eleje alatt tört el az úgynevezett felhérc. Soha életemben nem láttam még ilyen utat, ilyen össze-vissza kereszteződéseket s ekkora elhanyagoltságot. Írni fogok erről a képtelenségről a *Novoje Vremjá*ban, ezért most nem mondok róla többet.

Nagyszerű az utolsó három állomás: amikor Krasznojarszkhoz közeledik az ember, mintha egy másik világba kerülne. Az erdőből kiér a rónára, ami nagyon hasonlít a mi donyeci sztyeppéinkre, csak itt a környező hegylancok fenségesebbek. Hétágra süt a nap, s levelet bontogatnak a nyírfák, holott három állomással hátrébb még csak nem is rügyeztek. Hála Istennek, végre megérkeztem a nyárba, ahol nincs se szél, se hideg eső. Krasznojarszk szép, rendezett város, hozzá hasonlítva Tomszk olyan, mint egy disznó sábeszdekliben. A tiszta utcák ki vannak kövezve, a nagy házak kőből épültek, a templomok fényűzőek.

Élek és tökéletesen egészséges vagyok. Van pénzem, a hol-

mijaim is megvannak. Már azt hittem, hogy elveszítettem a gyapjúharisnyámat, de hamarosan megkerült.

Eddig, ha a fogatot leszámítom, minden rendben van, nincs mire panaszkodnom. De borzasztó a drágaság. Schol nem annyira nyilvánvaló, hogy valaki nem tud praktikusán élni, mint utazás közben: fölöslegesen fizetek, szükségtelen dolgokat teszek meg, nem azt mondom, amit kellene, s mindig arra várok, ami nem következik be...

Öt-hat nap múlva leszek Irkutszkban, ugyanannyit maradok ott, azután ugrás Szretjenszkbe, s azzal vége a kocsizásnak. Most már több, mint két hete, hogy szakadatlanul kocsin vagyok, csak ekörül forog minden gondolatom, ezzel kelekfekszem; s minden nap, az első pillanattól kezdve tanúja vagyok a napfelköltének. Annyira hozzászoktam már, hogy úgy érzem, mintha egész életemben kocsin ültem s a sáros úttal küszködtem volna. Amikor nem esik, és nincsenek sáros kátyúk az úton, valahogy olyan furcsa és szinte unatkozom. Nyakig sáros vagyok, olyan a pofám, mint egy bojnyiké. A szegény ruhám is megszenvedte a magáét!...

Két főhadnaggal s egy katonaorovossal utazom², akik úgyszintén az Amur felé tartanak. Így aztán tökéletesen fölösleges a revolver. Ilyen társaságban a pokoltól se kell félni. Most megteázunk az állomáson, utána megnézzük a várost.

Szívesen lagnék Krasznojarszkban. Nem is értem, miért szeretik annyira ide száműzni az embereket. Itt van Juhancev, aki nemrégiben kapott amnesztiát és Rikov³ is.

De most sietek. Jó egészséget! Mindenkit csókolok, aztán megvetem a hátam a kályhában, és újra karjaimba ölelem, főpapi áldásomat adom rátok és minden jót kívánok!

Az Isten szerelmére, csak semmi betegség és semmi baleset! Isten áldása védje minden porcikátok!

A Ti Homo Sachaliensisetek
A. Csehov

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Kanszk, 1890. május 31.

Ezt a valamit Kanszkból írom. Van egy Kainszk nevű város is, de az Tomszk előtt van, ez itt egyszerűen Kanszk, „i” nélkül. A kettő együtt egyetlen Zvenyigorodot alkot. Szürke reggel. Most borscsot fogunk enni. Az egyik tiszt-útitársamnak fáj a foga. Az út javul, mégis lassan haladunk. Irkutszkból fogok írni Nektek, ami még 800 verszta. Ó, jaj! Már a könyökömön

jön ki az utazás. Hogy utálom már látni, hogy a kabátom csupa szőr, a csizmám csupa sár, a felöltöm teli szénaszállal. A zsebemben dohány- és kenyérmorzsa, szénatöredék, a csomagomon por, még a szám is teli porral. Most hozták a borscsot...

Élek, egészséges vagyok, mindenem ép. Még nem bontottam fel a Kuvsinnyikov-féle konyakosüveget. Na, minden jól!

A Ti *Antoine*-otok

A borítékon:

Szumi /Harkovi korm./

Marija Pavlovna Csehovának

NY. A. LEJKINNEK

Irkutszk, 1890. június 5.

Irkutszk, 90. június 5.

Üdvözlöm, legjóságosabb Nyikolaj Alekszandrovics!

Szibéria mélyéből, Irkutszkból küldöm szívélyes üdvözlétemet. Tegnap éjjel érkeztem meg ide, s nagyon örülök, hogy megérkeztem, mert igen elkínzott az út, vágyódtam az enyéim és az ismerősök után, akiknek már régen nem írtam. Na, lássuk csak, mi érdekeset írjak Önnek? Kezdem azzal, hogy az út szokatlanul hosszú. Tyumenytól Irkutszkig több mint három-ezer versztát tettem meg fogaton. Tyumeny és Tomszk között a hideggel és a folyóáradásokkal volt kemény csatám. Szörnyű hideg volt, Krisztus mennybemenetelének napján fagyott és havazott, így aztán a bundát meg a nemezcsizmát csak Tomszokban, a szállodában vethettem le. Ami meg az áradásokat illeti, az kész egyiptomi csapás volt. A folyók kiléptek medrükből, és sok-sok verszta távolságban elöntötték a réteket s velük együtt az utakat is persze. Mindegyre csónakra kellett cserélni a fogatot, a csónakot meg nem adták ingyen: vérbe-verejtékbe került mindegyik, mivel hogy napokig kellett ülni a parton az esőben és várni, várni, várni... Tomszktól Krasznojarszkig elkecsereedett harc a sár miatt járhatatlan úttal. Istenem, még felidézni is borzasztó! Hányszor kellett megjavítani a fogatomat, gyalogolni, káromkodni, kimászni a fogatból, visszamászni stb. Megesett, hogy hat-tíz óráig is eltartott az út egyik állomástól a másikig, s minden alkalommal tíz-tizenöt órát vett igénybe a fogat javítása. Krasznojarszk és Irkutszk között rettenetesen volt a hőség és a por. Ehhez számítsa még hozzá az éhkoppot, az orromat megtöltő port, az álmatlanságtól beragadt szemet, az örökös rettegést, hogy a fogatnak (sajátom van) eltörik valamije és az unalmat... De azért többé-kevésbé

elégedett vagyok, és köszönöm Istennek, hogy megadta az erőt és a lehetőséget erre az utazásra... Sok mindent láttam, sok mindent átéltem, s minden érdekes és új számomra: nem is mint írónak, hanem egyszerűen mint embernek. A Jenyiszej, a tajga, a postaállomások, a kocsisok, a vad természet, az állatok, a fizikai megpróbáltatások, amelyeket az utazás kényelmetlenségei okoztak, a pihenés gyönyörűsége, mindez együtt oly kellemes, hogy le sem tudom írni. Már önmagában az igen érdekes és persze egészséges, hogy több mint egy hónapig tiszta levegőt szívtam, s egy teljes hónapig minden áldott nap láttam a napfelköltét az első pillanattól kezdve.

Innen a Bajkálhoz megyek, aztán Csitába, Szretjenszkojéba, ahol gőzhajóra váltom föl a fogatot, és az Amuron jutok el végső célomhoz. Nem sietek, hiszen nem akarok július elseje előtt Szahalinra érni.

Ha úgy gondolná, hogy ír nekem, itt a címem: Alekszandrovskij őrhely, Szahalin szigete. Szahalinra naponta érkezik a posta Szibérián át...

A viszontlátásra:

Az Ön Homo Sachaliensise

A. Csebov

Szibérián át teljesen biztonságos az út. Nincs rablótámadás.

I. L. LEONTYEVNEK /SCSEGLOVNAK/

Irkutszk, 1890. június 5.

Irkutszk, június 5.

Üdvözlöm, drága Jeanom! Baráti üdvözetemet küldöm Szibéria mélyéből, Irkutszk nemes városából, ahová tegnap este érkeztem meg...

Hosszú az utam. Oly mértékben hosszú és nagy távolságokat felölelő, hogy nincs is nagyon miről írni. Csak annyit mondok, hogy nehézkes, időnként elviselhetetlen és kínzó volt az utazás: folyóáradás, hideg, ételként kizárólag tea, piszkos ruha, nehéz csizma, járhatatlan sár; mindennek kiemelkedő jelentősége volt számomra, ezáltal a természet és a szibériai ember a második, harmadik sorba szorult. Meg azt is hozzátehetem, hogy a természet meg az itteni emberek alig különböznek az oroszországiaktól. Csak a Jenyiszej és a tajga kivételes, de hát róluk csak beszélni lehet, írni nem, hiszen egy levél nagyon is szűkös ehhez. Decemberi találkozásunkkor a lába elé rakom minden kincsemet, amit Szibériában szereztem.

Innen a Bajkálhoz megyek, aztán az Amurhoz, azon jutok el Szahalinra. Majd mindent elmesélek Önnek, barátom, ha

életben maradok, s ha lesz hozzá kedve, hogy végighallgasson egy olyan ügyetlen mesélőt, mint amilyen én vagyok...

Isten áldja! Egészséget, boldogságot kívánok, s ne feledjen! Nagyon rossz nekem emberek nélkül.

Az Ön *A. Csehovja*

A. NY. PLESCSEJEVNEK

Irkutsk, 1890. június 5.

Irkutsk, június 5.

Ezerszer üdvözlöm, drága Alekszej Nyikolajevics! Végre magam mögött tudom a legnehezebb 3000 versztát, ülök egy rendes szállodai szobában, és írhatok. Szándékosan csupa új holmit vettem föl, a lehető legdivatosabbat ráadásul, hiszen el se tudja képzelni, mennyire meguntam a nehéz, sáros csizmát, a kátrányszagú bundát vagy a felöltőre ragadt szénaszálakat, a zsebbe rakódott port és morzsát és a mérhetetlenül piszkos fehérneműt. Útközben bizony ilyen csirkefogó módra voltam öltözve, hogy még a csavargók is ferdén néztek rám, s ráadásul, mintha szándékos lett volna, a hideg szelektől és esőtől az arcbőröm berepedezett, s olyan lett, mintha halpikkelyek nőttek volna be. Most újra európai vagyok, át is érzem egész lényemmel.

Nos, mit is írok Önnek? Minden oly hosszú és változatos, hogy az ember nem tudja, hol is kezdje, mit válasszon ki. Mindent, amit Szibériában átéltem, három időszakaszra bontok: 1. Tyumenytől Tomszkig 1500 verszta, rettenetes hideg éjjel-nappal, bunda, nemezcsizma, hideg eső, szél és elkese-redés, (életre-halálra) birkózás a folyóáradásokkal: a folyók ugyanis elöntötték a réteket és az utakat, ezért minduntalan ladikra váltottam a fogatot és hajóztam, miként egy velencei a gondoláján; a csónakok, a rájuk való várakozás a parton, a hajózás stb. oly sok időt emésztett föl, hogy az utolsó két napon minden erőfeszitésem ellenére sem tudtam a 400-500 verszta helyett többet megtenni hetvennél; ráadásul voltak nagyon szorongató, kínos pillanatok, különösen akkor, amikor hirtelen szél kerekedett és nyomni kezdte a csónakot. 2. Tomszktól Krasznojarszkig 500 verszta, a sár miatt járhatatlan úton. Fogatostul úgy süllyedtem bele a sárba, mint légy a sűrű lekvárba. Hányszor tört el a fogat (sajátom van), hány versztát gyalogoltam, hány sárfolt volt az arcomon és a ruhámon!... Nem utaztam, sárban cubukoltam. Ezért aztán káromkodtam is ám! Másra már nem is volt alkalmas az agyam, csak káromkodásra. Elkínzott, agyongyötört voltam, s nagyon örül-

tem, amikor végre beestem a krasznojarszki postaállomásra. 3. Krasznojarszktól Irkutzk 1566 verszta, forróság, füst az erdei tűzvészek miatt és por: por a számban, az orromban, a zsebemben; ha tükörbe néztem, úgy láttam, mintha maszkot viselnék. Amikor az Irkutzkba való megérkezésem után megmosakodtam a fürdőben, akkor nem fehérén, hanem hamuszürkén-barnásan folytott le rólam a szappanhab – mintha lovat csutakolnának.

Ha majd visszatérek, mesélek Önnek a Jenyiszejről és a tajgáról – rendkívül érdekes és különleges, hiszen újdonságot jelent egy európainak. Minden más a szokásos és egyhangú. Általában elmondható, hogy a szibériai természet (külőleg legalábbis) nem sokban különbözik az oroszországitól; van pedig különbség, de nem feltűnő. Ami a rablótámadásokat, gonosztévőket illeti, az egész csak mese és ostobaság. Egyáltalán nincs szükség revolverre, s éjszaka az erdőben oly biztonságban van az ember, mint nappal a Nyevszkijen. Más dolog, ha valaki gyalogszerrel van.

Ölelem-csókolom Önt, az egész családját üdvözlöm és minden jót kívánok nekik. Ne legyen beteg, galambocskám és ne unatkozzék! Adjon Isten egészséget és pénzt! S ne feledkezzék meg őszinte tisztelőjéről és jóakarójáról

A. Csebovról

A. P. CSEHOVNAK

Irkutzk, 1890. június 5.

Irkutzk, június 5.

Európai testvérekém!

Természetesen nem kellemes Szibériában élni; de jobb, ha valaki Szibériában méltóságos embernek érzi magát, mint ha Péterváron iszákosnak és csirkefogónak. Nem a szóban forgókról beszélek.

Mielőtt elutaztam Oroszországból, ó, fivérem, azt írtam Neked, sok megbízatást fogsz kapni tőlem. Indulás előtt nem készültem írni Neked, útközben hogy írhattam volna, most meg, ahogy belegendoltam a dologba, rájöttem, hogy nem sok, csupán egyetlen megbízatásom van a számodra, s arra kérlek, hogy az örökséged elvesztésének terhe mellett teljesítsd. A megbízatás a következő: amikor megkapod a nővérünk pénzkérő levelét, rántsd föl a nadrágodat, s menj el a *Novoje Vremja* könyvesboltjába, ahol megkapod a könyveimért járó pénzt, amit aztán teljes egészében küldj el a nővérünknek. Ennyi az egész.

Szibéria hideg és vége láthatatlan ország. Csak megy és megy az ember, és még mindig nem látja az út végét. Kevés érdeket és újat látok, de sok mindent érzek és élek át. Megküzdöttem a folyóáradásokkal, a hideggel, a járhatatlan sárral, az éhezéssel, az álmosággal... Mind olyasmi, amit Moszkvában egy millióért sem tapasztalhattam volna meg. El kéne jönnöd Szibériába! Kérd meg már az ügyészeket, hogy küldjenek ide!

Az összes szibériai város közül Irkutszk a leghelyesebb. Tomszk egy fityinget sem ér, s az összes járási székhely olyan, mint az a Krepkaja, amelyben oly óvatlanul megszületél. A legnagyobb baj, hogy ezekben a járási városkákban semmi ennivaló, s ez igen érzékenyen érinti az embert útközben! Beérsz egy városba, s abban reménykedsz, hogy hegyeket fogsz fölfalni, aztán jön a csőd: se kolbász, se sajt, se hús, se hering, csak egyazon ízetlen tojás és tej, akár a falvakban.

Általában véve elégedett vagyok az utammal, és nem sajnálom, hogy nekivágtam. Maga az út nyomasztó volt, de milyen csodálatos utána a pihenés! Gyönyörűséggel pihenek.

Irkutszkból a Bajkálhoz megyek, amelyen gőzhajóval kelek át; a Bajkáltól ezer verszta az Amurig, onnan aztán hajóval a Csendes-óceánig, ahol is az első dolgom lesz megfürdeni és osztrigát enni.

Este érkeztem ide, s első utam a fürdőbe vezetett, azután lefeküdtem aludni. Ó, mekkorát aludtam! Csak most jöttem rá, mennyit ér az álom!

Na, minden jót!...

Két kézzel áldalak!

Ázsiai testvérekéd A. Csehov

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Irkutszk, 1890. június 6.

Irkutszk, június 6.

Üdvözöllek, drága mama, Mása és Misa! Mindenkit üdvözlök, veletek vagyok!

Az utolsó hosszú levelemben azt írtam nektek, hogy a Krasznojarszk körüli hegyek hasonlítanak a donyeci hegyláncra, de ez nem igaz: amikor a városból néztem el feljűk, észrevettem, hogy magas falként kerítik a várost, amitől élénken emlékeztetnek a Kaukázusra. S amikor alkonyatkor, elutazóban kiértem a városból, átkeltem a Jenyiszejen, a túlparton igazi kaukázusi hegyláncot találtam, ugyanolyan felhőbe vesző, méla táj volt... A Jenyiszej széles, gyors, kanyargós folyó. Nagyon szép, szebb, mint a Volga. A rajta átkelő komp nagyszerű, ravaszul

kifundált, képes árral szemben haladni; erről majd otthon mesélek. Tehát a hegyek és a Jenyiszej: ez az első eredeti és új dolog, amit Szibériában látok. A hegyek és a Jenyiszej olyan érzésekkel ajándékoztak meg, amelyek százszoros fizetség az elszünetelt zűrzavarért, s az előbbieket miatt voltam kénytelen marhának nyilvánítani Levitant,¹ amiért volt olyan ostoba, és nem jött el velem.

Krasznojarszktól Irkutszkig megszakítatlan a tajga. Az erdő nem jelentősebb, mint Szokolnyikiben, de azért egyetlen kocsis se tudja, hol végződik. Vége-hossza nincs. Száz és száz versztányira csak erdő. Senki se tudja, ki és mi lakik a tajgában, s csak telenként fordul elő, hogy a távoli északról a tajgán át emberek érkeznek rénszarvason kenyérért. Ha az ember fölmeleg az egyik hegyre, s előre és aláfelé néz, akkor hegyet lát elől, amögött megint hegyet, azután is, oldalt úgyszintén hegyeket, s ezt az egész mindenséget erdő borítja. Szorongani kezd tőle az ember. Ez a második valami, ami eredeti s újdonság...

Krasznojarszktól kezdve hőség és por. Szörnyű hőség. Bunda és sapka sutba dobva. Orrom-szám tele porral, az inggallérom mögött is, pfuj! Amikor Irkutszhoz közeledtünk dereglyén (vagyis hogy kompon) át kellett kelni az Angarán. Ekkor, mintha a sors gúnyolódna velünk, a lehető legerősebb szél kerekedett... Én és a katona útitársaim, akik már tíz napja ábrándoztunk fürdőről, ebédéről és alvásról, ott álltunk a parton, és belesápadtunk a gondolatba, hogy nem Irkutszkban, hanem egy faluban fogunk éjszakázni. A komp sehogy se tudott kikötni... Ott álltunk egy órát, kettőt, s akkor, ó, Istenem, a komp megerőltette magát, és mégis meg tudta közelíteni a partot. Éljen! – máris ott vagyunk a fürdőben, vacsora lesz és alvás! Ó, milyen finom dolog kigőzölni magunkat, enni és aludni!

Irkutszk nagyszerű város. Egészen értelmiségi formája van. Színház, múzeum, városi park térzenével, jó szállodák... Nincsenek torzszülött kerítések, táblák és foghíjak ostoba feliratokkal, hogy tilos megállni. Van egy Taganrog nevű kocsmá. S a cukornak 24, a cirbolyamagnak 6 kopek az ára fontonként.

...Élek és egészséges vagyok. Van pénzem. A kávét eldugtam, hogy Szahalinra maradjon. Nagyszerű teát iszom, amely után kellemes felhangoltságot érzek. Kínaiakat látok. Jóindulatú és nem ostoba népség. A szibériai bankban azonnal kiadták a pénzemet, nagyon kedvesen fogadtak, megkínáltak cigarettával és meghívtak a nyaralójukba. Van egy nagyszerű cukrászda, de minden pokolian drága benne. A járdán faburkolat.

Tegnap éjszaka a tisztékkel körülnéztünk a városban. Hal-

lottam, hogy valaki hatszor egymás után elnyújtva azt kiáltotta, hogy: „Ó-ő-őrség!” Talán megfojtottak valakit. Próbáltuk megkeresni, de senkit se találtunk.

...Legyetek egészségesek, vigyázzon rátok az Isten! Próbáljátok nem elfelejteni a Ti házimanótokat

A. Csehovot

Mindenem gyűrött, piszkos, szakadt. Olyan vagyok, mint egy csavargó.

Valószínűleg nem viszek haza prémet. Nem tudom, hol árulják, megkérdeni lusta vagyok.

Irkutszkban rugós konfliktusok vannak. Ez a város szebb, mint Jekatyerinburg és Tomszk. Egészen európai.

Legalább két nagypárnát kell vinni, ha útra kel az ember, sötét párnahajban...

Irkutszkból a Bajkálhoz megyek. El fogok szakadni az úti-társaimtól.

A nagy csizmát kitapostam, kényelmesebb lett. Már nem fáj a sarkam.

Reggelire hajdinakását rendeltem. Útközben eszembe jutott a túró, s az állomásokon azt ettem a tej mellé.

Megkaptátok-e a kisebb városokból küldött levelezőlapjaimat? Őrizzétek meg őket: azok alapján fogjuk megítélni, milyen gyors a posta. Az itteni postának nem sietős.

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Irkutszk, 1890. június 7.

Irkutszk, június 7.

Most kaptam Szuvorintól a következő táviratot: „Ne hengej még nem vagy stanley üdvözl az arany és az édes szegények a ház gyönyörű sajnáljuk hogy nincs itt a *komor emberek*nek mindenek irigységére jön a második kiadása maga szegény és jó szeretjük Kazancevet az egyetemistát nagyon unalmas így mikor jön vissza. Szuvorin”

Ezt oldd meg, bölcs Oidipusz! Mindenesetre, ha a *Komor emberek*nek¹ kijön a második kiadása, akkor kaptok 600-700 rubelt, amit költsétek a szükségésekre. Az is jó, ha félretesztet belőle valamennyit: lehet, hogy átutalást kérek Moszkvából Vlagyivosztokba. A szibériai bank azt ígéri, elintézi ezt az átutalást.

...Hőség van. Ma térzene a hadbiztosi parkban és séta.

Szretyenzkből június 20-án indul a hajó. Igazhitű keresztények, mit fogok én itt csinálni 20-ig? Hová legyek? Szretyenzkig csak öt-hat nap az út.

Erősen megváltoztattam az útvonalamat. Habarovkától (nézzétek csak meg a térképet!) nem Nyikolajevszkbe, hanem az Usszurin Vlagyivosztokba megyek, s onnan már Szahalinra. Muszáj megnézni az Usszuri környékét. Vlagyivosztoknál pedig megfürdöm a tengerben és osztrigát fogok enni.

Kanszkig hideg volt. Kanszktól (nézzétek meg a térképet!) kezdtünk dél felé ereszkedni. Ugyanolyan sűrűn zöldell minden, mint nálatok, már a tölgyek is kihajtottak. A nyírfalomb itt sötétebb, mint Oroszországban, nem olyan szentimentálisan zöld. Rengeteg a zelnicemeggy, amely az orgonát és a cseresznyét is helyettesíti. Azt mondják, kitűnő lekvár készül belőle. Marináltan ettem: elég jó.

Velem tart a két főhadnagy és a katonaoorvos. Háromszoros viteldíjat kaptak, de mindent föléltek, bár egy fogatban utaznak. Itt állnak egy garas nélkül, arra várnak, mikor ad nekik pénzt a hadbiztosság. Kedves emberek. 1500-2000 rubelnyi viteldíjat kaptak, pedig egyiküknek se kerül egy fityingjébe sem az út (kivéve persze a postaállomásokat). Azt csinálják, hogy mindenkit jól lehordanak a szállodákban és az állomásokon, így szörnyű nehéz kivásalni belőlük pénzt. Az ő társaságukban én is kevesebbet fizetek, mint általában...

Ma életemben először láttam szibériai macskát. Hosszú, puha szőre van, szelíd természetű...

Ezekkel az... arcú szibériai Parasákkal² összehasonlítva, akik nem tudnak öltözködni, énekelni és nevetni, a mi Zsaméink, Driskiink és Gundaszihink egyszerűen királynők. A szibériai kisasszonyok és úrhölgyek olyanok, mint a fagyasztott hal. Rozmárnak vagy fókának kell lenni, hogy bármit kezdhessen velük az ember.

Elegem van az útitársaimból. Sokkal jobb egyedül utazni. Útközben leginkább a hallgatást szeretem, az útitársaim viszont szakadatlanul beszélnek és énekelnek, s beszélni csakis nőkről beszélnek. Kölcsönkértek tőlem holnapig 136 rubelt, és már elköltötték. Feneketlen hordók, ami igaz, az igaz...

A szibériai országútnak is megvannak a maga istencsapásai. Harminc-harmincöt versztányira vannak az állomások. Éjszaka utazik az ember, csak megy, megy... Meghülyülsz, megbolondulsz, s még mindig mész, s ha megkockáztatod és megkérded a kocsist, hány verszta még az állomás, okvetlenül azt fogja felelni, hogy tizenhét. Különösen kínzó, amikor lépésben kell haladni a kátyús, sáros úton, s amikor az ember úgy szeretne inni valamit. Már hozzászoktam, hogy ne aludjam: tökéletesen közömbös számomra, hogy fölébresztenek. Ha az ember nem alszik egy nap, egy éjszaka, akkor másnap ebédétajt elkezd feszülni a halántéka, s ezután este és éjszaka, különö-

sen hajnal felé s a harmadik nap reggelén elszundikál a fogatban, s az is előfordul, hogy ülve el-elalszik egy percre. Ebédkor és ebéd után minden állomáson leheveredik a díványra, amíg befogják a lovakat, de az inkvizíció csak este kezdődik. Este, miután az ember megivott vagy öt pohár teát, égni kezd az arca, s az egész teste úgy elerőtlenedik, hogy szinte hátrahanyatlik. A szeme leragad, a lába elmacskásodik a nagy csizmában, az agya összezavarodik... Ha megengedheti magának, hogy ott éjszakázzon, azonnal elalszik, mint akit fejbe vertek. Ha van elég akaratereje, hogy tovább menjen, akkor a fogatban szundikál, akárhogy rázza is a kocsi. Az állomásokon a kocsisok fölébresztik, mert hogy le kell szállni a fogatról és ki kell fizetni a viteldíjat: nem annyira a szavukkal vagy a ruhaujj-ráncigálással ébresztik föl az embert, sokkal inkább a fokhagymaszaggal, ami a bajszuk alól tör elő; hányingert kap tőlük az ember, olyan hagyma- és fokhagymaszag dől belőlük. Csak Krasznnojarszk után tanultam meg a fogaton aludni. Egyszer Irkutszk felé menet 58 versztát aludtam át, ráadásul csak egyszer ébresztettek föl. De a fogaton alvás nem frissíti föl az embert. Nem alvás ez, inkább valami öntudatlan állapot, ami után zúg az ember feje, és bűdös a szája.

A kínaiak azokra a nyápic kisöregekre emlékeztetnek, akiket oly szívesen festett meg a megboldogult Nyikolaj.³ Csodaszép copfokat is láttam.

Tomszokban rendőrségi ügyem volt. Este tizenegykor az inas jelentette, hogy látni kíván a rendőrkapitány helyettese. Mi van? Csak nem politikai ügyről van szó. Csak nem gyanúsítanak voltaire-ianizmussal? Mondom az inasnak, hogy kéretem az illetőt. Belép egy hosszú bajszú férfi és ajánlja magát. Kiderült, hogy irodalomkedvelő, maga is ír, s úgy jött oda a szállodai szobámba, mintha Mohamedhez ment volna Mekkába, hogy tiszteletét tegye. Azért említettem meg, mert késő ősszel Pétervárra megy, ezért aztán rábízta a bőröndömet, azzal a kéréssel, hogy vigye el a *Novoje Vremja* szerkesztőségébe. Arra az este írom ezt Nektek, ha a mieink vagy az ismerősök közül valaki Pityerbe⁴ utazna. A rendőr neve Arsaulov.

Erről jut eszembe, kereshetnétek egy tanyát. Ha visszamegyek Oroszországba, öt évig csak pihenni fogok, vagyis egy helyben fogok ülni és zabot hegyezek. Erre épp jó lenne egy tanya. Gondolom, van rá pénz, igazán nem állnak rosszul a dolgaim. Ha ledolgozom az előleget (a felét már ledolgoztam), akkor tavasszal mindenképpen fölveszek két-háromezer előleget öt éves részletre. Nem lesz tőlem lelkiismeretlenség, hiszen a *Novoje Vremja* könyvesboltja már többet keresett a könyvemen, mint két-háromezret, és még többet fog keresni rajtuk.

Gondolom, harmincöt éves koromig nem kapok bele semmi komoly dologba, szeretném kipróbálni, milyen a magánélet, amilyen már volt nekem egyszer, de amelyet különböző körülmények miatt észre se vettem.

Ma átkentem a bőrkabátomat szalonnával. Csodálatos egy kabát, megmentett a megfázástól. A bunda is derék darab! Melegít is, aludni is lehet rajta. Olyan meleg, mint egy kályha. Nagyon rossz párna nélkül. A széna nem bírja helyettesíteni: öt-hat állomás után elkezd töredezni, csupa por lesz, ami aztán csiklandozza az arcomat és zavar az alvásban. Egy szál lepedő sincs. Micsoda szégyen ez is! Nadrágból is többet kellett volna hoznom. Minél nagyobb a csomag, annál jobb – kisebb a zötykölődés, nagyobb a kényelem.

Jó egészséget! Már nincs miről írnom. Mindenkit üdvözlök.

A Ti A. Csebovotok

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Lisztvenyicsnaja, 1890. június 13.

Lisztvenyicsnaja állomás, a Bajkál partján, június 13.

Őrült napjaim vannak. Június 11-én, vagyis tegnapelőtt este indultunk Irkutszkból, azzal a vágyálommal, hogy elérjük a hajnali négykor induló gőzhajót a Bajkálon. Irkutszktól a Bajkálig csak három postaállomás van. Az első állomáson kijelentették, hogy minden ló úton van, s ezért sehogyan sem lehetséges továbbmenni. Ott kellett maradnunk éjszakára. Tegnap reggel elindultunk onnan, s délre megérkeztünk a Bajkálhoz. Kimentünk a kikötőbe, s a kérdésünkre azt a választ kaptuk, hogy gőzhajó június 15.-e, péntek előtt nincs. Ez azt jelenti, hogy péntekig ülhetek a parton s a vizet bámulva várhatok. De mivel nincs olyasmi, aminek vége ne szakadna, ezért aztán nincs is kifogásom a várakozás ellen, s várok is mindig türelmesen, csak az a baj, hogy Szretyenszkből 20-án indul egy hajó lefelé az Amuron; ha nem csípjük el, akkor meg kell várnunk a következő hajót, amelyik 30-án indul. Könyörületes Isten, mikor jutok el már végre Szahalinra?!

Az Angara partján utaztunk a Bajkálig; a folyó a Bajkálból ömlik ki és a Jenyiszejbe torkollik. Nézzétek meg a térképet! Festői a partja. Hegyek és hegyek, rajtuk sűrű erdő. Csodaszép idő volt, csöndes, napsütéses, meleg; utazás közben azt éreztem valami okból, hogy szokatlanul egészséges vagyok; olyan jól éreztem magam, hogy nem is tudom megfogalmazni. Valószínűleg azért volt így, mert Irkutszkban kipihentem magamat,

meg azért, mert az Angara partja Svájchoz hasonlít. Ez is új és eredeti. Végigmentünk a parton, elértük a torkolatot és balra fordultunk. Az már a Bajkál partja volt, amelyet Szibériában tengernek neveznek. Tükörsima volt. Persze, a túlpártot nem lehetett látni, az kilencven versztára van. A partja magas, meredek, sziklás, erdős, jobbra és balra láthatóak a tengerbe nyúló hegyfokok, ahogy Aja-Dagnál vagy a feodoszijai Tohtabelnél. A Krímre hasonlít. Lisztvenyicsnaja állomás közvetlenül a vízparton van, és döbbenetesen hasonlít Jaltára. Ha a házak fehérék volnának, egészen olyan volna, mint Jalta. Csak a hegyeken nincsenek épületek, mert a hegyek szinte függőlegesek, nem lehet építeni rájuk.

Falusias lakást vettünk ki egy házban, amely akár kraszko-vói nyaraló is lehetett volna. Az ablak alatt, két-három arsinra¹ a padlótól már ott a Bajkál. Naponta egy rubelt fizetünk érte. Hegyek, erdők, a tükörsima Bajkál – mindezt megmérgezi a gondolat, hogy péntekig itt kell ülnünk. Mit fogunk itt csinálni? Ráadásul nem tudjuk, mit fogunk enni. Az itteniek kizárólag havasi hagymát esznek. Se hús, se hal; tejet se kapunk, csak ígérték. Egy kis fehérkenyérért 16 kopeket kértek el. Vettem hajdinakását meg egy kis darab füstölt disznóhúst, és mondtam, hogy főzzenek belőle valami löttyöt. Semmi íze, de mit tehetünk, meg kell enni. Egész este jártuk a falut, nem ad-e el valaki egy tyúkot, de nem találtunk... Viszont van vodka! Az orosz ember nagy disznó. Ha az ember megkérdezi, miért nem eszik húst, halat, azzal mentegetőzik, hogy nincs szállítás, mert rosszak az utak stb., de vodka még a legeldugottabb falvakban is van, s akkora mennyiségben, amekkorában az ember kívánja. Pedig elvileg húst és halat szerezni sokkal könnyebb volna, mint vodkát, hiszen drágább és a szállítása is nehezebb... Úgy látszik, vodkát inni mégis csak érdekesebb, mint kemény munkával halat fogni a Bajkálban vagy állatokat tartani.

Éjjelre megérkezett a gőzhajócska; kimentünk megnézni, no meg, azt is meg akartuk kérdeni, van-e valami ennivalójuk. Azt mondták, holnap kaphatunk ebédet, de most éjszaka van, a konyhában nincs befűtve, stb. A „holnap”-ért is köszönetet mondtunk, valami remény hát mégis van. De sajnos, akkor jött a kapitány, és azt mondta, hogy a hajó hajnali négykor elindul Kultukba. Szép dolog, mondhatom! A büfében, ahol nemigen szabad mozgolódn, mert olyan kicsi, megittunk egy üveg savanyú sört (35 kopek), s borostyánszínű gyöngyöcskéket láttunk egy tányéron: az omulamaréna kaviárja volt. Hazamentünk s indulás aludni. Untam már az alvást. Az ember minden áldott nap megágyaz magának a padlón: a bundát

szőrrel fölfelé leteríti, a feje alatt az összehajtogatott felöltő meg egy kispárna, s nadrágban és mellényben fekszik ezen a halmon. Hol vagy, civilizáció?

Ma esik, és a Bajkál elmerült a ködben. „Nagyszerű!” – mondaná Szemasko. Unalmas. Le kéne ülni írni, de csúf időben nincs kedvem dolgozni. Könyörtelenül kerülget az unalom: ha egyedül volnék, nem volna semmi baj, de itt van velem a két főhadnagy meg a katonaoorvos, akik szeretnek beszélgetni és vitatkozni. Kevés dologhoz értenek, de mindenről beszélnek. Ráadásul az egyik főhadnagy olyan Hlesztakov-féle² és dicsekvős. Útközben mindenképp legyen egyedül az ember. Sokkal érdekesebb, ha a fogatban vagy a szobájában ülve kettesben van a gondolataival, semmint ha emberekkel van együtt. A katonák mellett még Innokentij Alekszejevics, az irkutszki Műszaki Főiskola hallgatója is velünk utazik, egy gyermek, aki Neopolitanszkijra hasonlít, de annál okosabb és jobb ember. Azért hoztuk magunkkal, hogy eljuttassuk Csitába.

Gratuláljatok: a fogatomat eladtam Irkutszkban.³ Nem mondom meg, mennyit nyertem rajta, mert mamácska elájul, és öt éjszaka nem bír majd aludni.

Jó egészséget és ne unatkozzatok...

...Feloszlott a köd. Látom a hegyeket felhősipkában. Ó, az ördög tudja! Kaukázus, gondoltad volna... A viszontlátásra!

A Ti Homo Sachaliensisetek:

A. Csebov

F. O. SEHTYELNEK

Lisztvenyicsnaja, 1890. június 13.

Június 13.

Még sosem kapott levelet a Bajkál partjáról, hát tessék! A Bajkál partján ülve írom e levelet, s közben arra várok, hogy mikor méltóztatik a gőzhajónak továbbszállítania személyemet. Kedden érkeztem ide, a gőzhajó meg majd pénteken jön; esik, a tavon köd van, enni nincs mit; svábbogár és poloska annyi van, amennyit csak kíván az ember. Viszontlátásra, öregem!

Tiszteletem Natalja Tyimofejevnának.

Unom már az utazást.

A borítékon:

Moszkva, Petrovszkoje sossze, magánház

Franc Oszipovics Sehtyelnek

A CSEHOV-CSALÁDNAK

A Silka folyó, a Jermak nevű gőzhajón, 1890. június 20.

Üdv a drága háznépnek!

Végre lehúzzhatom a nehéz, sáros csizmát, a gyűrött nadrágot, s a portól és izzadságtól kirongyolódott kék inget, megmosakodhatom, és emberhez méltóan felöltözhetem. Már nem tarantaszban ülök, hanem a Jermak nevű amuri gőzös első osztályú kabinjában. Ez a változás tíz nappal ezelőtt következett be, s megvolt a maga oka. Írtam már Nektek Lisztvenyicsnájából, hogy lekéstem a bajkái gőzhajót, s hogy nem kedden, hanem pénteken tudok átkelni a tavon, s hogy ezért csak a június 30-án induló amuri gőzöst érhetjük el. Ám a sors szeszélyes, s gyakran művel olyan csodát, amit nem is vár tőle az ember. Csütörtök reggel kimentem sétálni a Bajkál partjára, hát látom ám, hogy a két gőzhajócska közül az egyiknek füstöl a kéménye. Kérdem, hová tartanak? Azt felelik, „a tengeren túlra”, Kljujevóba. Valami kereskedő fogadta meg őket, hogy vigyék át a túlpartra a szekereit. Nekünk is „a tengeren túlra” kellett mennünk, Bojarszkaja állomásra. Kérdem, hány versztányira van Kljujevótól Bojarszkaja? Azt mondják, huszonhétre. Futottam vissza az útitársaimhoz, s arra kértem őket, kockáztassuk meg, menjünk el Kljujevóba. Azért használom a kockázat szót, mert ha elutazunk Kljujevóba, ahol semmi sincs a kikötőn meg az őrbódén kívül, azt kockáztatjuk, hogy nem találunk lovakat, ott rekedünk, s lekéssük a pénteki hajót, ami nagyobb baj volna nekünk Igor¹ halálánál is, mert akkor meg kéne várunk a keddet. Az útitársaim belementek. Összeszedtük a cókéményünket, s nagy frissen irány a gőzhajó, ott meg egyenest a büfébe masíroztunk: adjanak egy kis levest, az Isten szerelmére! A büfés szőrösszívű, pénzéhes gazember volt, de Grigorij Ivanics, a szakács, egy volt voronyezsi szolga, hivatása magaslatán állott. Felségesen belaktunk nála. Csöndes, napos idő volt. A Bajkál vize türkizes színű, áttetszőbb, mint a Fekete-tengeré. Azt beszélnek, hogy a mélyebb helyeken egy versztányira is lelátni a mélybe. Magam is leláttam ekkora mélységbe, láttam a sziklákat, hegláncvonulatokat, mind olyan türkiz színben, hogy az embernek a hideg futkos tőle a hátán. Csodálatosan sikerült ez a hajókázás, ezer évig se fogom elfelejteni. Egyvalami nem ütött ki jól: harmadik osztályon utaztunk, s az egész fedélzet teli volt befogott lovakkal, amelyek úgy őrzöngtek, mintha megvadultak volna. E lovak sajátosan színezték az utamat: úgy éreztem, mintha kalózhajón volnék. Kljujevóban az őr magára vállalta, hogy elviszi a

csomagjainkat az postaállomásra. Ő fent ült a tyelegán, mi meg gyalog ballagtunk utána a világ legszebb vízpartján. Ostoba az a Levitan, hogy nem jött el velem. Erdőn át vezetett az út: jobbra hegyre kúsó erdő, balra a Bajkál felé lejtő erdő. Micsoda vízmosások, micsoda sziklák! A Bajkálnak gyöngéd, meleg a zúgása. Mellesleg, igen meleg volt. Nyolc verszta után beértünk Miskanszkaja állomásra, ahol egy Kjahtából áttutató hivatalnok nagyszerű teával vendégelt meg minket, s ahol kaptunk lovakat Bojarszkajáig. Így aztán péntek helyett csütörtökön indultunk el, ráadásul egy teljes nappal megelőztük a postát, ami általában minden lovat eltakarít az állomásokról. Lóhalálában nekiindultunk, azzal a tétova reménnyel, hogy 20-ára Szretyenszkbe érünk. Arról, milyen volt az út a Szelenga partján meg a Bajkál túlsópartján, majd személyesen mesélek, most csak annyit mondok, hogy a Szelenga maga a csoda, s hogy a Bajkál túlsópartján mindent megtaláltam, amire vágyom: a Kaukázust is, a Pszlajol völgyét, a zvenyigorodi járást és a Dont is. Nappal a Kaukázusban érzem magamat, éjszaka a doni sztyeppén, s amikor reggel felriad az ember a szundikálásból, azt látja, hogy már a poltavai kormányzóságban van, s ez így megy ezer versztán át. Verhnyeugyinszk kedves kis városa, Csita csúf, olyan, mint Szumi. Persze, nem is álmodhattunk sem alvásról, sem arról, hogy ebédeljünk. Vágtat az ember, az állomásokon lovat vált, s csak arra tud gondolni, hogy a következő állomáson esetleg nem kap lovat, s akkor várhat öt-hat órát. Naponta kétszáz versztát tettünk meg, nyáron nem szabad többet megtenni. Már teljesen belehülyültünk. A legszörnyűbb hőség volt, éjszaka meg hideg, úgy hogy a szövet felöltömre rá kellett vennem a bőrkabátot; volt egy éjszaka, amikor még a bundát is. Na szóval, csak mentünk, mentünk, és ma reggelre megérkeztünk Szretyenszkbe, pontosan egy órával a gőzhajó indulása előtt, az utolsó két állomásért a kocsisok egy-egy rubel borralalót kaptak.

Így hát a lovas-fogatos kalandjaim bevégeződtek. Két hónapig tartottak (április 21-én indultam). Ha leszámítjuk a vasútra meg a hajókázásra elfecsérelt időt, a Jekatyerinburgban töltött három napot, az egy hetet Tomszkban, az egy napot Krasznojarszkban, az egy hetet Irkutszkban, a két napot a Bajkál mellett, s azokat a napokat, amelyeket az áradások idején arra vesztegettem, hogy csónakra vártam, akkor megítélhető, milyen gyors volt az utam. Szerencsésen utaztam, amit mindenkinek adjon meg az Isten. Egyszer se voltam beteg, s a rengeteg, magammal hurcolt holmi közül csak a tollkésesem veszett el, a bőrröndöm szíja meg egy karbolkenőcsös tégely. Van pénzem. Keveseknek adatik meg, hogy így tegyen meg sok ezer versztát.

Annyira megszoktam már az országúti utazást, hogy most valahogy furcsán érzem magam, amiért nem tarantaszban ülök, és hogy nem zötyköl a kocsi. Furcsa, hogy teljes hosszomban kinyújtózhatom, ha lefekszem, és hogy nem por legezi az arcomat. De még furcsább, hogy a Kuvsinnyikovtól kapott üveg konyak sem tört el, és hogy az konyak az utolsó cseppig megvan. Azt ígértem, hogy csak a Csendes-óceán partján bontom fel.

A Silkán hajózunk, amely Pokrovszkaja állomásnál egyesül az Argunnyal, és így lesz belőle Amur. A folyó nem szélesebb, mint a Pszjol, talán még keskenyebb is. Köves partja van: sziklák meg erdők, teljesen kihalt. Lavirozunk, nehogy ráüljünk egy homokzátonyra vagy farral nekimenjünk a partnak. A zúgóknál gyakran összeütköznek a hajók és a bárkák. Fülledt meleg van. Az előbb megálltunk Uszty-Karánál, ahol kiszállítottak öt-hat száműzöttet. Bányák vannak ott meg börtön a száműzötteknek.

Tegnap voltunk Nyercsinszkben. Nem valami ó, de fényes város, ám lakható.

És Önök, kedves uraim és hölgyeim, hogy vannak? Egyáltalán semmit se tudok rólatok. Összeadhatnátok egy tízkepekest és küldhetnétek egy részletes táviratot.

A hajó Gorbicában fog éjszakázni. Az éjszakák itt ködösek, veszélyes emiatt a hajózás. Ezt a levelet Gorbicában adom föl.

Első osztályon utazom, mert az útitársaim másodikon. Ott-hagytam őket. Együtt utaztunk (hárman egy tarantaszban), együtt aludtunk, s meguntuk egymást, különösen ők engem...

Gyalázatos az írásom, ugrálós. Ez attól van, hogy rázkódik a hajó, nehéz írni...

Jó egészséget! Úgy látom, közeledünk Gorbicához...

A viszontlátásra! Jó volna tudni, mikor kapjátok meg ezt a levelet? Valószínűleg negyven nap múlva, előbb semmiképp. Mindenkit ölelek és áldok. Vágyom utánatok.

A Ti *A. Csehovotok*

Csípnek a bögölyök.

NY. A. LEJKINNEK

Gorbica alatt a Silkán, 1890. június 20.

Gorbica, június 20.

Üdvözlöm, legjóságosabb Nyikolaj Alekszandrovics! Gorbicához közeledve írom Önnek ezt a levelet, amely az egyik kozák sztanyica¹ a Silka partján, mielőtt az Amurba ömlene. Ugye, milyen messzire keveredtem?! Az Amuron hajókázom.

Irkutskból írtam Önnek. Megkapta? Azóta több mint egy hét telt el, amelynek folyamán átkeltem a Bajkál s elindultam a túloldalán. A Bajkál csodálatos, s nem véletlen, hogy a szibériaiak tó helyett nagyralátóan tengernek nevezik. A vize szokatlanul áttetsző, úgy látni át rajta, mint a levegőn; a színe világos türkiz, ami kellemes a szemnek. A partjain erdőborította hegyek. Körülötte áthatolhatatlan, sötét rengeteg. Sok a medve, a coboly, a vadkecske s mindenféle vadállat, amelyeknek az a dolguk, hogy a tajgában éljenek és megegyék egymást. Két napot töltöttem a Bajkál partján.

Hajózás közben csendes meleg volt.

A Bajkál túlpartja csodálatos. Svájc, a Don-vidék és Finnország keveréke.

Több mint 4000 versztát tettem meg fogaton. Az út egészében véve szerencsés volt. Végig egészséges maradtam, s az összes holmim közül csak a tollkésemet veszítettem el. Adja Isten, hogy mindenkinek ilyen útja legyen! Az út teljesen veszélytelen, s a szökött fegyencekről meg az éjszakai támadásokról szóló történetek nem egyebek mesénél, a régmúltról szóló legenda. A revolver teljességgel fölösleges holmi. Most egy első osztályú kabinban ülök, és Európában érzem magam. Olyan a hangulatom, mintha átmentem volna egy vizsgán.

Megszólt a hajókört. Ez lesz Gorbica. A viszontlátásra hát, jó egészséget, sok szerencsét! Ha lesz rá időm, bedobom ezt a levelet a postaládába, ha nem, akkor majd Pokrovszkaja állomáson teszem meg ezt: holnap leszek ott. Az Amurtól ritkán megy posta, havonként alig háromszor....

Az Ön A. Csebovja

A Silka partja gyönyörű, mintha díszlet volna, de jaj! igen nyomasztó ez a tökéletes ember-nélküliség. Olyan, mint egy kalitka madár nélkül.

A. NY. PLESCSEJEVNEK

Amur, a Jermak gőzbajón, 1890. június 20.

Üdv! A Jermak nevű hajó első osztályú kabinjából küldöm üdvözetemet, drága barátom. Az Amuron hajózom. Befejeződött a szekerezés. A nagy csizmák lakat alatt, a képem tisztára sűrölva, a fehérneműm friss, a moszkvai csirkefogóból úr lett. A gőzös remeg, nehéz írni... Az Amur partja szép, de túlságosan vadregényes, unom már, hogy nem látok embert.

Még mindig hatása alatt vagyok a Bajkál túlpartjának, amit megjártam: felülmúlhatatlan táj. Általában fogalmazva, a Baj-

kálnál kezdődik Szibériában a poézis, előtte minden csupa próza.

Ölelem. Mély tisztelem a családjának.

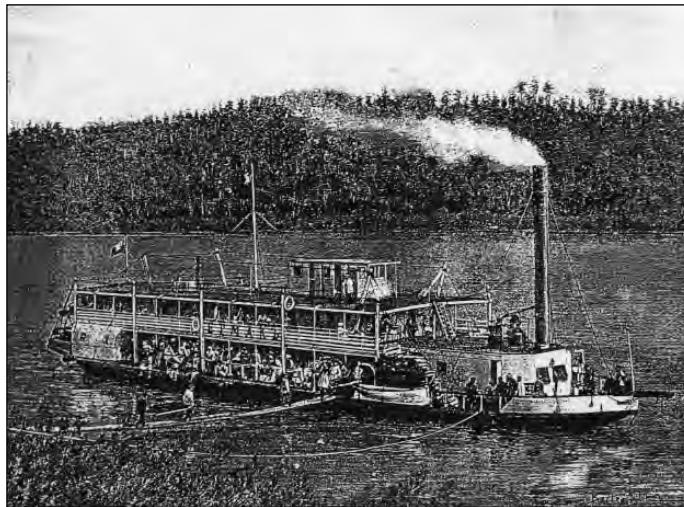
Az Ön *A. Csebovja*

június 20.

A borítékon:

Preobrazsenszkaja állomás a varsói vasútvonalon

Alekszej Nyikolajevics Plescsjevnek

A Jermak gőzbajó az Amuron

A. SZ. SZUVORINNAK

Pokrovszkaja alatt az Amur, a Jermak gőzbajón 1890. június 21.

Ezúton tudatom Magával, hogy a Jermak úgy remeg, mintha hideglelésé volna, s ezért egyáltalán nem lehet írni. Ennek az ostobaságnak eredményeként minden reményem, amelyet a hajóúthoz fűztem, semmivé váltak¹. Itt már csak enni és aludni lehet.

Tegnap Gorbicából táviratoztam Önnek. Üdv!

Az Ön *A. Csebovja*

Június 21.

Feodoszija /Tauriai korm./

Alekszej Szergejevics Szuvorinnak

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Pokrovszkaja alatt az Amuron, 1890. június 21.

Nem messze Pokrovszkaja állomástól, 21. este 6 óra

Kőnek ütköztünk, léket kaptunk, most javítják a hajót. Ülünk a zátonyon és pumpáljuk a vizet. Balra az orosz part, jobbra a kínai. Ha most térnék haza, jogosan dicsekedhetnék: „Nem voltam Kínában, de háromszáz s ennyire voltam tőle.” Pokrovszkajában fogunk éjszakázni. Kirándulunk egyet.

Ha rendőr volnék, biztos saját hajóm volna az Amuron. Rendes, érdekes környék. Azt tanácsolom Jegor Mihajlovicsnak, ne Tuapszébe, hanem ide utazzék: igaz, hogy itt nincsen se tarantula, se százlábú. A kínai parton őrállás: egy kunyhó, a parton halomba dobált liszteszsákok, rongyos kínaik hordják be saroglyán a kunyhóba. Az őrállás mögött sűrű, végtelen erdő. Minden jól!

Irkutszkból diáklányok is jöttek velünk – az arcuk oroszos, de nem szép.

A borítékon:

Szumi /Harkovi korm./

Marija Pavlovna Csehovának

A CSEHOV-CSALÁDNAK

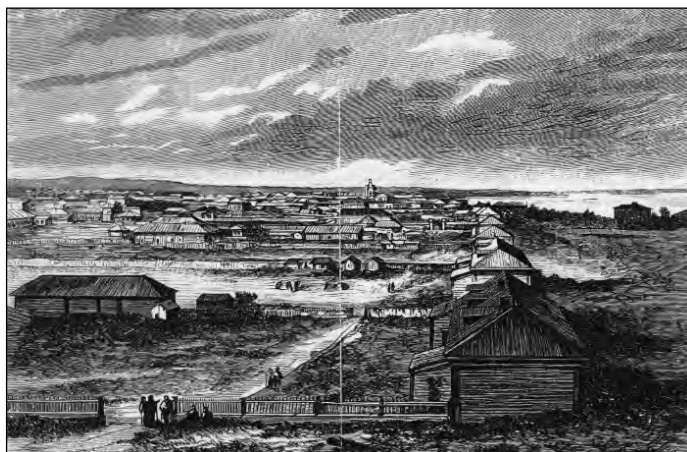
Pokrovszkaja és Blagoveszenszk között, 1890. június 23-26.

június 23.

Már írtam nektek, hogy egy zátonyon ülünk. Uszty-Sztrelkánál méghozzá, ahol a Silka összefolyik az Argunnyal (nézzétek meg a térképet!); a gőzhajó, amely két és fél lábnyira merül a vízbe, kőnek ütközött, kapott néhány léket, s mivel víz került a hajófenékbe, leült a mederbe. Elkezdték kiszivattyúzni a vizet és befoltozni; egy pucér matróz bemászik a hajófenékbe, s nyakig vízben a sarkával kitapogatja a lyukakat; belülről minden lyukat letakarnak faggyúval bekent posztóval, arra jön a deszka, amit gerendával erősítenek oda, s ez, mint valami oszlop, a mennyezetnek támaszkodik; ezzel kész is a javítás. Este öttől éjszakáig pumpáltak, de még mindig volt bent víz, ezért reggelre kellett halasztani a munkát. Reggel megint találtak néhány lyukat, s megint kezdődött a foltozás, pumpálás. A matrózok szivattyúznak, mi meg, a publikum, a fedélzeten sétálunk, pletykálunk, eszünk-iszunk-alszunk. A kapitány és

helyette is ugyanezt teszik, nem sietnek. Jobbra a kínai part, balra Pokrovszkaja állomás, amuri kozák település. Ha az ember akar, Oroszországban marad, ha akarja, elmegy Kínába, tilalom nincs. Nappal kibírhatatlan a hőség, selyemínget kellett fölvenni.

Ebéd tizenkettőkor, vacsora este hétkor. Szerencsétlenségünkre ellenkező irányból megérkezett a sztanyicára a Vesztnyik nevű gőzös, teli utassal. A Vesztnyik se tud tovább menni, mindkét gőzhajó csak áll nagy jóvoltában. A Vesztnyiken van egy katonazenekar. Az eredmény tiszta farsang. Tegnap egész nap szólt a zene a fedélzetünkön, hogy a kapitányt megmatrózokat szórakoztassák és következképpen hátráltassák a javítást. Az utazóközönség női fele egészen nekividult: zene, tisztek, tengerészek... ahh! Különösen a diáklányok boldogok. Tegnap este a sztanyicában sétáltunk, ahol ugyanaz a zene szólt, mert a kozákok felfogadták a zenekart. Ma folytatjuk a javítást. A kapitány azt ígéri, hogy ebéd után indulunk, de valahogy ködösen ígéri, miközben a távolba mered: szerintem hazudik. Nem vagyunk sietős népség. Amikor megkérdeztem az egyik utast, szerinte mikor megyünk már tovább, megkérdi:

Blagoveszenszk az Amur partján

– Miért, talán rosszul érzi itt magát?

Igaza van. Miért ne állnánk, ha egyszer nem unalmas. A kapitány, a helyettese és az ügynök csupa szívélyesség. A harmadik osztályon utazó kínaiak jóindulatúak és komikusak. Tegnap az egyik kínai kiült a fedélzetre, s magas diszkant hangon valami nagyon szomorút énekelt: közben a profilja komikusabb volt minden karikatúránál. Mindenki őt nézte és nevetett, ő viszont ránk se hederített. Kezdte diszkanton, foly-

tatta tenor hangon: Istenem, micsoda hang! Olyan, mint a báránybégetés, vagy borjúbögés. Ezek a kínaiak jóindulatú, kezes állatokra emlékeztetnek. A copfjuk olyan hosszú és fekete, mint Natalja Mihajlovnáé. A kezes állatokról jut eszembe: a mosdófülkében lakik egy szelíd rókakölyök. Ha az ember mosdik, ő csak ül és néz. Ha sokáig nem lát embert, vakogni kezd.

Milyen furcsa beszélgetések! Csak aranyról, bányászatról, az Önkéntes Flottáról, Japánról beszélnek. Pokrovszkajában minden paraszt, de még a pápa is aranyat ás. Ezzel foglalkoznak a száműzöttek is, akik ugyanolyan gyorsan gazdagszanak meg, mint ahogy elszegényednek. Vannak olyan alakok, akik csak pezsgőt isznak, s csak úgy mennek el a kocsmába, ha a házuktól a kocsmáig vörös szőnyeggel van beterítve az út.

Ősszel próbáljátok meg elküldeni a bundámat Odesszába, a *Novoje Vremja* könyvesboltjába, de előzőleg kérjétek engedélyt Szuvorintól, illedelemből erre szükség van. Kalucsni nem kell. A leveleket is oda küldjétek, meg azt, mi a címetek. Ha akad fölösleges pénzetek, küldjétek minden eshetőségre száz rubelt Odesszába, a *Novoje Vremja* könyvesboltjába azzal, hogy adják át nekem. Mindenképp mondjátok azt, hogy „adják át” máskülönben el kell ballagnom a postára. Ha nincs fölösleges pénzetek, az se baj. Amikor Moszkvába mentek, javasoljátok apának, hogy szedjen brómkáliumot, mivel öszönként szédülni szokott; ha előfordul, piócát kell a füle mögé tenni. Mi van még? Kérjétek meg Ivant, hogy vegye meg Iljinnél (Petrovszkije Linyii) a Bajkálon túli vidék térképét, ha lehet, vászonon, s ajánlott küldeményként küldje el a következő címre: Irkutszk, Innokentyij Alekszejevics Nyikityinnek, a Műszaki Főiskola hallgatójának. Őrizzétek meg az újságokat és a leveleket!

Az Amurnak rendkívül érdekes a környéke. Pokolian eredeti. Úgy forr itt az élet, hogy ilyesmire Európában még csak nem is gondolnak. Az amerikai életről írott elbeszélésekre emlékeztet. A folyópartok oly mértékben vadak, eredetiek, érintetlenek és pompázatosak, hogy az embernek kedve támad örökre itt maradni. Ezeket a sorokat már június 25-én írom. Remeg a gözhajó, zavar az írásban. Megint vízen vagyunk. Már ezer versztát megtettem az Amuron, s milliószámra láttam a legpompásabb tájakat, a fejem csak úgy zúg a lelkesedéstől. Láttam én olyan sziklát, hogy Gundaszova belehalna az örömbé, ha a lábánál ehetné a rozsdá, ha pedig Szofja Petrovna Kuvsinnyikovával itt rendeznénk pikniket, akkor elmondhatnánk egymásnak: halj meg, Gyenyisz, ennél jobbat nem tudsz írni. Csodálatos itt a természet. S milyen meleg van! Micsoda meleg éjszakák! Reggelente van köd, de az is inkább pára.

Látcsővel nézegetem a partot, s rengeteg vadkacsát, vadlu-

dat, bűvárt, kócsagot és mindenféle hosszúcsőrű vadmadarat látok. Na, itt kéne nyaralót bérelni!

Tegnap a Rejnovo nevű falucskában egy aranyműves hívott el a beteg feleségéhez. Amikor elbúcsúztam, egy csomag papírpénzt nyomott a kezembe. Elszégyelltem magam, tiltakoztam, s megpróbáltam visszaadni a pénzt, azt mondva, hogy én magam is nagyon gazdag vagyok; sokáig beszélgettük, egymást győzködve, de a végén mégis a kezemben maradt tizenöt rubel. Tegnap a kabinomban ebédelt egy aranyfeldolgozó, akinek olyan arca van, mint Petya Polevajevnek. Ebédnél víz helyett pezsgőt ivott, s minket is megkínált vele.

A falvak épp olyanok, mint a Donnál. Van valami különbség az építésmódjukban, de ez lényegtelen. A falusiak nem tartják a böjtöt, még a nagyhéten is húst esznek. A lányok cigarettáznak, az öregasszonyok pipáznak, ez mind bevett dolog. Furcsa parasztokat cigarettával a szájukban látni. Micsoda liberalizmus, de milyen!

A hajón csak úgy forr a levegő a beszélgetésektől. Itt nem félnek attól, hogy hangosan beszéljenek. Itt nincs kit letartóztatni és nincs hová száműzni az embert, olyan szabadelvű lehet, ahogy csak telik tőle. Az emberek sokkal függetlenebbek, önállóbbak, logikusabban gondolkodnak. Ha valami zavar támad Uszty-Karában, ahol a száműzöttek dolgoznak (sok köztük a politikai, aki nem dolgozik), az egész Amur-mente fölháborodik. Nincsenek feljelentések. Ha egy politikai megszökik, nyugodtan elmehet gőzhajón az óceánig, a kapitány nem adja fel.

Ennek részben az a magyarázata, hogy tökéletesen közömbösek az iránt, ami Oroszországban történik. Mindenki azt mondja, mi közöm nekem ahhoz?

Elfelejtettem megírni Nektek, hogy a Bajkálon túl nem oroszok, hanem burjátok a kocsisok. Komikus népség. A lovak mint a sárkánykígyók. Minden fogattal történt valami baj. A lovak vadabbak, mint a tűzoltólovak. Míg ráadják a hámot, a lábukat összekötik. Alighogy kioldják, a trojka már száguld is az ördögök öregapjához, hogy az embernek a lélegzete is eláll. Ha a lovak lábát nem kötik meg, az állat a befogás során kirúg, a kocsirudat rugdalja, a szerszámot rágja, s egyáltalán, úgy viselkedett, mint egy szarván ragadott süldő ördög.

Június 26. Közeledünk Blagoveszenszkhez. Minden jót, legyenek vidámak, és ne felejtsetek el. Vagy talán már el is felejtettetek? Földig hajolva búcsúzom, csókolok mindenkit.

Antoine

Tökéletesen egészséges vagyok.

A. SZ. SZUVORINNAK

Blagovescsenszk, 1890. június 27.

Blagovescsenszk, 1890. június 27.

Üdv, drága barátom! Az Amur nagyon rendes folyó, többet kaptam tőle, mint vártam, s már régen meg akartam osztani Önnel lelkes élményeimet, de ez a csatornajáró hajó a hét nap alatt végig remegett, s ezzel zavart az írásban. Ráadásul egyszerűen képtelen vagyok leírni olyan szépséget, mint amilyen az Amur partja. Csődöt mondok hát előtte és beismerem nyomorult mivoltomat. De hát hogyan is írhatnám le? Képzeld magad elé a Szurami-hágót, mintha folyóparttá változtatták volna, s akkor Ön előtt van az Amur. Sziklák, szirtek, rengeteg erdő, kócsagok s mindenféle hosszúcsőrű vizimadár, és sehol egy ember. Balra az orosz, jobbra a kínai part. Ha akarom, Oroszországot, ha akarom, Kínát nézem. Kína épp olyan vad és emberlakatlan, mint Oroszország, ritkán kerülnek szem elé falvak és az őrállások kunyhói. Már minden összekeveredett és porrá vált a fejemben, ami igen könnyen ment, kegyelmes uram: több mint ezer versztát hajóztam az Amuron, milliószámra láttam tájakat, pedig az Amurt megelőzte a Bajkál meg a Bajkál túlsó partja... Egyszóval, annyi gazdag látnivalóban volt részem és annyi gyönyörűségem volt, hogy már a halált sem félem. Az Amur mellett élő emberek eredetiek, az élet érdekes, nem hasonlít a mienkre. Beszélni csak aranyról beszélnek. Arany, arany és semmi más. Különös a hangulatom, nincs is kedvem írni, s ezért disznómód rövid levelet írok. Ma küldtem Önnek négy oldalt a Jenyiszejről és a tajgáról, aztán majd a Bajkálról, a túlpartjáról és az Amurról fogok küldeni.¹ Ne dobja ki ezeket a papírlapokat, én majd összerakom őket, s mint valami kottából, annak alapján fogom elmesélni azt, amit képtelen vagyok papírra vetni. Most átszálltam a Muravjov hajóra, amiről azt mondják, hogy nem remeg: talán fogok írni.

Beleszerettem az Amurba: örömmel élnék itt akár két évig is. Szép, tágas, szabad, meleget sugárzó hely. Svájc és Franciaország sosem ismerte ezt a fokú szabadságot. A legutolsó száműzött is szabadabban lélegzik az Amurnál, mint a legelső tábornok Oroszországban. Ha Ön élne itt, nagyon sok szépet írna s magával ragadná az olvasókat: én viszont nem értek ehhez.

Irkutszknál kezdtek feltűnni a kínaiak, itt több van belőlük, mint a légy. Jóindulatú népség...

Blagovescsenszktől láttunk japánokat, pontosabban: japán nőket. Apró termetű, sötét hajú teremtesek, a frizurájuk ma-

gas, bonyolult, a felsőtestük szép, de úgy láttam, a lábuk rövid. Szépen öltöznek. Nyelvükben túlteng a „c”-hang.

Amikor az egyik kínait behívtam a büfébe, hogy megkínáljam vodkával, mielőtt kiitta volna, odakínálta a kupicát nekem, a büfésnek, az inasoknak, és azt mondta: igyatok! Ez a kínai szertartásosság! Nem egyszerre hajtotta föl, ahogy mi, hanem kortyonként, s minden korty után harapott valamit, s azután, hogy megköszönje, adott néhány kínai pénzdarabot. Szörnyen udvarias nép. Szegényes, de szép ruhákat hordanak, az ételük ízletes, szertartásosan esznek...

Azt táviratozta, hogy Amerikán át menjek haza. Én is gondoltam erre. De azzal ijesztgetnek, hogy drága. Pénzt nem csupán New-Yorkba lehet átutalni, hanem Irkutszkon át Vlagyivosztkba is, a szibériai bank közvetítésével, ahol rendkívül szívélyesen fogadtak. Még nem fogyott el a pénzem, habár esztelenül költeztem. A fogaton több mint 160 rubel volt a veszteségem, az útitársaim meg, a főhadnagyok, több mint száz rubelt kérincseltek el tőlem. Ezzel együtt sem valószínű, hogy pénzt kéne átutálnia. Ha szükségem lesz rá, időben írok.

Tökéletesen egészséges vagyok. Megítheti abból is, hogy több mint két hónapja éjjel-nappal a szabad ég alatt vagyok. S mennyi mozgás!

Sietve írok, mert hiszen a Jermak egy óra múlva visszafordul a postával. Ezt a levelet augusztusban fogja megkapni...

Minden jót, sok boldogságot. Bocsássa meg, hogy ilyen ocsmányul és ilyen röviden írok. Írt-e nekem Szahalinra?

Fürdöm az Amurban. Az Amurban fürdeni, aranyásó banditákkal beszélgetni – hát nem érdekes az élet?

Szaladok a Jermakra. Viszontlátásra!

Köszönöm a híradást a családról.

Az Ön *A. Csebovja*

A piactér Blagovesczenszkben

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Habarovszka alatt, a Muravjov hajón, 1890. június 29.

Muravjov hajó, június 29.

Meteorok röpködnek a kajütben: szentjánosbogarak, amelyek olyanok, mint az elektromos szikrák. Napközben vadkecskék úsznak át az Amuron. Óriásiak a legyek. Egy kajütben utazik velem egy Szon-Lu-Li nevű kínai, aki állandóan arról beszél, hogy náluk, Kínában minden szíre-szóra fejét veszik az embernek. Tegnap megbolondult az ópiumtól, s egész éjszaka mászkált, nem hagyott rendesen aludni. 27-én végigsétáltam az Ajguna nevű kínai városon. Lassanként egész fantasztikus világba kerülök. Tegnap este üdvözlő táviratot küldtem a papának Szumiba. Megkaptátok?

Holnap Habarovszkban leszünk.

A kínai kottából kezdett énekelni, ami a legyezőjére van felírva. Minden jót!

A Ti *Antoine* -otok

A borítékon:

Szumi /Harkovi korm./

Marija Pavlovna Csehovának

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Nyikolajevszk, 1890. július 1.

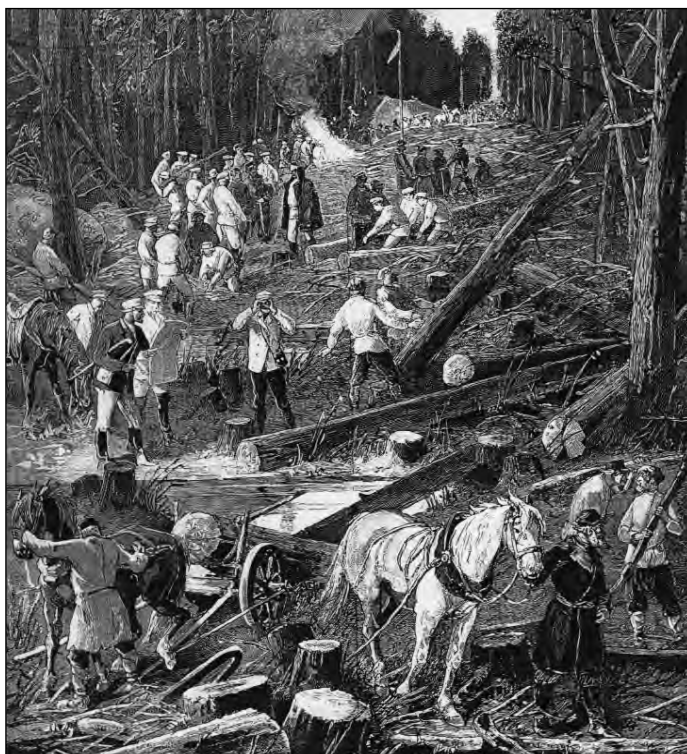
Ezeket a hieroglifákat az útitársam, a kínai Szun-Lö-Li (vagy ahogy azelőtt hívtam: Szon-Lu-Li) véste ide, és azt jelenti: „Nyikolajevszkbe utazom. Minden jót!”

Ha a „legfrissebb” újságok alapján ítélem meg a dolgokat, amelyeket tegnap olvastam Habarovszkban, a tisztí kaszinóban, akkor ezt a levelet októberben fogjátok megkapni. Az újságok márciusiak és áprilisiak voltak, ezek szerint két – két és fél hónapot utaztak idáig, innen meg, árral szemben, lassabban megy a posta. Ma van július elseje. Ami azt jelenti, hogy már tíz napja hajózom. Unom. Ideje volna már kikötni. Nappal hőség van, éjszaka fülledtség; ömlik rólam a veríték...

A borítékon:

Szumi /Harkovi korm./

Marija Pavlovna Csehovának

Szibériai vasút építése

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Szabalin, 1890. július 11.

Megérkeztem. Egészséges vagyok. Szahalinra táviratozzatok.

Csehov.

A távirati űrlapon:
Szumi. Csehovának

M. NY. CSEHOVÁNAK

Szabalin, 1890. július 17.

Megkaptam a táviratot. Egészséges vagyok. Jó a lakás. Az emberek is. Kitűnő körülmények. Ősszel megyek haza. Sok minden érdekes dologgal...

A távirati űrlapon:
Szumi. Csehovának

A. SZ. SZUVORINNAK

Tatár-szoros, a Bajkál hajón 1890. szeptember 11.

Bajkál hajó, szeptember 11.

Üdv, Barátom! Észak-Szahalinról a déli rész felé tartunk a Tatár-szoroson át. Csak írok és nem tudom, mikor érkezik meg ez a levél Önhöz. Egészséges vagyok, habár minden oldalról zöld szemmel leselkedik rám a kolera, amely jó kis csapdát készített elő nekem. Vlagyivosztokban, Japánban, Sanghajban, Csifuban, Szuecsében, de talán még a holdon is ott a kolera, mindenhol karantén és rettegés. Szahalinon várják a kolerát és karanténban tartják a hajókat. Egyszóval, pocsék a helyzet. Vlagyivosztokban hullanak az európaiak, többek között egy tábornok felesége is meghalt.

...Pontosan két hónapot töltöttem Észak-Szahalinon. A helyi adminisztráció rendkívül szívélyesen fogadott, pedig Galkin egy szót sem írt rólam. Se Galkin, se Vihuhol bárónó, sem a többi zseni, akikhez segítségért fordultam, nem segített semmilyen formában; így aztán a saját kockázatomra kellett cselekednem.

Kononovics, a szahalini tábornok értelmes és rendes ember. Gyorsan összemelegedtünk, s minden remekül sikerült. Majd hozok magammal némely papírokat, amelyekből megláthatja, hogy a kezdet kezdetétől a lehető legnagyobb körülmények közű kerültem. *Mindent* láttam; most már nem az a kérdés, *mit* láttam, hanem az, *hogyan*.

Nem tudom, hogy fog sikerülni, de elég sok mindent megcsináltam. Elég volna három disszertációra. Minden nap reggel ötkor keltem, későn feküdtem, s minden napom erős feszültségben telt el attól, hogy még milyen sok végezni valóm van, most meg, hogy már végeztem a fegyencteleppel, úgy érzem, mintha valóban mindent láttam volna, csak éppen az elefántot nem vettem észre. Mellesleg mondom el, volt türelmem ahhoz, hogy összeírjam Szahalin egész lakosságát. Minden települést bejártam, minden házba bementem, mindenkiel beszéltem: kartotékrendszert használtam az összeíráshoz, s körülbelül tízezer fegyencet és száműzöttet, vagyis telepezt írtam össze. Más szóval, Szahalinon nincs egyetlen fegyenc vagy száműzött sem, aki ne beszélt volna velem. Különösen a gyermekek összeírása sikerült, amihez sok reményt fűzök.

Landszbergnél¹ ebédeltem, Gembrugnál², a volt bárónónél meg elüldögéltem a konyhában... Voltam minden nevezetes embernél. Jelen voltam egy korbácsoláson, utána három-négy éjszaka a hóhérral s azzal az undorító deressel álmodtam.

Beszéltem olyanokkal, akiket odaláncoltak a talicskákhoz. Amikor egyszer a bányában teáztam, Borodavkin, a volt pétervári kereskedő, aki gyűjtogatásért került ide, elővett a zsebéből egy teáskanalat, s odaadta nekem: summa-summárum, jól szétcibáltam az idegrendszeremet, s szavamat adtam magamnak, hogy soha többé nem jövök el Szahalinra.

Többet írnék Önnek, de itt ül a kajütben egy úrhölgy, aki szakadatlanul nevetgél és fecseg. Nincs erőm írni. A hölgy tegnapelőtt este óta nevetgél és kerepel.

Ez a levél Amerikán át megy el, én viszont biztos, hogy nem arrafelé megyek haza. Mindenki azt mondja, hogy az amerikai út drágább és unalmasabb.

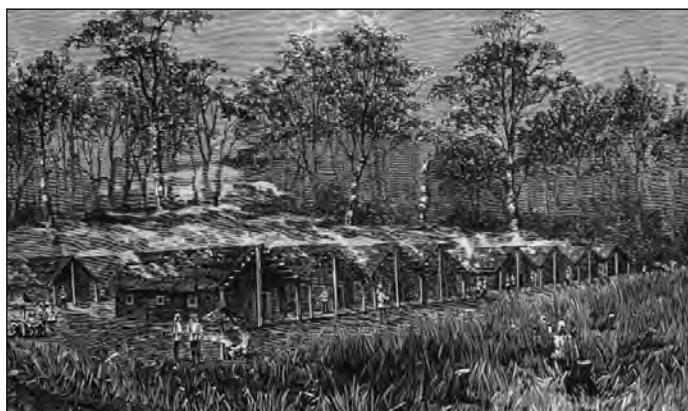
Holnap távolról látni fogom Japánt, Macu szigetét. Most éjjel van. A tenger sötét, fúj a szél. Nem értem, hogy tud haladni és tájékozódni ez a hajó, amikor koromsötét van, s ráadásul ilyen komor, kevésbé ismert vizen, mint a Tatar-szoros.

Apatikus leszek, ha arra gondolok, hogy tízezer verszta választ el a világtól. Ilyenkor úgy érzem, száz évbe is beletelik, míg hazaérek.

A legmélyebb hódolatom és szívélyes üdvözetem Anna Ivanovnáának, s az egész családjának. Isten adjon erőt-egészséget Önnek és minden jót.

Unom magam.

Az Ön *A. Csehovja*

Barakktábor az Amur mentén (Haborovszk közelében)

J. J. CSEHOVÁNAK

Korszakovszkij-örbely, 1890. október 6.

D. Szahalin, október 6.

Üdvözlöm, drága mama! Szinte az Oroszországba való vissza-

térésemet megelőző napon írom ezt a levelet mamácskának... Napról-napra várjuk, hogy megérkezzék az Önkéntes Flotta hajója, s reménykedünk, hogy legkésőbb október 10-re itt lesz. Ezt a levelet Japánba küldöm, ahonnan aztán Sanghajon vagy Amerikán át fog megérkezni. A Korszakovszkij-örhelyen van a szállásom, ahol nincs se táviró, se posta, s ahová két hétben csak egyszer érkezik hajó. Tegnap jött hajó, s egy csomó levelet és táviratot hozott nekem északról...

Furcsa! Otthon esik és hideg van, itt meg, Szahalinon, mióta csak megérkeztem, napsütéses, meleg az idő. Reggelenként van némi hideg meg zúzmara, s az egyik hegyen már hó fehérlik, de a föld még zöldell, a levelek még nem hullottak le, s minden él a természetben, akárha májusban s a nyaralóban volnánk. Nos, ilyen Szahalin.

...Tegnap éjfélkor meghallottam egy hajókürt bömbölését. Mindenki kiugrott az ágyból: éljen, megérkezett a hajó! Felöltöttünk, zseblámpával kimentünk a kikötőbe. Ahogy belekémleltünk a sötétbe, valóban egy hajó lámpáit láttuk. A legtöbben úgy gondoltuk, a Pétervár lesz az, amelyen én megyek vissza Oroszországba. Megörültem. Csónakba ültünk, odaveztünk a hajóhoz... Evezünk, evezünk, végre a ködben megpillantottuk a sötét hajótestet; az egyikünk rekedt hangon felkiáltott rá: „Mi a neve a hajónak?” A válasz: „Bajkál”. Azt a mindenit, mekkora volt a csalódás! Eluntam már magam, elegendem volt Szahalinból. Hiszen már három hónapja, hogy nem láttam senkit, csak fegyenceket, vagy olyanokat, akik csak fegyencekről, korbácsolásról, kényszermunkáról képesek beszélni. Micsoda unalmas élet! Minél hamarabb Japánban akarok lenni, onnan meg Indiában.

Egészséges vagyok, ha nem számítom, hogy káprázik a szemem, ami mostanában sűrűn előfordul, s utána mindig nagyon erősen fáj a fejem. Tegnap is káprázott a szemem, s ma ezért írom fejfájósan ezt a levelet, s valahogy az egész testemet olyan nehézkesnek érzem. Az aranyeremet is érzem.

Kusze szan, a japán konzul is a Korszakovszkij-örhelyen lakik a titkáraival, akik jó ismerőseim. Európai módon élnek. Ma érkezett meg hozzájuk a helyi adminisztráció teljes díszben, hogy átadják nekik a kitüntetések; én is velük tartottam meg a fejfájásom is, és kénytelen voltam pezsgőt inni.

Mióta itt vagyok délen, háromszor elmentem a Korszakovszkij-örhelyről Najbucsiba, ahol már ott az igazi óceán. Nézzétek meg a térképet, s a déli rész keleti partján megtaláljátok ezt a szegény, szerencsétlen Najbucsit. A hullámok partra sodortak egy csónakot, benne hat amerikai bálnavadász, akik a szahalini partok mentén szenvedtek hajótörést. Most az

örhelyen laknak, és rendszeren mulatoznak; a Pétervárt várják,
s velem együtt hajóznak el...

Anton

Mindenkinek viszek ajándékot. Vlagyivosztokban és Japán-
ban vége a kolerajárványnak.

A borítékon:

Russia, Moscow

Moszkva, Karetnaja Szadovaja, Dukmaszov-ház

Jevgenyija Jakovlevna Csehovának

via San Francisco

A. SZ. SZUVORINNAK

Moszkva, 1890. december 9.

Moszkva, Malaja Dmitrovka, Fírgant-ház, december 9.

Üdvözetem, drága Barátom!

Éljen! Végre, újra itt ülök a saját íróasztalomnál, köszönetet mondok *penates*eimnek és levelet írok Önnek. Most olyan jól érzem magam, mintha el se utaztam volna itthonról. Egészséges és tettekre szavak vagyok teljes valómban. A lehető legrövidebben beszámolok Önnek: nem két hónapot töltöttem Szahalinon, ahogy az Ön lapja írta, hanem hármát és még két napot. Feszült tempóban dolgoztam; teljesen és részletesen összeírtam Szahalin lakosságát, s kivégzés kivételével mindent láttam. Ha majd találkozunk, egy egész ládára való mindenféle holmit mutatok Önnek, amelyek a kényszermunkásoktól valók, s nyersanyagként rendkívül értékesek. Most már nagyon sokat tudok, de nem jó érzéssel jöttem haza. Amíg Szahalinon voltam, csak valami keserűséget éreztem, mintha megavagdosott vaját ettem volna, most már, az emlékeimben Szahalin maga a tökéletes pokol. Két hónapig megfeszítettem, magamat nem kímélve dolgoztam, a harmadikban kezdtem elerőtlenedni a már említett keserűségtől, s attól a gondolattól, hogy Vlagyivosztokból Szahalinra is átkerül a kolera, s emiatt azt kell kockáztatnom, hogy ott teleljek. De Istennek hála, a kolerajárvány megszűnt, s október 13-án a hajó elhozott Szahalinról. Voltam Vlagyivosztokban. A tengermellékről, s általában a keleti partjainkról meg a flottáinkról, azoknak feladatairól és csendes-óceáni ábrándozásaikról csak egyet mondhatok: mindenütt ordító szegénység. Szegénység, tudatlanság és nyomorúság, még hozzá elkeserítő mértékben. Egyetlen tisztességes emberre kilencvenkilenc tolvaj jut, akik bemocskolják az

oroszkok nevét... Japánt elkerültük, ott még dúlt a kolera; ezért nem vettem Önnek semmi japán ajándékot, s azt az ötszáz rubelt, amit költőpénznek adott, mind elköltöttem a saját szükségleteimre, úgy hogy méltán számúzhetne ezért Szibériába. Útközben az első külföldi kikötő Hongkong volt. Az öböl csodálatos, a forgalom akkora a tengeren, amelyet még sose láttam, még képen sem. Csodaszép utak, lóvasút, vasút visz a hegyre, múzeumok, botanikus kertek; akárhová néz az ember, mindenütt gyöngéd gondoskodás nyomát látjuk, amelyben az angolok alattvalóikat részeltetik, még matrózklub is van. Dzsene-riksán vagyis ember vontatta kocsin is utaztam, mindenféle vacakot vásároltam a kínaiaktól, s fölháborított, amikor meghallottam, hogy útitársaim – oroszok – szidják az angolokat, amiért elnyomják a másfajtajúakat. Arra gondoltam, igen, az angolok elnyomják a kínaiakat, a szipojokat, az indiaiakat, de építenek nekik utakat, vízvezetéket, múzeumokat, megismertetik őket a kereszténységgel, és hát, az oroszok is elnyomók, de mit adnak még hozzá?

Amikor elindultunk Hongkongból, nagyon megdobált minket a tenger. A hajó üres volt, és harmincnégy fokos kilengéseket tett, úgy, hogy attól féltünk, felborul. Nem kaptam tengeri betegséget, s kellemesen lepett meg ez a fölfedezés. Útban Szingapúr felé a vízbe dobtunk két halottat. Amint elnézi az ember, hogy a vitorlavászonba csomagolt hulla hogyan repül bukfencezve a vízbe, s aztán eszébe jut, hogy a fenék jó néhány versztányira van, félni kezd, s valami okból úgy érzi, maga is meg fog halni, és őt is vízbe dobják. A szarvasmarháink megbetegedtek. Scserbak doktor és az Ön legalázatosabb szolgálójának ítélete alapján levágták és vízbe dobták őket.

Rosszul emlékszem Szingapúrra, mert amikor bejártam, valami okból szomorú lettem, majdnem elsírtam magamat. Azután következett Ceylon – valaha ott lehetett a paradicsom. Ebben a paradicsomban száz versztát tettem meg vasúton, és torkig laktam pálmaerdőkkel meg bronzbőrű asszonyokkal... Ceylontól megszakítás nélkül tizenhárom napig hajóztunk, s már belekövültünk az unalomba. Jól bírom a hőséget. A Vörös-tenger unalmas, meghatódtam a Sínai-hegytől.

Szép az Isten alkotta világ! Csak mi nem vagyunk szépek rajta. Milyen kevés bennünk az igazságosság és a könyörület, milyen ostobán értelmezzük a hazafiságot. A részeges, korhely, elvadult férj is szereti a feleségét meg a gyerekeit, de mi értelme van ennek a szeretetnek? Az újságok azt írják, szeretjük nagyszerű hazánkat, de miben fejeződik ki ez a szeretet? Tudás helyett pimaszság és mértéktelen önhittség, munka helyett lustaság és gazemberkedés, igazságosság nem létezik, a

becsületről alkotott fogalom kimerül abban, hogy „a mundér becsülete”; arról a mundérról van szó, amely mindennapi díszítőeleme azoknak a padoknak, amelyekre az elítélteket ültetjük. Dolgozni kell, az összes többit hagyjuk a fenébe! A legfontosabb, hogy igazságosak legyünk, ami ezen felül van, jön magától...

Úgy örülök, hogy az egész út megoldódott Galkin-Vraszkiij nélkül! Egy sort sem írt rólam, így aztán teljesen ismeretlen voltam mindenkinek, amikor megjelentem Szahalinon...

Ég óvja!

Az Ön A. Csebovja

Jegyzetek

Az összes szöveget az A. P. Csehov: *Polnoje szobranije szocsinyenyij i piszem v trigycati tomab* című kiadvány alapján közöljük (Moszkva, Nauka, 1974-1983.) Az összegyűjtött művekhez írott kommentárok az alapja a jelen kiadás jegyzeteinek, melyeket a fordító kiegészített.

SZIBÉRIA

Először a *Novoje Vremja* című pétervári újságban jelent meg (1890. június 24-29, július 20., 24. augusztus 23.) Aláírás: Anton Csehov.

Csehov 1890. április 21-én indult el Moszkvából: vasúton jutott el Jaroszlavlba, Nyizsnyij Novgorodba és Kazányba (április 23.), ott hajóra ült, amelyen először öt napig hajózott a Volgán és a Kámán, egészen Permig (április 27.), azután ismét csak vasúton Jekatyerinburgba ment, ahol április 28 – május 2-a között tartózkodott; a rá következő nap Tyumenyben volt, itt kezdődött meg „szekerezése” a „gyilkos” szibériai utakon.

Május 15-én érkezett meg Tomszkba, ahonnan május 21-én indult Irkutszkba; két hétig tartott az útja Mariinszk (május 25.), Acsinszk (május 27.), Krasznojarszk (május 28.) és Kanszk (május 29.) érintésével.

Ez volt az út legnehezebb szakasza. Csehov több mint kétezer versztát tett meg a „szörnyen elhanyagolt utak”-on, „cubukolt a sárban”, s 10-15 órát várokolt az egyes állomásokon a fogata törései miatt, és sokszor kellett gyalognia.

Az író Irkutszkban június 4. és 11. között az *Amurszkoje podvorje* nevű szállodában lakott, s innen indult a Bajkálhoz.

A nehézségek és izgalmak ellenére Csehov nagyon elégedett volt. Erősen hatott rá az Angara folyó csodaszép partja, a Bajkál „gyöngéd türkiz színe” és a Szelenga folyó („maga a csoda”) és a Bajkál tulsó partja, az úgynevezett Bajkálon túli terület („nagyszerű vidék”).

Verhnyeugyinszkot elhagyva június 17-én megérkezett Csitába, de csak néhány órát töltött ott, s egy napra (június 19.) megállt Nyericsinszkben.

Június 20. és 25. között már a Silkán és az Amuron hajózott el Uszty-Kara mellett Blagovescsenszk irányába. Július 5-én érkezett meg Nyikolajevszkbe, és július 11-én lépett Szahalin földjére, ahol október 13-ig tartózkodott. Tengeri úton tért vissza, Vlagyivosztk, Hongkong, Ceylon, Odessza érintésével és december 8-án érkezett meg Moszkvába.

A Szibériában Csehov a Tyumeny, Tomszk és Krasznojarszk közötti útszakaszon szerzett benyomásait írta meg. Nem küldte el A. Sz. Szuvorinnak „a Bajkálról, a Bajkálon túli területről és az Amurról” írott lapokat, pedig megígérte. De útközben, a különböző címzettekhez írott levelei tükrözik, milyen hatással voltak rá ezek a helyek.

Csehov a szibériai jegyzetekben aktuális kérdéseket világít meg, amelyek abban az időben a társadalom széles rétegeit nyugtalanították: a telepések beáradásának okai és az orosz telepések helyzete, Szibéria erőszakos betelepítése száműzöttekkel, az életfogytig tartó büntetés, a gyilkos utak, az erőszak, és a helyi hatalom züllöttsége, s néhány értelmiségi száműzött lelki kiüresedése.

Utazásának évében és a későbbiekben Csehov írásai egyre népszerűbbek lettek Szibériában. A helyi újságok mind gyakrabban számoltak be a Csehov-kötetek (például a *Komor emberek*) és más műveinek a megjelenéséről. Sok elbeszélését választották felolvasásra.

A tomszki városi közkönyvtár beszámolójának későbbi adataiból az derül ki, hogy fennállásának (1899-1900) első 14 hónapjában a szépirodalmi résztől 11168 könyvet kölcsönöztek ki. A legnagyobb népszerűségnek örvendő írók voltak: Csehov – 441 olvasó, Lev Tolsztoj – 294, Mamin-Szibirjak – 262, Szaltikov-Scsedrin – 201, Turgenyev – 179, Dosztojevskij – 172, stb. (Lásd: Kungurov, G. A.: A. P. Csehov v Szibiri, Angara 1960/1. 136-137. old.)

1904. január 17-én, Csehov jubileumának napján a *Vosztocsnoje Obozrenyje* című irkutszki újság szerkesztője az író előtt tisztelegve ezt írta: „Csehovot olvassák, ismerik, szeretik és nagyra értékelik a távoli Szibériában is, s nem csak az oroszok, hanem a más anyanyelvűek is” (Lásd: Gitovics, NY. I.: *Letopisz zsznyji i tvorcsesztva A. P. Csehova* Moszkva, Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo Hudozscsztvennoj Liteyeraturi, 1955. 788. old.)

¹A. Battenberg (1857-1893) – bolgár herceg.

²M. D. Szkobeljev (1843-1882) – orosz tábornok, a század hetvenes éveiben az orosz-török háború idején lett ismert.

³Jermak Tyimofejevics – kozák atamán. Nagy szerepet játszott Szibéria meghódításában. 1584 augusztusában csapatát szétverték. Menekülése közben – mivel páncéling volt rajta – az Irtsibe fulladt.

⁴Csehov utazásának idején a vasút az Urál déli nyúlványaiig terjedt.

Már az 1850-es évek végén szóba került, hogy mindenképp föl kell építeni a szibériai vasútvonalat; különösen kitartóan a nyolcvanas évek második felében kezdtek erről írni. A miniszteri bizottság 1891. február 13-án döntött úgy, hogy neki kell látni a a szibériai vasútvonal megépítésének.

Csehov 1891. május 20-án azt írta Szuvorinnek, tetszett neki „a szibériai útvonallal” kapcsolatos előterjesztés, mivel biztosítja, hogy hamarosan befejezik; népi ügynek nevezte. Úgy tervezték, hogy az egész út elkészül az 1890-es évek végére.

⁵Ezt a kérdést a központi és a szibériai sajtó is főlemlegette. Különösen Ny. M. Jadrincev, az ismert szibériai közéleti figura írt nyomatékosan arról, hogy Szibéria számára nem alkalmas a száműzetés, s ezeket a cikkeket Csehov is ismerte.

⁶Gogol *Holt lelkek* című regényének egyik hőse.

⁷1878-1881 között a taganrogi vámhivatalban elkövetett visszaélésekkel kapcsolatos perben Ny. G. Kuzovljev hajófelügyelőt és udvari tanácsost valamint másokat azzal vádoltak, hogy hamis dokumentumokat írtak alá, amelyek révén a kincstár kárára haszonhoz jutottak. A követelés néhány milliót tett ki. Csehov, mivel Taganrogbán született, gimnazista kora óta tudott erről a történetről.

⁸Théodule Ribot francia pszichológus 1883-ban megjelent műve.

⁹F. F. Vigel (1786-1856), utazó, a *Vozzpominanyija* (Emlékezések) szerzője; ebben írja le a Szibérián át való „gyors utazást”. (F. F. Vigel: *Vozzpominanyija*, I. kötet, Moszkva, 1866.) Csehov emellett még I. A. Goncsarov *Fregat Pallada* (A Pallada fregatt) című híres munkájára is gondol, amelyet ifjúkora óta szeretett, s amelynek utolsó fejezete leírja, hogy a kocsisok „nagyon gyorsan hajtottak.”

Gleb Uszpenskij is írt a „vadiramú szibériai utazás”-ról (*Piszma sz dorogi* – Úti levelek, *Russzkije Vedomosztyi* 1888, 292. szám, október 23.)

¹⁰A. M. Szibirjakov (1849-1893), az Európából Szibériába vezető tengeri kereskedelmi útvonal kutatója.

GUSZEV

Csehovnak ez az elbeszélése elsőként jelent meg azután, hogy visszatért Szibériából és Szahalín szigetéről. A *Novoje Vremja* 1890. december 25-i számában tették közzé. Utána sokszor újrakiadták. Az első közléskor feltüntették a megírás helyét és időpontját: Colombo, november 19.

Az egész elbeszélést áthatják a szibériai és szahalini benyomások valamint Csehov gondolatai, bár néhány, az óceánon megtett visszaúttal kapcsolatos megfigyelés is helyet kap benne.

Valószínű, hogy Guszev prototípusa az a Jegor nevű kényszermunkás volt, akiről Csehov a *Szabalin* VI. fejezetében ír.

Lehetséges, hogy Pavel Ivanovics alakját B. A. Perlín, az orvos ihlette, „aki arcban Ibsenhez” hasonlított, s akiről Csehov a *Szabalin* II. fejezetében beszél.

Az elbeszélés közzététele azonnal élénk érdeklődést váltott ki. „Mindenkire nagy hatással volt az elbeszélése – írta A. Ny. Plecscejev Pétervárról január 12-én. – Csodálatosan írta meg ennek a protestánsnak az alakját.” (*Lityeraturnoje naszledszto*, 68. kötet, 362. old.)

„Egész Pityer a te 'Guszev'-cdért lelkedesik” – közölte Csehovval Alekszandr, a bátyja (Alekszandr Csehov levelei, 238. old.)

B. Lazarevskij író később így emlékezett vissza: „Amikor kiadták az összes műveket, elolvastam a *Guszev* című elbeszélést, s elámultam azon, hogyan tudott az író néhány oldalon ilyen megrendítő drámát élénk tární, s közben futólag a legmagvasabb, szinte világméretű problémákat is érinteni.” (*Russzkaja Miszt*, 1906/1. 92. old.)

ASSZONYOK

Csehov akkor írta ezt az elbeszélést, amikor megszállottan dolgozott a *Szabalin* című könyvén. A *Novoje Vremjá*ban jelent meg 1891. június 25-én.

Az elbeszélésről az írott sajtóban megjelent első visszhangként B. Golcev kritikus kiemeli az írói objektivitást, mint Csehov stílusának sajátos jellemzőjét: „Csehov nem hangsúlyozza saját rokonszenvét, a maga nevében nem szól egy szót sem, csupán az elbeszélésben felvonultatott asszonyok róják meg az erkölcstelen álszentet. Ám véleményem szerint ennek ellenére sem lehet félreérteni, kivel érez együtt a szerző, és mivel elégedetlen. S ráadásul az adott esetben az elbeszélés objektív formája fölerősíti ezt a benyomást.” (*Russzkaja Miszt* 1894/5. 44. old.)

SZÁMŪZETÉSBEN

Az elbeszélés először a *Vszemirnaja illjusztracijá*ban jelent meg (1892. X-VII. kötet, 20. szám, május 9.); Csehov közvetlen szibériai megfigyeléseinek és benyomásain alapul: az Irtisen való átkelésén, s azon az éjszakán, amelyet a folyó partján töltött a révészek kunyhójában.

Csehov a *Szibéria* című vázlatában s a Tomszkból a családjának és M. V. Kiszeljovának írott leveleiben szólt erről. Ezáltal lehetővé válik, hogy bepilantsunk az író alkotóműhelyébe, és meglássuk, hogyan alakulnak át a valós tények a műalkotásban.

Valószínű, hogy a jócskú alakjában a szahalini révész, a kényszermunkára ítelt Kraszivij alakja és néhány vonása tükröződik (*Szabalin*, IV. fejezet).

Később J. Ljackij kritikus figyelemreméltóan értékelte az elbeszélés egy másik figuráját: „Csehov tatár figurája a tevékeny szeretet és élet, valamint az erkölcsi elvekhez való hűség partján van. M. Gorkij darabjában (*Éjjeli menedékhely*) úgyszintén egy hasonló tatár-figura testesíti meg a józan népi szemléletet s a belső törvénnyel szabályozott élethez való egészséges viszonyt. Elégge érdekes ez a véletlen egybeesés. Innen már csak egy lépés, hogy fölismerjük ezeket a jellemvonásokat az orosz parasztban, akihez jobban is illenek, a fogalomzavara s az életben való járatlansága ellenére is. A titokzatos népi érzület rejtélyes mélyében a mélységes szeretet szikrái világítanak s a hit, hogy a szeretet megvalósítható.” (*Vesztnyik Jevropi*, 1904/1. 159-160. old.)

GYILKOSSÁG

Először a *Russzkaja Miszt* ben jelent meg: 1895/11. 1-27. old.

„Kétségtelen, hogy a Gyilkosság című elbeszélés témáját Anton Pavlovics Szahalinról hozta magával – írta M. P. Csehov, az író öccse (Anton Csehov í jago szjuzseti, Moszkva, 1923, 125. old.)

A gyilkosságért kényszermunkára ítéeltéről Csehov a *Szabalin* VIII. fejezetében ír. Különös figyelmet fordít a Tyerehov nevű bűnözőre. De a kor és a külső hasonlóság mellett aztán nincs is semmi más hasonlóság a csehovi elbeszélés hőse és a *Szabalin*ból ismerős, azonos nevű figura között, aki állati kegyetlenséggel gyilkolja a „gazdagabb” friss elítélteket.

Az elbeszélés VII. fejezetében sok más, a valóságnak megfeleltetett, és az író látóterébe került tény van, amelyeket a *Szabalin*ban is megvilágít. Például az idő leírása és a Tatár-öböl partja Duénél (lásd a *Szabalin* I. és VIII. fejezetét); a vojevodszi börtön jellemzése (VIII. fejezet); a kényszermunkások munkájának ábrázolása, ezek közt a hajók ki- és berakodása (I., III., VIII. fejezet) stb.

A szahalini benyomásokhoz kötődik mindaz, amit Csehov a hősök sorsának „Szahalin előtti” alakulásáról elmond. A családi összetűzés során végrehajtott gyilkosságnak olyan a jellege, mint azoknak a „mindennapos” bűntetteknek, amelyek sokakat kényszermunkára juttattak azok közül, akiket Csehov is látott.

A szektásság témája (amelyről Csehov már ifjúkorában is tudhatott) jelentős helyet foglalt el a XIX. század utolsó harmadának szépirodalmában (például Ny. Sz. Leszkov regénye, a *Papi gyülekezet* és A. P. Ertyel *Szmena – Váltás* – című regénye stb.)

Csehov *Gyilkosság* című elbeszélésében az egyik ok, amely miatt a két Tyerehov elhagyja a hivatalos egyházat, éppen az egyházi emberek álszentsége, akik gondtalanul élnek az egyházközség tagjainak számlájára.

Sz. Ny. Scsukin emlékezése szerint Csehov a következőt mondta a nép szüksége iránt közönyös papságról: „Sajnálom, hogy nálunk nincsen szatíra a papságról. Szaltikov-Scsedrin nem szerette a papságot, de nem írt róla szatírárt. Kár. Azt kiabáljuk – mondta ismét –, hogy nálunk erős a hit, hogy a nép valóságosabb, mint más országokban. De hol az egyház segítő, tevékeny ereje? A falvakban alkoholizmus, tudatlanság, szifilisz...néha a papfiak tanítják meg a falut a kicsapongásra.” (*Russzkaja Miszt* 1911/10. 50-51. old.)

Az elbeszéléssel kapcsolatban kritikai vita kerekedett arról, hogyan viszonyul Csehov a néphez. U. A. Szkabocsevszkij az oroszországi társadalmi ellentétekkel foglalkodó elmélkedésre indította a gyilkossági jelenet: hiszen az elvadult nép tözsomszédságában ott a civilizáció és a kultúra. Ezekkel a szavakkal zárta reakcióját: „Mennyi munkára van még szükség, hogy kiirtsuk a tudatlanságnak ezt a sűrű őserdejét, s hogy legalább valamennyire emberré hasonlónvá tegyük ezeket a tölgyfakéreggel benőtt szörnyszülötteket. (*Novosztji i birszevaja gazeta*, 1895. november 30.)

J. Nyikolajev (J. NY. Govoruha – Otrók) két cikket is írt az elbeszélésről. Az elsőben (*Moszkovszkije Vedomosztyi* 1895. november 23.) azt állítja, hogy Csehov a sajátmaga számára új témával birkózott meg – azahogy vallási szempontból ábrázolta a népet –, s kiemelte, mekkora művészi vívmány a „kemény igazságosság” hangja, amely különös erővel nyilatkozik meg a fivérék vitájának leírásában és Matvej gyilkosságában. A második cikkben (uott, december 7.) Szkabicevszkij reakciójára gondolva megjegyzi, hogy a pétervári újságban nem a művészi érényei miatt dicsérik az elbeszélést, hanem a Csehovra erőltetett tendencia, vagyis a nép tudatlanságát érintő kritikája miatt. A recenzió így fejeződik be: „S ha egy egyáltalán nem kivételes népi figura, amilyen Jakov is, annyi lelkiert talált magában, hogy cipelni tudta súlyos keresztjét, micsoda hatalmas lehet az a nép, amelyből kinőtt, amelyben nevelődött, s amelynek szellemisége áthatotta...”

¹A molokánok orosz vallási szektája a XVIII. században alakult ki. Mivel azt várták, hogy „Krisztus királysága” a Kaukázus vidékén fog megvalósulni, a XIX. század harmincas éveiben oda húzódtak a különböző kormányzóságokból.

²A flagelláns szekta a XVII. századi óhitű egyházszakadással párhuzamosan létezett Oroszországban. Sajátos követelményeket fogalmazott meg a mindennapi étellel kapcsolatban. „A flagellánsok többségének háztartása sokkal gazdagabb és tisztább, mint a falubelieké. Szeretnek tisztán járni...” – írta D. Sziperanszkij lelkész *A flagellánsok – a misztikus orosz szekták egyike* című cikkben (*Sztrannyik*, 1895/4. 737. old.) Innen ered a flagellánsoknak az a szokása, hogy hófehér és tiszta kendőt viselnek.

LEVELEK

Némely levelet rövidítve közlünk.

M. NY. GALKIN VRASZKIJNAK
Pétervárr, 1890. január 20.

Ez az első levél, amelyben Csehov nyíltan beszél arról a szándékáról, hogy el akar utazni Szahalin szigetére, s utazásának céljairól is.

A levelet az Országos Börtönfelügyelőség kancelláriáján nyújtotta be. Miután személyesen is találkozott M. Ny. Galkin-Vraszkijjal, a Börtönfelügyelőség vezetőjével, az író arra kérte, segítse munkájában, hogy tanulmányozhassa a szahalini kényszermunkát, de lényegében semmilyen segítséget nem kapott. Sőt, az is lehetséges, hogy a Börtönfelügyelőség vezetőjének utasítása volt az a titkos előírás, melynek értelmében Csehovot megakadályozták abban, hogy politikai száműzöttekkel kapcsolatba kerüljön. Csehov úgy utazott el, hogy csak a *Novoje Vremja* szerkesztőségétől kapott tudósítói igazolást.

Mivel nem volt hivatalos engedélye arra, hogy meglátogassa a kényszermunka-szigetet, Csehov nem bízott abban, hogy útja sikeres lesz, ám megérkezése után július 30-án Kononovics vezérőrnagytól, a sziget parancsnokától megbízatást kapott arra, hogy „engedélyeztetik minden nemű statisztikai adatok és anyagok összegyűjtése, melyek nélkülözhetetlenek irodalmi munkájához, mivel írni akar a kényszermunka rendszeréről Szahalin szigetén.”

Ám ugyanakkor Kononovics titkos utasítást küldött a helyi parancsnokoknak, mely szerint: „...erősen órködjének azon, hogy Csehov úr semmilyen kapcsolatot ne létesítsen a súlyosan elítélt kényszermunkásokkal, azokkal, akiket államellenes büntetéstől száműztek, valamint az adminisztratív száműzöttekkel, akik rendőrségi felügyelet alatt állnak.”

A. SZ. SZUVORINNAK
Moszkva, 1890. február 20. körül

A címzett Alekszej Szergejevics Szuvorin (1834-1912), újságíró és kiadó, aki regényeket és drámákat is írt. 1876-ban szerezte meg a *Novoje Vremja* című újságot, amelyet először kiegyensúlyozott, mértékletes liberális szellemben szerkesztett, ám hamarosan a konzervatív-reakciós sajtó egyik legolvasottabb és leginkább befolyásos orgánuma lett.

Csehov akkor ismerkedett meg Szuvorinnal, amikor 1885 decemberében először járt Péterváron, s vélhetően akkor kérték fel rá, hogy legyen munkatársa a lapnak: ez a viszony 1893-ig tartott.

Csehov ezekben az években került közel Szuvorinhoz. Az író kezdetben azt gondolta, Szuvorin kiadóként nagy kulturális missziót teljesít s külön kezelte őt és a lapját. Először azt is gondolta, hogy elbeszélései a lapban

közömbösítik a *Novoje Vremja* által kiszolgált rosszat. De Szuvorinnak sosem is sikerült, hogy Csehov valódi munkatársa legyen a lapnak.

Nem sokkal a szahalini utazás után Csehov abahagyja a publikálást a *Novoje Vremja*-ban, s elhidegülés figyelhető meg közte és Szuvorin között, ami később (különösen a Dreyfuss-ügy után) végleges szakításhoz vezetett.

Csehov még 1893. április 4-én írja Alekszandr bátyjának, hogy: „... ami a meggyőződésemet illeti, 7375 versztnyire vagyok a Lakótól és a Kotól” – vagyis a lap munkatársaitól. Ugyanezen évben, szeptember 4-én a lap munkatársairól is ír: „Tartsátok távol magatokat ezektől az ördögfattyaktól, és ne dicséritek őket. Rohadt egy banda.”

Csehov a Szuvorinnak írott utolsó leveliben élesen kritizálja a lapot, és magát Szuvorint is, mint publicistát, s a Mihail bátyjának 1901. február 24-i keltezésű levelében Szuvorin hazug mivoltáról, őszintétlenségéről és kétkulacsosságáról ír.

A. P. CSEHOVNAK
Moszkva, 1890. február 25.

A címzett Alekszandr Pavlovics Csehov (1855-1913), a legidősebb fiú a Csehov-családban, újságíró, író.

Csehov nagyra értékelte bátyját, mint író, különösen a leveleit, amelyeket „remekművek”-nek tartott. (Ám a családi zavarok, a súlyos betegség – alkoholizmus –, a céltudatos akaraterő hiánya megakadályozta az idősebb fivért abban, hogy megszabaduljon az irodalmi napszámosmunkától.)

¹ Goncsarov regénye

A. SZ. SZUVORINHOZ
Moszkva, 1890. március 9.

Különlegesen fontos levél. Az író sok szempontból feltárja benne, mi az értelme és mik az okai annak, hogy Szahalinra akar utazni.

¹ Alexander Humboldt német tudós 1829-ben az orosz kormány meghívására geológiai és földrajzi adatok szempontjából kutatta Szibériát. *Alexander Humboldt báró valamint Ebreberg és Rosa utazása 1829-ben Szibériában és a Káspi-tengernél* című könyvében leírja Szibéria természeti kincseit (orosz fordítás: Szentpétervár, 1837.)

² George Kennan (1845-1924) amerikai újságíró 1885-86-ban meglátogatta a szibériai börtönöket és leleplező cikksorozatot írt tapasztalatairól. Könyvét Oroszországban 1906-ig betiltották.

³ az ukránok gúnyneve – a ford.

⁴ Csehov G. I. Nyevelszkij, Ny. V. Bussze, Ny. K. Bosnyaka és mások expedícióira utal, amelyeket Nyevelszkij *Az orosz tengerésztisztek hőstettei Oroszország távol-keleti részén*, 1849-1855 című könyvében írt le. (Szentpétervár, 1878.)

A. SZ. SZUVORINNAK
Moszkva, 1890. április 18.

¹ Csehov 1890. április 21-én utazott el Moszkvából.

² A tudósítói újságíró igazolványt a *Novoje Vremja* adta neki, s ez volt az egyetlen dokumentum, amely a szahalini vezetés előtt igazolta az szerzót valamint kívánságát, hogy meg akar ismerkedni a száműzetésben élő kényszer munkások életkörülményeivel.

M. V. KISZELJOVÁNAK
Az Irtistől, 1890. május 7.

A címzett Marija Vlagyimirovna Kiszeljova (? -1921), író, a *Rodnyik, Gyetszkij otidib* és más gyermekújságok munkatársa. 1885-1887 között nyaranta a Csehov-család egy babkinói (Voszkreszenszk melletti) nyaralóban lakott, s ott barátkoztak össze a Kiszeljov-családdal.

A CSEHOV-CSALÁDNAK
Krasznij Jar – Tomszk, 1890. május 14-17.

A címzettek: Csehov édesanyja, Jevgenyija Csehova, Marija nővére és Mihail öccse.

¹ töltött kelt tészta

² káposztaleves

³ Az értéktelenebb tealeveleket téglá alakúra sajtolják, általában sok piszok keveredett hozzá. Ebből törtek le egy-egy darabkát a teafőzéshez

⁴ a település előljárója

⁵ úr

⁶ a pravoszláv naptárban május 9-én is van Miklós nap.

⁷ 1 pud 16.38 kg

⁸ Csehov édesanyja akkoriban Szumi városában lakott, amely a Pszjol folyó partján épült

⁹ parasztszekér

¹⁰ a szibériai vasútvonal terve

A. SZ. SZUVORINNAK
Tomszk, 1890. május 20.

¹ Csehov hat jegyzetet küldött Szuvorinnak; *Szibérial* gyűjtőcím alatt közölték őket (*Novoje Vremja*, 1890. június 24-29.) Ott volt mindegyik alatt a keltezés: május 8., 9., 12., 13., 15. és 18. Június 27-én még három jegyzetet küldött, amelyeket *Szibéria* gyűjtőcím alatt közöltek (*Novoje Vremja* 1890. július 20. és 24. augusztus 23.) A hetedik és a kilencedik jegyzet alatt ott a szerző keltezése: május 18. és június 20. Csehov sem a Bajkálon túli területről sem az Amurvidékről nem írt.

² Oskar Peschel német geográfus munkáját *Népisme* címmel oroszra fordították, szerkesztője E. J. Nyetri volt, s 1890-ben jelent meg több kötetben A. Sz. Szuvorin kiadásában.

³ P. P. Arsaulov a Szibirszkij Vesztnyikben közölte jegyzeteit *A szibériai szegény emberek élete* címen. 1891-ben külön kiadványként jelent meg *Fatima* című drámája: vélhetően ezt vitte el Csehovnak.

A CSEHOV-CSALÁDNAK
Tomszk, 1890. május 20.

¹ Kuzovljevet a nyolcvanas évek elején elhíresült Valjanov-ügyben, vagyis a taganrogi vámnál történt lopások miatt száműzték Szibériába.

² A szibériai erdővezet

V. A. DOLGORUKIJNAK
Krasznnojarszk?, 1890. május 28.

A címzett Vszevolod Alekszejevics Dolgorukij, volt herceg, akit bűncselekményei miatt fosztott meg a bírósági ítélet a címétől, s küldte örökös száműzetésbe Szibériába. Tomszkban élve a körzeti bíróság helyi megbízottja

lett, munkatársa volt a *Szibirskij Vesztyik*nek, ott közölte Vszevolod Szibirskij álnéven verseit, a *Szibériai útikalauz és az Útikalauz Szibériáboz és Oroszország ázsiai részéhez* című munkák szerzője. Csehov nem sokkal a megérkezése után ismerkedett meg vele Tomszkban.

Csehov összegyűjtött munkáinak valamennyi szovjet kiadásában ezt a levélrészletet a következő kiadvány alapján közlik: Vszevolod Szibirskij *Sztyibotvorennyja* (Versek), 2. kiadás, Tomszk, 1912, 4. old. (az előszóban), ahol először és láthatóan kézirat alapján közölték. Ám ma nem tudjuk, hol a kézirat. Ezért feltételes a levél keltezése és a megírás helyszíne. Egyrészt a levél megemlíti Irkutszkot, ahová Csehov csak június 4-én indult el. Másrészt Dolgorukij válaszelevelének keltezése 1890. június 7., s a levélben az áll, hogy késett a válaszszal néhány napot. Ez így nem vág egybe, de a megoldást egyelőre nem találjuk.

¹ Dolgorukij Tomszkban, május 20-án megajándékozta Csehovot a *Nem unalom* című verseskötetével, amely Tomszkban jelent meg 1889-ben. „...nagyon érzékenyített, hogy reagált a verseimre – írta Dolgorukij Csehovnak. – A megjegyzéseit, amennyiben abban az állapotban leszek, eljuttatom a lap vezetőinek.”

A CSEHOV-CSALÁDNAK
Krasznojarszk, 1890. május 28.

² A két főhadnagy: I. von Smidt és G. Meller. Miután elváltak Csehovtól, mindketten írtak neki Habarovszkából. A katonaorvos neve mindmáig ismeretlen.

³ Konsztantyin Juhancev nyugalmazott kollégiumi tanácsost 1879-ben állították bíróság elé; azzal vádolták, hogy elherdálta A Kölcsönös Földhitelbank Társaság pénzét, ahol pénztárnokként állt szolgálatban.

A Rikov-ügy: botrányos bírósági eljárás volt a Szkopinszkij-bankban történt lopások kapcsán; a mozdatóember I. Rikov volt.

1884. november 24-e és december 10-e között Csehov tizenhat tudósítást írt erről az ügyről a Petyerburgszkaja Gazetában, „Ruver” aláírással.

NY. A. LEJKINNEK
Irkutszk, 1890. június 5.

A címzett Nyikolaj Alekszandrovics Lejkin (1841-1906), író, humorista.

1882-től az *Oszkolki* című folyóirat szerkesztője, amelyben Csehov 1883-1887 között publikált. Csehov és Lejkin levelezése jelentős helyet foglal el az író episztola-hagyatékában. Csehov a Szuvorinnak 1888. november 3-i levélben úgy jellemezte Lejkit, mint aki „a csontja velejéig polgár”.

I. L. LEONTYEVNEK (SCSEGLOVNAK)
Irkutszk, 1890. június 5.

A címzett Ivan Leontyevics Leontyev (1856-1911), újságíró, drámaíró, aki a nyolcvanas évek elejétől Ivan Scseglov álnéven publikált.

Csehov pozitívan értékelt Scseglov első írásait.

A. NY. PLESCSEJEVNEK
Irkutszk, 1890. június 5.

A címzett Alekszej Nyikolajevics Plescsejev (1825-1893), költő, regény- és drámaíró, fordító. Fiatal éveiben petravista /politikai kör a XIX. század közepén – a ford./ volt, amiért hosszas száműzetést szenvedett. Az *Otyecsecstvennij zapiszki* című folyóirat költészeti rovatát vezette. Miután megszűnt, ugyanezt tette a *Szevernij vesztyik* irodalmi rovatában.

Csehov 1887 decemberében ismerkedett meg Pleščsejével Pétervárott. A költő kétszer (1888-1889-ben) volt Csehovék vendége a Szumi város közelében lévő nyaralóban. Pleščsejev sokszor vállalta, hogy első és jóindulatú kritikusa legyen Csehov kéziratának, amelyeket a Szevernij Vesztnyiknek küldött el.

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Irkutsk, 1890. június 6.

¹ Iszaak Iljics Levitanról (1860-1900) van szó, a híres festőről, a Csehov-család barátjáról.

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Irkutsk, 1890. június 7.

¹ Csehov egyik elbeszéléskötete

² Parasa-Szibirjacska – Ny. A. Polovij azonos című drámájának hősnője.

³ „a megboldogult Nyikolaj” – Csehov fivére, festő, aki 1889. június 17-én halt meg.

⁴ Pétervár népies neve

A CSEHOV-CSALÁDNAK

Lisztvenyicsnaja, 1890. június 13.

¹ 1 arsin 0,711 m – a ford.

² Gogol: *A revizor* című komédiájának szélhámos hőse.

³ Csehov fogatvásárlásával és eladásával kapcsolatban glossza jelent meg a *Szibirskij Vesztnyik* című tomszki újságban (1890. június 29.)

F. O SEHTYELNEK

Lisztvenyicsnaja, 1890. június 13.

A címzett Franc Oszipovics Sehtel (1859-1926), építész. A moszkvai festészeti, szobrászati és építészeti akadémián tanult, egyidőben Ny. P. Csehovval, akivel összebarátkozott. Anton Csehovval is baráti kapcsolatban állott. Egy sor moszkvai és vidéki létesítmény alkotója. Neki köszönhető Taganrogban a Csehov nevét viselő könyvtár épülete; a moszkvai Művész Színház átalakítása és befejezése – kívül-belül – az ő rajzai alapján valósult meg: ezért a munkájáért akadémikusi címet kapott. Sehtyel rajzolta Csehov *Pjosztrije rasszkazi* (Tarka történetek) című könyvének borítóját.

A CSEHOV-CSALÁDNAK

A Silka folyó, a Jermak nevű gőzbajón, 1890. június 20.

¹ Az Igor-ének című eposz főhőse

NY. A. LEJKINNEK

Gorbica alatt a Silkán, 1890. június 20.

¹ falutípus a kozákoknál

A. SZ. SZUVORINNAK

Jermak gőzbajó, az Amuron Pokravszkaja alatt, 1890. június 21.

¹ Csehov láthatóan folytatni akarta a *Szibéria* című tárcasorozatot.

A. SZ. SZUVORINNAK
Blagovescsenszk, 1890. június 27.

¹ A soron következő, kilencedik cikk Szibériáról; a szerző keltezése: június 20. (Novoje Vremja 1890. augusztus 23.)

A CSEHOV-CSALÁDNAK
Muravjov gőzhajó, Habarovszk alatt, 1890. június 29.

A címzett Marija Pavlovna Csehova (1863-1957), Cschov húga.

A. SZ. SZUVORINNAK
Bajkál gőzhajó, Tatár-öböl, 0890. szeptember 11.

¹ Karl Hrisztoforovics Landszberg gárdatiszt; Szahalinra száműzték.

² Olga Vasziljevna Gembrug (Heimbruck) bárónő, elítélt bűnös, Szahalinra száműzték.

J. J. CSEHOVÁNAK
Korszakovszkij-öböl, 1890. október 6.

A címzett Jevgenyija Jakovlevna Csehova (1835-1919), az író édesanyja.

Utószó

Csehovról, az emberről nehéz írni. Bármilyen sokat tudunk is életéről, az igazi fogódzót a megismeréséhez mégis az írásai adják.

1888-89-ben három fontos esemény játszódik le, s bizonyosan mindhárom hatott az író döntésére, hogy elutazik Szahalinra, a börtönszigetre. 1888-ban megkapta első komoly kitüntetését, az Orosz Tudományos Akadémia Puskin-díját, s ezzel teljes jogú és elismert tagja lett az orosz irodalmi életnek, amelyről pedig nem volt valami jó véleménnyel, s azt sem állíthatjuk, hogy életében nem találkozott sanda és igazságtalan támadásokkal, kritikusi balítéletekkel. 1889-ben meghal forrón szeretett Nyikolaj öccse, a festő, tüdőbajban; Csehovban ez tudatosítja végképp, hogy rá is ez a sors vár, hiszen akkor már évek óta vannak vérömlései. S harmadszor: egy hosszabb írása, *A sztyepp* és annak sikere jelzi íróletének nagy álmát – hogy igazi nagyregényt írjon (sosem sikerült neki), s ami egyre erősebben foglalkoztatja azokban az években. Öccse halála után viszont képtelen írni, s lassanként azt is abbahagyja, hogy legalább beszéljen a regényről.

Vegyük hozzá ehhez az orosz értelmiségre jellemző küldetésudatot, társadalmi felelősségérzetet, Csehov aggályosan mérlegelő és tiszta ítéletalkotási képességét, ami az orosz társadalmat illeti, s így nagyjából együtt van minden, ami miatt s a család és baráti kör heves ellenkezése ellenére is Csehovnak el kellett mennie Szahalinra.

Amilyen homályosan fogalmaz a Galkin-Vraszkihoz és egyéb hivatalviselőknek írott leveleiben útjának „tudományos és írói” céljáról, olyan világosan és egyértelműen készül föl az útra: lehetőleg mindent tudni akar Szibériáról és Szahalinról, holott fogalma sem lehet róla, *mibe, milyen valósághoz képest* fogja felhasználni ezt a tudást. Azt azonban sejti, hogy a beszámolók többsége nem felel meg a valóságnak, hiszen megírásukat nem a pontos beszámoló igénye, sokkal inkább politikai és ideológiai célok határozták meg.

Napjainkban nem divatos a magánlevelezés: ahogy e válogatásból kitűnik, Csehovnak a testi-lelki gyötrelmekkel járó, kalandos és az útviszonyok miatt életveszélyes utazása során volt ereje és kedve ahhoz, hogy naponta akár több levelet is írjon családtagjainak, barátainak, kollégáinak. Nekem, mint fordítóknak, az volt a legizgalmasabb, hogyan érzékelteti ugyan-

azt az eseményt a különböző levelekben. A kalandok közül a legveszélyesebb az Irtis folyó partján történt: Csehov fogata összeütközött egy postatrojkával, az író a földre zuhant s máris látta, hogy felé tart egy másik postatrojka. Hogyan történhetett meg ez? Nagyon egyszerűen: a kocsisok elaludtak, a lovak automatikusan követték az első trojkát. Az író csodával határos módon menekült meg: ha beleolvasunk az ezzel foglalkozó levelekbe, akár döbbenetesnek is tarthatjuk, hogy a saját lehetséges pusztulásáról ugyanúgy számol be, mint az árvíz előtötte rétekről, a napkeltéről, a Szibériában megismert különböző nemzetiségű emberekről vagy akár az ételhiányról.

Csehov sem emberként, sem íróként nem tartozott a kor orosz irodalmi életét és közgondolkodását meghatározó két nagy irányzathoz: nem volt sem szlavofil, sem nyugatos. Raznocsinyec, tehát nem nemesi származású értelmiségként polgárnak vallotta magát az urak között. Egész életére, minden írására jellemző, hogy pontosan azt látta, amit látott: ideológia, mindenfajta elmélet, előre fölállított s a gyakorlatnak és a valóságnak meg nem feleltethető elvrendszer nélkül. Elhihetjük hát neki, hogy azért ment Szahalinra, mert meg akarta ismerni a börtönszigetet s az élő embereket. Ahogy azt is elhihetjük neki, hogy a kocsisokból dőlt a hagyma- és fokhagymaszag, hogy a Bajkál és az Amur gyönyörű, hiszen az elragadtatása éppoly őszinte, mint az a vágya, hogy kialudja magát, hogy megfűrdhessék s valami tisztességes ételhez jusson.

Az olvasó észre fogja venni, milyen sok a hasonló elem a levelekkel együtt közreadott négy elbeszélésben, amelyeket így vagy úgy, mind a szibériai és szahalini útiélményeiből rakott össze: a kísérteties kocsmaépület, a lólopás, a gyárban dolgozók fensőbbsege a parasztokhoz képest, a matróztemetés, a megnyomorított asszonyi sorsok mind-mind ismerősek már, hiszen minderről szó esik a levelekben is.

Azokban a levelekben, amelyek egy kicsivel közelebb hozzák az olvasóhoz az embert: a köhögős, aranyeres, tartózkodó, mafla író, aki csak kérni tud, parancsolni nem, csak fizetni, alkudni nem; s akit az utazás nem összetör fizikailag és szellemileg, hanem újjáéled tőle. Talán, hogy bizonyítsa nekünk az örök közhelyet, egy ember megölhető, de az emberi mivolt elpusztíthatatlan. S még valamit; hogy sosem késő újragondolni, újra elrendezni az eseményeket gondolatban, mert a tisztánlátás segít abban, hogy bármilyen körülmények között jobban érezzük magunkat. Ahogy a *Gyilkosság* hősével, Tyerehovval is történik:

„Már mindent tudott és értett, azt is, hol van Isten és hogyan kell neki szolgálni, csak egyvalamit nem értett... miért

van az, hogy ezért az egyszerű hitért, amelyet mások ingyen, a születésükkor megkapnak Istentől, neki ilyen drágán kellett megfizetnie... Feszülten meredt a sötétbe, s úgy érezte, ezer és ezer versztára ellát, egészen a szülőföldjéig... – és élni akart, hazatérni, beszélni az újdonság hitéről, s legalább egy embert megmenteni a pusztulástól, s legalább egyetlen napot megélni szenvedés nélkül.”

Tartalom

SZIBÉRIA

(Makai Imre)

5

ELBESZÉLÉSEK

Guszev

(Devecseriné Gutbi Erzsébet)

39

Asszonyok

(Devecseriné Gutbi Erzsébet)

51

Száműzetésben

(Devecseriné Gutbi Erzsébet)

64

Gyilkosság

(Király Zsuzsa)

72

LEVELEK

(Király Zsuzsa)

98

JEGYZETEK

154

Király Zsuzsa utószava

164

Kiadta a Terebess Kiadó Budapesten, 1998-ban
A kötetet tervezte és a kiadásért felel Terebess Gábor
A szöveget Steinert Ágota gondozta
Műszaki szerkesztő: Bozzay Kristóf
Készült a Szegedi Kossuth Nyomda Kft. üzemében
ISBN 963 9147 15 X
TE 47